

ANTON GRIZOLD

ČKZ 134/135 1990

MILITARIZACIJA IN
VOJAŠKO-INDUSTRIJSKI
KOMPLEKS

(študija primera ZDA)

časopis

ZA

kritikoz

znanosti

PREDGOVOR	III
UVOD	1
PROLEGOMENA	49

MILITARIZACIJA IN VOJAŠKO-INDUSTRIJSKI KOMPLEKS

1. Vojaško-industrijski kompleks držav, militarizacija in militarizem	16
1.1. Genca popisa	19
1.2. Kazenska popisa vojne mobilnosti kot družbenega pojma	21
1.2.1. Stališča avtorjev	29
1.2.2. Stališča nekaterih avtorjev o militarizmu	34
1.2.3. Pogledi avtorjev iz razvijenih industrijskih držav na pojav militarizma	42
2. Sklepi	49

II. DEL

I. VOJAŠKI SISTEM ZDA	56
1. Razvoj vojaško-obrambene dejavnosti ZDA	56
2. Oborožene sile ZDA	64
2.1. Obseg in funkcija ameriških oboroženih sil	65
2.2. Prilagoditve visokih predstavnikov oboroženih sil v organih rezne vlade	77
3. Čezale institucije ameriške družbe, ki vplivajo na vsebino in sprejetost ameriške obrambne politike	81
3.1. Formiranje vojaško-ekonomskih oboroženih kompleksov	83
3.1.1. Ljubljana 1990	84
3.1.2. Obrambno ministrstvo ZDA	88
3.1.3. Zvezno ministrstvo	92
3.1.4. Glasbeniške službe	93
3.1.5. Kongres	97

VSEBINA

PREDGOVOR	III
UVOD	1
PROLEGOMENA	49

I. DEL

I. OBRAMBA KOT PODROČJE DRUŽBENEGA DELOVANJA	14
1. Vojaško-obrambna dejavnost države, militarizacija in militarizem	16
1.1. Geneza pojma militarizem	19
1.2. Različna pojmovanja militarizma kot družbenega pojava	21
1.2.1. Stališča sovjetskih avtorjev o militarizmu	29
1.2.2. Stališča nekaterih jugoslovanskih avtorjev o militarizmu	34
1.2.3. Pogledi avtorjev iz zahodnih razvitih industrijskih držav na pojav militarizma	42
2. Sklepi	49

II. DEL

I. VOJAŠKI SISTEM ZDA	56
1. Razvoj vojaško-obrambne dejavnosti ZDA	56
2. Oborožene sile ZDA	64
2.1. Obseg in funkcija ameriških oboroženih sil	65
2.2. Prisotnost visokih predstavnikov oboroženih sil v organih zvezne vlade	77
3. Ostale institucije ameriške družbe, ki vplivajo na vsebino in sprejemanje ameriške obrambne politike	82
3.1. Formalne institucije odločanja glede obrambne politike ZDA	83
3.1.1. Predsednik ZDA	84
3.1.2. Svet za nacionalno varnost	86
3.1.3. Obrambno ministrstvo ZDA	88
3.1.4. Zunanje ministrstvo	92
3.1.5. Obveščevalne službe	93
3.1.6. Kongres	97

3.2.	Neformalne (nedržavne) institucije v procesu ameriškega političnega odločanja o obrambni politiki	97
3.2.1.	Sredstva množičnega (javnega) obveščanja	98
3.2.2.	Interesne skupine in združenja	100
4.	Sklepi	101

II. VOJAŠKO-INDUSTRIJSKI KOMPLEKS (VIK) V ZDA 107

1.	Teorija o vojaško-industrijskem kompleksu v ZDA	107
2.	Družbeno-zgodovinske okoliščine v ZDA, ki so pogojile nastanek pojava vojaško-industrijskega kompleksa	122
2.1.	Procesi koncentracije in centralizacije kapitala	125
2.2.	Naraščajoča vloga aparata države v ameriški družbi	126
2.3.	Podpora aparata države za razvoj korporacij, ki proizvajajo za vojaške namene	129
2.4.	Idejno-politična utemeljitev sodelovanja ameriškega gospodarstva, zvezne vlade in zvezne vojaške organizacije na področju vojaško-obrambnih priprav	139
3.	Vloga podjetij, ki proizvajajo za vojaške namene (t.i. Defense Contractors) v vojaško-obrambni dejavnosti ZDA	141
3.1.	Nekatere značilnosti dela ameriškega gospodarstva, ki deluje za vojaške namene	142
3.1.1.	Značilnosti povpraševanja (kupca) na trgu vojaškonamenske industrije ZDA	144
3.1.2.	Značilnosti dobaviteljev (ponudbe) v vojaškonamenski industriji ZDA	146
3.1.3.	Nekatere specifičnosti vojaško-namenskih podjetij (v primerjavi s "civilnimi")	146
3.2.	Razmerje med podjetji z vojaškonamensko proizvodnjo in obrambnim ministrstvom	154
3.3.	Podjetja z vojaškonamensko proizvodnjo in kongres	156
4.	Delovanje vojaško-industrijskega kompleksa v ZDA	160
4.1.	Sodelovanje zvezne vlade, zvezne vojaške organizacije in vojaškonamenske industrije	160
4.2.	Delovanje vojaškonamenske industrije in zvezne vojaške organizacije v okviru VIK na ameriško družbo	163

III. SKLEPNE MISLI 171

OPOMBE	178
LITERATURA	191
SINOPSIS	197

PREDGOVOR

Znanstvena raziskava procesa militarizacije in vojaško-industrijskega kompleksa dr. Antona Grizolda je izjemno zanimiva novost na razsežnem področju socioloških in politoloških študij. Pred nami se razgrinjata "vizije" mogočnih potencialov vojaške in ekonomske sile dominantnih svetovnih držav: čeprav je študija omejena na ZDA, lahko analogno slutimo iste mamutske komplekse tudi v Evropi in v drugih regionih globalne družbe. Nenadoma se zavemo, da so sedanji procesi popuščanja napetosti med blokoma, reduciranja vojaške sile, konverzije kapacitet vojaške industrije in druge spremembe na tem področju šele prvi koraki "racionalizacije" vojnih potencialov. Dejanska prizadevanja po demilitarizaciji in miru v svetu pa so omejena, če ne celo "blokirana" z logiko obstoja in prepletenosti vojaške, ekonomske in politične elite.

Avtor nam z izjemnim poznavanjem razkriva interesno povezanost vojaškega aparata, gospodarskih korporacij z vojaško-namensko proizvodnjo in politične strukture. Velike gospodarske korporacije širijo produkcijo orožja in vojaške opreme ter izdvajajo ogromna finančna sredstva za znanstveno raziskovalno delo. Hkrati pa veliki sektorji industrije, profesionalna združenja, univerze in njihovi raziskovalni inštituti, delavci, sindikati, profesorji in celo filmska industrija postajajo močno odvisni od izdatkov zveznih vlad za vojaške namene. Težnja velikih sil po dominaciji v svetu, po obvladovanju trgov in virov surovin, po monopolističnem nadzoru in ekonomski suverenosti ohranja in sproža nove procese militarizacije.

Prizadevanja po vzpostavljanju civilne družbe in po omejevanju moči države se nam ob prebiranju Grizoldove knjige izkažejo kot utopična. Vojaško industrijski kompleks posega globoko v pore civilne družbe in sili (prisiljuje) državo, politike in institucije civilne družbe, da se podrejuje logiki "militantnega" modela družbenega razvoja - pod domoljubnim geslom "obrambe in

varovanja" velikih civilizacijskih in kulturnih dosežkov človeštva. Avtor ugotavlja, da je ta odvisnost danes že tolikšna, da se zdi ljudem iz organizacij in institucij, ki so vključene v vojaško-obrambno dejavnost ZDA, tovrstna dejavnost za družbo nujno potrebna. Če se spomnimo sedanjih vojaških nastopov gigantskih armad dominantnih držav v različnih predelih sveta, se zdi, da je tako razmišljanje celo logično - seveda če odmislimo, da je vse to v nasprotju s prizadevanji človeštva po miru. Lahko se vprašamo, ali so v luči možnih novih velikih svetovnih spopadov realni procesi tehnološkega, ekonomskega, političnega, komunikacijskega in kulturnega povezovanja v Evropi in v drugih predelih sveta?

Avtor nam na ta vprašanja ne odgovarja le s celovito obravnavo zapletenega kompleksa pojavov militarizacije ekonomske, politične in vojaške strukture svetovne "supersile", marveč opozarja tudi na notranjo protislovnost takih procesov. Za preživetje človeštva je nujna vzpostavitev novega sistema svetovne varnosti, ki bo temeljil na medsebojnih interesih kot glavnem sredstvu za doseg univerzalne varnosti. Krepi se tudi kritična družbena misel o trendih militarizacije in o širjenju humanistične, mirovniške in pacifistične zavesti o svetu.

Knjiga Antona Grizolda je pionirsko delo, ki ga odlikuje tehtnost teme, znanstvenost obdelave, lastna dognanja ob študiju te problematike v ZDA ter metodološka dognanost. Delo je napisano z jasnim in razumljivim jezikom, ki ni obremenjen z ideologiziranimi kalupi in strokovnim izrazoslovjem. Študija zapolnjuje občutno vrzel v slovenskem družboslovnem in obramboslovnem prostoru, hkrati pa je pomemben prispevek k jugoslovanski strokovni literaturi, ki beleži le redke in nepopolne poskuse kompleksne obravnave problema. Delo odpira možnost vzpostavljanja znanstvenega dialoga z ustreznimi raziskovalnimi institucijami na mednarodni ravni. Nedvomno pa bo koristno študijsko berilo za vse tiste, ki žele poglobiti svoja spoznanja o zapletenem fenomenu svetovne in nacionalne varnosti in o grozečih nevarnostih za usodo človeštva.

prof. dr. FRANCE VREG

U V O D

Tendence pluralnosti v sodobnem svetu, na katerih temelji obstoj različnih gospodarskih, političnih, vrednostnih sistemov, nosijo v sebi tudi potrebo po obstoju vojaško-obrambne dejavnosti avtonomnih držav. Praksa v sodobnih družbah kaže, da je vojaška organizacija glavni nosilec te dejavnosti in je obenem sestavni del aparata države. Njen položaj in vloga v strukturi sodobne države je lahko različen. Državna vojaška organizacija ima lahko mesto osrednje institucije obrambnega sistema države, brez bistvenega vpliva na družbeno življenje. V tem primeru je državna armada servis, služba državne oblasti za pripravljanje in izvajanje njene vojaško-obrambne funkcije. Tak status ji omogočajo različne predpostavke, povezane z vprašanjem zadostne in učinkovite obrambe države (izhajajoč iz stopnje ekonomskega, političnega, znanstveno-tehničnega razvoja, geostrateških značilnosti ozemlja, vojaško-političnega položaja, njenega statusa v mednarodni skupnosti itd.), ki jih najvišje državno vodstvo upošteva pri oblikovanju in izvajanju obrambne politike. Z visoko stopnjo razvoja proizvodnih sil za vojaške namene je postalo ogrožanje družb totalno. To med drugim narekuje večini držav, da se že v miru pripravljajo za morebitno vodenje vojne. S tem so v veliki meri ustvarjene objektivne predpostavke, da državna vojaška organizacija prestopi lastne meje ter teži k doseganju svojih lastnih ciljev v družbi. Tak pojav se pogosto označuje kot militarizacija. Z njim se opisujejo procesi krepitve vojaškega dejavnika v okviru političnih sistemov sodobnih držav, ki v določenih okoliščinah celo odločilno usmerja državno politiko oz. si pridobiva vlogo enega od najpomembnejših dejavnikov pri oblikovanju in uresničevanju ideoloških, političnih, gospodarskih in dr. smotrov države. Proces militarizacije naj bi ustvarjal ugodne pogoje za nastanek dveh pojavov, ki jih najpogosteje označujejo kot negativne družbene pojave. To sta militarizem in vojaško industrijski kompleks. S slednjim se označuje povezovanje interesov posameznih skupin in organi-

zacij iz različnih sfer življenja družbe, ki v t.i. vojaško-obrambni dejavnosti sodobnih držav težijo k doseganju svojih ožjih interesov na škodo družbenih. Njihov delni skupni interes je obstoj relativno velikega vojaškega sistema in dela gospodarstva, ki deluje za njegove potrebe. Več kazalnikov napeljuje k sklepu, da vodi proces militarizacije, kot tudi delovanje vojaško-industrijskega kompleksa k usmerjanju družbenih zmogljivosti sodobnih držav za vojaško-obrambne namene (visoka stopnja vojaških izdatkov, kopičenje sistemov orožij in nenehen razvoj novih, veliko število ljudi, zaposlenih v vojaške namene itd.). Kljub globalnim razsežnostim svojih vplivov imata pojava militarizacije in vojaško in industrijskega kompleksa tudi individualne državne (nacionalne) značilnosti. Zato je raziskovanje teh pojavov na ravni posamične države primerno in smotno, še zlasti če gre za največjo gospodarsko velesilo, eno od dveh vojaških supersil ter za državo, v kateri se odvijajo procesi, ki so skupni večjemu številu zahodnih industrijskih razvitih in drugih držav.

Raziskovanje procesa militarizacije in pojava vojaško-industrijskega kompleksa na primeru ZDA je pomembno s teoretičnega in praktičnega vidika. Z ugotavljanjem vzrokov, osvetlitvijo poteka in najpomembnejših posledic velike vloge zvezne armade in celotne vojaško-obrambne strukture pri določanju ciljev ameriškega družbenega razvoja (ter njeno tesno povezanostjo z vsakokratno zvezno vlado ter tistim delom gospodarstva, ki deluje za vojaške namene) je mogoče prispevati k pojasnjevanju teženj, ki vodijo k procesu militarizacije v tej družbi. Učinki tega procesa vplivajo na gospodarske, politične in vojaške premike na globalni ravni. S tem pa postaja možno popolnejše razumevanje položaja in vloge ZDA v mednarodni skupnosti, še zlasti v procesu globalnega oboroževanja. Obenem pa lahko spoznanja iz proučevanja teh pojavov v ZDA prispevajo k razumevanju in iskanju poti za reševanje nekaterih perečih, izrazito negativnih pojavov na globalni ravni (oboroževanje, odvzem sredstev za družbeno ekonomski idr. razvoj ter njihovo usmerjanje za vojaške namene).

V pričujoči analizi sem obravnaval pojave militarizacije in vojaško-industrijskega kompleksa v luči tistih gospodarskih in političnih procesov v ZDA, ki so od prve svetovne vojne do danes po mojem mnenju pogojili nastanek in delovanje obeh pojavov v tej državi.

Tovrstna analiza je zanimiva tudi za naše razmere predvsem zaradi mednarodnega pomena in vpliva te supersile ter razširjenosti pojavov militarizacije in vojaško-industrijskega kompleksa v mednarodni skupnosti in v našem neposrednem okolju.

Knjigo vsebinsko sestavljata dva dela: a) splošno teoretični del, v katerem je obravnavana vojaško-obrambna dejavnost kot področje družbenega delovanja in njena strukturna povezanost s pojavoma militarizacije in militarizma ter b) študija primera pojavov militarizacije in vojaško-industrijskega kompleksa v ZDA.

Čeprav je knjiga v prvi vrsti namenjena študentom obramboslovja na FSPN in strokovnjakom, ki delujejo na varnostno-obrambnem področju v Sloveniji, pa je lahko koristen pripomoček tudi vsem tistim, ki se kakorkoli ukvarjajo s problematiko varnosti, miru, obrambe in vojaštva in o teh vprašanjih kritično razmišljajo.

interakcijah z drugimi državami. Na današnji stopnji družbenega razvoja so aktualni različni viri ogrožanja posameznika in skupnosti znotraj in znotraj socialnega sistema (oboroženo delovanje, delovanje z distance, pojavi in procesi v naravi, elementarne nesreče, socialna neravnovesja, socialni odkloni - kriminal, socialna patologija idr.). To je povzročilo, da se je organizirana vojaška dejavnost razvila v vojaško-obrambno dejavnost države. Praksa v številnih sodobnih državah kaže, da je področje obrambe in varnosti na današnji stopnji družbenega razvoja po obsegu in po vlogi pomemben del njihove politične, gospodarske družbene ureditve. Zlasti po drugi svetovni vojni si je vojaško-obrambna dejavnost v večini sodobnih držav utrdila svoj položaj posebne veje znotraj obstoječih družbenih delitev dela. Zdi pa se tudi, da je "narava" človekove narave" tako z

zacij iz različnih sfer življenja družbe, ki v t.i. vojaško-obrambni dejavnosti sodobnih držav težijo k doseganju svojih ožjih interesov na škodo družbenih. Njihov delni skupni interes je obstoj relativno velikega vojaškega sistema in dela gospodarstva, ki deluje za njegove potrebe. Več kazalnikov napeljuje k sklepu, da vodi proces militarizacije, kot tudi delovanje vojaško-industrijskega kompleksa k usmerjanju družbenih zmogljivosti sodobnih držav za vojaško-obrambne namene (visoka stopnja vojaških izdatkov, kopičenje sistemov orožij in nenehen razvoj novih, veliko število ljudi, zaposlenih v vojaške namene itd.). Kljub globalnim razsežnostim svojih vplivov imata pojava militarizacije in vojaško in industrijskega kompleksa tudi individualne državne (nacionalne) značilnosti. Zato je raziskovanje teh pojavov na ravni posamične države primerno in smotno, še zlasti če gre za največjo gospodarsko velesilo, eno od dveh vojaških supersil ter za državo, v kateri se odvijajo procesi, ki so skupni večjemu številu zahodnih industrijskih razvitih in drugih držav.

Raziskovanje procesa militarizacije in pojava vojaško industrijski kompleks na primeru ZDA je pomembno s teoretičnega in praktičnega vidika. Z ugotavljanjem vzrokov, osvetlitvijo poteka in najpomembnejših posledic velike vloge zvezne armade in celotne vojaško-obrambne strukture pri določanju ciljev ameriškega družbenega razvoja (ter njeno tesno povezanostjo z vsakokratno zvezno vlado ter tistim delom gospodarstva, ki deluje za vojaške namene) je mogoče prispevati k pojasnjevanju teženj, ki vodijo k procesu militarizacije v tej družbi. Učinki tega procesa vplivajo na gospodarske, politične in vojaške premike na globalni ravni. S tem pa postaja možno popolnejše razumevanje položaja in vloge ZDA v mednarodni skupnosti, še zlasti v procesu globalnega oboroževanja. Obenem pa lahko spoznanja iz proučevanja teh pojavov v ZDA prispevajo k razumevanju in iskanju poti za reševanje nekaterih perečih, izrazito negativnih pojavov na globalni ravni (oboroževanje, odvzem sredstev za družbeno ekonomski idr. razvoj ter njihovo usmerjanje za vojaške namene).

V pričujoči analizi sem obravnaval pojave militarizacije in vojaško-industrijskega kompleksa v luči tistih gospodarskih in političnih procesov v ZDA, ki so od prve svetovne vojne do danes po mojem mnenju pogojili nastanek in delovanje obeh pojavov v tej državi.

Tovrstna analiza je zanimiva tudi za naše razmere predvsem zaradi mednarodnega pomena in vpliva te supersile ter razširjenosti pojavov militarizacije in vojaško-industrijskega kompleksa v mednarodni skupnosti in v našem neposrednem okolju.

Knjigo vsebinsko sestavljata dva dela: a) splošno teoretični del, v katerem je obravnavana vojaško-obrambna dejavnost kot področje družbenega delovanja in njena strukturna povezanost s pojavoma militarizacije in militarizma ter b) študija primera pojavov militarizacije in vojaško-industrijskega kompleksa v ZDA.

Čeprav je knjiga v prvi vrsti namenjena študentom obramboslovja na FSPN in strokovnjakom, ki delujejo na varnostno-obrambnem področju v Sloveniji, pa je lahko koristen pripomoček tudi vsem tistim, ki se kakorkoli ukvarjajo s problematiko varnosti, miru, obrambe in vojaštva in o teh vprašanih kritično razmišljajo.

PROLEGOMENA

Razvoj proizvodnih sil in družbene delitve dela povzročata velike spremembe v človekovem življenju in delu. Tako je bila ena najpomembnejših sprememb na začetnih razvojnih stopnjah človeške družbe pojav države ter z njo vojaške sile, ki je opravljala vojaško dejavnost. Za to dejavnost je bila organizirana posebna skupina ljudi, ki se je usposabljala, pripravljala in je bila ustrezno opremljena (z orožjem). Razmerja med člani družbe so se s pojavom države in organizirane vojaške sile močno zapletla in postala nejasna do takšne mere, da so zahtevala posebno proučitev. Z izdiferenciranostjo vojaške dejavnosti kot posebne dejavnosti v družbi, ki jo opravlja državna organizacija - armada, se je v družbi ustvarila potreba po proučitvi odnosov med ljudmi in socialnimi skupinami znotraj te nove družbene organizacije, kot tudi odnosa med njo in ostalo civilno družbo.

Razvoju družbe so imanentne nenehne težnje k pluralnosti. Slednje nosijo v sebi mnoge razlike med narodi, kulturami, v znanju, tradicijah, verovanju itd. Iz teh razlik izhajajo dejanski statusi (gospodarski, politični idr.) sodobnih držav v mednarodni skupnosti. Proces pluralnosti kot zakonitost v razvoju človeške družbe ustvarja razmere, ko države za svojo avtonomnost pri organizaciji družbe ter za ohranitev nacionalnih vrednot in tradicij razvijajo vojaško- obrambno dejavnost, s katero vse to varujejo in branijo v interakcijah z drugimi državami. Na današnji stopnji družbenega razvoja so aktualni različni viri ogrožanja posameznika in skupnosti zunaj in znotraj socialnega sistema (oboroženo delovanje, dejstvovanje z distance, pojavi in procesi v naravi, elementarne nesreče, socialna neravnovesja, socialni odkloni - kriminal, socialna patologija idr.). To je povzročilo, da se je organizirana vojaška dejavnost razvila v vojaško-obrambno dejavnost države. Praksa v številnih sodobnih državah kaže, da je področje obrambe in varnosti na današnji stopnji družbenega razvoja po obsegu in po vlogi pomemben del njihove politične, gospodarske družbene ureditve. Zlasti po drugi svetovni vojni si je vojaško-obrambna dejavnost v večini sodobnih držav utrdila svoj položaj posebne veje znotraj obstoječih družbenih delitev dela. Zdi pa se tudi, da je "narava" človekove narave¹ tako z

vidika posameznika, skupine ali globalne družbe v celoti eno od tistih temeljnih gibal, ki pogojujejo razvoj zavesti ljudi o njihovi različnosti, o nepredvidljivih namenih, interesih, željah enih in drugih. Medsebojno obtoževanje vlad sodobnih držav o tem, katera izmed njih ima eksplicitno ali implicitno izraženo težnjo po dominaciji nad materialnimi, človeškimi zmožnostmi bodisi na regionalni ali svetovni ravni, se materializira predvsem v politiki, doktrini in sistemu na področju vojaško-obrambne dejavnosti njihove družbe. Za organizacijo in razvoj te dejavnosti namenjujejo mnoge države danes vse več človeških, materialnih, finančnih in drugih možnosti. Tako na primer na gospodarskem področju mnogih držav postaja vse večji tisti sektor, ki načrtuje, proizvaja, nabavlja, skratka, deluje za njihove vojaško-obrambne namene. Potemtakem lahko trdimo, da posvečajo mnoge sodobne države veliko pozornost organiziranju in pripravljanju lastnih vojaško-obrambnih struktur za vodenje morebitne vojne ter preživetje v njej. V načrte vojaško-obrambnih priprav vnašajo poleg lastnih še podatke in spoznanja o stanju tovrstnih priprav drugih držav (bolj ali manj potencialnih nasprotnikov). Scenariji in sredstva za uresničitev teh načrtov spadajo med najvišje državne skrivnosti (t.i. skrivnosti v okviru državnih in nacionalnih interesov). Prav to dejstvo povzroča, da nekatere sodobne države zbirajo te informacije in podatke o drugih državah po najrazličnejših poteh. ZDA so npr. razvile cel sistem tako imenovanih informacijskih (obveščevalnih) služb, ki se uradno imenuje obveščevalna skupnost (Intelligence Community). Take dejavnosti sodobnih držav le še povečujejo obseg vojaško-obrambnega področja znotraj njihovih celotnih družbenih struktur. Velik, dobro organiziran, pripravljen itd. vojaško-obrambni sistem države pa je objektivno izziv za druge države, ki po principu akcija-reakcija ustrezno ukrepajo (npr. višanje izdatkov za vojaške namene idr.). Konkurenčni odnosi med sodobnimi državami na različnih področjih njihovega življenja in delovanja (gospodarsko, politično, vojaško-obrambno) danes že dosegajo stopnjo tekmovanja in se na področju obrambe in varnosti najpogosteje imenujejo oboroževalne tekme. Te so

izraz povečane vloge vojaškega dejavnika tako znotraj posameznih držav kot tudi odnosov med njimi. Poleg omenjenih (razvoj proizvodnih sil, delitev dela v družbi, obstoj mnogih različnosti med sodobnimi državami) potekajo v sodobnem svetu še nekateri drugi procesi, ki ustvarjajo "ugodne" razmere za povečano (glede na celotno družbo) in v mnogočem avtonomno vlogo celotne vojaško-obrambne strukture v posameznih državah.

Že dalj časa se v mednarodni skupnosti odvijajo veliki in burni procesi na vseh področjih življenja in delovanja globalnih družb. Prav sodobna znanstveno-tehnološka revolucija, ki je močno povečala možnosti za pridobivanje materialnih dobrin ter za zadovoljevanje človekovih potreb, je obenem ustvarila tudi možnosti za enormno povečanje rušilne, uničevalne moči človeka. Nobena družba oziroma država ni imela nikoli v dosedanji človeški zgodovini na voljo tolikšne uničevalne moči, kot jo imajo nekatere države danes (jedrsko, kemično, biološko idr. orožje). V tem smislu ima vojaški dejavnik v družbi na današnji stopnji njenega razvoja pomemben položaj in vlogo, saj neposredno poseduje oziroma upravlja z velikimi uničevalnimi sistemi orožij ter s precejšnjim delom družbenega bogastva. Današnja stopnja razvoja proizvodnih sil je zelo razširila vsebino vojaške sile, tako da se lahko vanjo vključi večina zmogljivosti družbe (gospodarske, znanstvene, demografske, kulturne idr.). Večina sodobnih družb ima poleg množičnih vojaških organizacij še druge mehanizme, ki omogočajo sodelovanje prebivalstva pri oboroženem in neoboroženem delovanju v primeru vojne.

Vojaška organizacija je sestavni del sodobne državne organizacije in ima kot taka določen vpliv na vsebino družbenega življenja. Vpliv profesionalnega dela državne vojaške organizacije je lahko zmeren in sorazmerno nebistven, v določenih družbeno-zgodovinskih okoliščinah pa se utegne ta dejavnik pojaviti kot najpomembnejša sestavina državne organizacije, ki določa vsebino njenega družbenega življenja.

Tako krepitev položaja in razširitev vloge vojaške organizacije ter njenega vpliva na ostala področja družbenega življenja

pogosto označujejo s terminom militarizacija. Z njim opisujejo procese krepitve vojaškega dejavnika v okviru političnih sistemov sodobnih držav, ki v določenih okoliščinah odločilno usmerja državno politiko oziroma si pridobiva vlogo enega od najpomembnejših dejavnikov oblikovanja in uresničevanja ideoloških, političnih, gospodarskih, kulturnih idr. smotrov države. V tem smislu ni pomembno zgolj vprašanje sodelovanja vojaškega dejavnika v centrih odločanja, ampak tudi vprašanje kvalitativnih sprememb v odnosih moči med najpomembnejšimi dejavniki notranjega razvoja držav v smeri prevladujočih ciljev profesionalne vojaške organizacije. Proces militarizacije ustvarja družbene temelje za vsaj dva pojava, ki ju naj pogosteje označujejo kot negativna družbena pojava. To sta militarizem in vojaško-industrijski kompleks (VIK). S ter minom militarizem se pogosto označuje odnos med državno vojaško organizacijo in globalno družbo, ki omogoča prevladujoči vpliv državne vojaške organizacije na usmerjanje družbenega življenja pretežno z vidika njenih lastnih interesov. Pri pojavu vojaško-industrijski kompleks pa naj bi šlo za povezovanje interesov posameznikov, skupin in institucij iz različnih sfer življenja in dela družbe, ki v vojaško-obrambni dejavnosti oziroma v tako imenovanih vojaško-obrambnih pripravah držav težijo za doseganje svojih delnih skupnih interesov na škodo družbenih.

Kljub globalnim razsežnostim procesa militarizacije in vojaško-industrijskega kompleksa imata oba pojava tudi in dividualne državne (nacionalne) značilnosti. Zato se mi zdi smotrno oba pojava raziskati na ravni posamične države. Tovrstno analizo bom izvedel na primeru ZDA.

Raziskovanje procesa militarizacije in pojava VIK na primeru ZDA je pomembno s teoretičnega in praktičnega zornega kota. Pričakujem, da bo gotavljanje vzrokov, osvetlitev poteka in najpomembnejših posledic velike vloge vojaške organizacije oziroma vojaško-obrambnega aparata pri določanju ciljev ameriškega družbenega razvoja prispevalo k pojasnjevanju tendenc, procesa militarizacije v tej družbi. Učinki tega procesa (v

vojaški supersili) vplivajo na gospodarske, politične in vojaške premike na globalni ravni. S tem postaja možno popolnejše razumevanje položaja in vloge ZDA v mednarodni skupnosti, še zlasti v procesu globalnega oboroževanja (povezanega tako z vojaško-obrambno dejavnostjo ZDA kot tudi drugih sodobnih držav).

Ostali pomembni razlogi, da sem za študijo primera raziskovanja procesa militarizacije in pojava VIK izbral ZDA, so:

1. ZDA so v marsičem tipična sodobna industrijsko razvita zahodna (kapitalistična) država:

a) za seboj ima relativno dolgo obdobje (več kot 100 let) nemotenega razvoja kapitalizma;

b) na velikem severnoameriškem trgu se je v pogojih tržnih zakonitosti razvil gospodarski sistem skozi tri faze - liberalno, monopolno in državno-korporacijsko.

2. V mnogih študijah o militarizaciji in o vojaško-industrijskem kompleksu zasledimo tezo in argumente v prid trditve, da sta ta dva fenomena najbolj razvita prav v ZDA. Metodološko je smotrno proučevati družbene pojave v njihovi najrazvitejši obliki.

3. Relativno najbolj dostopni in obdelani podatki ter številne študije o ameriških vojaško-obrambnih zadevah.

4. Možnosti za raziskovalno delo, ki sem jih imel na Univerzi Maryland v ZDA.

Metodološki pristop:

V analizi pojavov militarizacije in vojaško-industrijskega kompleksa v ZDA izhajam iz ideje o povezanosti procesov in pojavov na vojaško-obrambnem področju z ostalimi sferami družbene stvarnosti. Medsebojna povezanost in vplivanje med

posameznimi področji družbenega življenja in dela poraja specifične oblike zunanjih pojavnih oblik. Zato sem pojava militarizacije in vojaško-industrijskega kompleksa, ki sta eksplicitno povezana z vojaško-obrambno dejavnostjo ameriške družbe, obravnaval interdisciplinarno. Interdisciplinarni pristop utemeljujem na obramboslovju kot nastajajoči družbeni vedi, ki obravnava vojaško-obrambno dejavnost v družbi ter pojave, povezane z njo, z znanstvenim instrumentarijem družboslovja, glavno pozornost pa usmerja zlasti na naslednje vidike obravnave:

- položaj in vloga vojaško-obrambne dejavnosti v uveljavljeni družbeni delitvi dela,
- potrebe in interese posameznikov in družbene skupnosti v tej dejavnosti,
- uveljavljeni vojaški, politični, ekonomski idr. odnosi v družbi,
- razmerja med obsegom in vsebino vojaško-obrambne dejavnosti ter zagotavljanje varnega obstoja države v mednarodni skupnosti,
- preprečevanje krepitve vpliva državne vojaške organizacije na družbeno življenje idr.

Pojmovne opredelitve

Obramboslovni pristop, ki sem ga uporabil v analizi pojavov militarizacije in VIK v ZDA, zahteva tudi specifično poimenovanje nekaterih kategorij. V tem pogledu sem bil soočen s terminološko praznino. Pomagal sem si s t.i. jezikovno-kulturno institucijo, ki skrbi za enotno poimenovanje predmetnega in pojmovnega sveta stroke na ta način, da v krogu prizadetih (strokovnjakov) sprejme določen strokovni izraz oz. termin. To pa predstavlja najgloblji vzgib za mojo udeležbo na posvetih, okroglih mizah, kjer lahko svoja poimenovanja vojaško-obrambnega področja in pojavov v njem kritično soočam z mnenji kolegov iz obramboslovne in drugih strok pri nas.

S temeljnimi pojmi, ki jih v knjigi uporabljam, razumem:

1. Militarizacija je proces, v katerem prihaja do krepitev položaja in vloge državne vojaške organizacije ter razširitve njenega vpliva na ostala področja v družbi z dveh vidikov:

a) kolikostnega, tj. namenjanja relativno velikega dela družbenega bogastva za obstoj in rast vojaškega sistema,

b) kakovostnega, tj. prenašanja in vsiljevanja vrednot, norm, načina mišljenja, državne vojaške organizacije v širšo družbo ter s tem ustvarjanje ugodnih temeljev v njej za sprejemanje pomembne vloge profesionalne vojaške organizacije pri usmerjanju celotnega družbenega življenja.

2. Militarizem je odnos med državno vojaško organizacijo in globalno družbo, kakor tudi odnos znotraj teh dveh enot, ki vzpostavlja odločilen položaj profesionalne vojaške organizacije pri usmerjanju družbenega življenja pretežno z vidika njenih lastnih interesov;

3. Vojaško-industrijski kompleks je povezovanje državne vojaške organizacije s civilnim sektorjem v družbi, ki ima korist in interes od obstoja in povečevanja vojaškega sistema. Na ta način lahko pride do skladnosti (sovpadnosti) interesov posameznikov, skupin in institucij z različnih področij v družbeni strukturi, ki z delovanjem za vojaško-obrambne namene težijo za doseganjem delnih skupnih interesov;

4. Vojaško-obrambna dejavnost v najširšem smislu je dejavnost vnaprejšnjega pripravljavanja družbene skupnosti oz. države za zaščito in obrambo pred procesi in pojavi v naravi in tistimi ravnanji v družbi ter med družbami, za katera sklepa, da so ji nevarna. V večini sodobnih držav je vojaško-obrambna dejavnost namenjena obrambi pred morebitnim oboroženim ogrožanjem od drugih držav, zato se glavna pozornost posveča armadi kot specializirani organizaciji za pripravo in vodenje oboroženega boja. Poleg tega se v vojaško-obrambno dejavnost najbolj pogosto vključujejo poleg državnih še drugi segmenti družbe (npr. vojaškonamenska industrija, raziskovalne organizacije idr.);

5. Obrambni sistem je zgodovinska časovna stopnja organizacije sil in sredstev za opravljanje obrambno- varnostnih in zaščitnih funkcij kake družbe. Sinonim za obrambni sistem je sistem nacionalne varnosti (the national security system);

6. Z vojaškim sistemom razumem oboroženi del obrambnega sistema kake države. Zajema oborožene sile in vse dejavnosti, ki omogočajo delovanje tega sistema, tj.:

- normativno-pravna dejavnost,
- kadrovanje,
- usposabljanje,
- financiranje,
- vzdrževanje sistema,
- vodenje in poveljevanje oz. upravljanje idr.

I. OBRAMBA KOT PODROČJE DRUŽBENE- GA DELOVANJA

6. Z vojaškim sistemom razumem oboroženi del obrambnega sistema kake države. Zajema oborožene sile in vse dejavnosti, ki umogovalno delovanje tega sistema.

Obramba kot področje življenja in dela je v zgodovini razvoja globalnih družb le ena od pojavnih oblik človekovega bivanja. V strukturi človekovih dejavnosti (npr. pridobivanja hrane - lov, ribolov, poljedelstvo, produkcija, kultura kot dejavnost osmišljanja človekovega bivanja itd.) ima obramba svoje mesto kot dejavnost, ki je usmerjena k ohranitvi tako telesnega kot tudi duhovnega obstoja človeka. Človekove dejavnosti so smotrne, tj. težijo k nekemu smislu. Obramba kot dejavnost dobi svoj smoter v trenutku, ko človek reagira na stimulus od človeka in narave, ter hkrati s spoznanjem nevarnosti, ogroženosti, bolečine, strahu. Potemtakem se je obrambna dejavnost pri človeku najverjetneje začela v hipu, ko je dvignil kamen in ubil žival, ki ga je ogrožala, ali onemogočil drugega človeka, ki mu je hotel vzeti hrano, predmet. Telesna neprijetnost vlage, mraza itd. ga je nadalje navedla, da je od ubite živali uporabil kožuh in si ga ogrnil. Ko je to naredil, je bila njegova dejavnost že smiselna.²

Pri obrambi kot eni od človekovih dejavnosti gre za dve vrsti razmerij:

1. človeka do človeka oziroma posameznika do družbe;

2. človeka do narave ter obenem za dve sestavini človekove obrambne dejavnosti:

1. trenutno reagiranje človeka do stanj, procesov v naravi ter tistih ravnanj v družbi, za katera smatra, da so mu nevarna;

2. človekovo spoznavanje procesov, pojavov v naravi in v družbi ter njegova vnaprejšnja pripravljenost za obrambo pred

procesu, pojavi itd., ki jih spozna za nevarne, ogrožajoče njega in družbo.

Čeprav sta bili obe sestavini človekove obrambne dejavnosti prisotni že v prvotni rodovni skupnosti, pa se je obrambna dejavnost kot posebna dejavnost družbe izoblikovala na tisti stopnji njenega razvoja, ko se pojavi "na razrede razslojena družbena skupnost". Država je monopolizirala vojaško dejavnost kot organizirano vojaško prisilo, ki jo je izvajala od države za to posebej pripravljena, usposobljena in opremljena skupina ljudi. Vojaško dejavnost kot del organizirane obrambne dejavnosti izvaja vojaška organizacija.³

Da bi bila vojaško-obrambna dejavnost uspešna na sedanji stopnji razvoja človeške družbe, mora biti smiselna, zavestna dejavnost, ki jo ljudje organizirani v politični skupnosti (državi) izvajajo vnaprej kot pripravo na procese in pojave v naravi in družbi, ki predstavljajo vsakokratne vire njihovega ogrožanja.

V strukturi virov in vrst ogrožanja posameznikov in sodobnih družb ni nespremenljivega in dokončnega vrstnega reda. Njihova "aktualnost" se potrjuje v vsakokratnem družbeno-zgodovinskem kontekstu dane globalne družbe. Praksa kaže, da je buren razvoj proizvodnih sil (zlasti t.i znanstveno-tehnološke revolucije) v sodobnem svetu privedel do velike koncentracije moči človeka, s katero preoblikuje in "obvladuje" naravo ter odnose med državami. Eden konkretnih pozitivnih kazalnikov človekove moči v odnosu do narave je ustvarjanje vedno boljših pogojev za njegovo življenje v družbi. Poleg možnosti za proizvodnjo materialnih in duhovnih dobrin za zadovoljevanje človekovih potreb pa je razvoj proizvodnih sil ustvaril tudi možnosti za enormno povečevanje uničevalne moči človeka, ki se danes izraža skozi različne pojavne oblike vojaške sile (armade, sistemi orožij, vojaški izdatki itd.). Tako smo danes priča paradoksu, da je človek v procesu "osvobajanja" od (primarne) narave ter njene preoblikovanja zaradi zadovoljevanja svojih eksistenčnih in drugih civilizacijsko-kulturnih potreb postal obenem "ujetnik"

tako spremenjene narave, kot tudi vse bolj institucionaliziranih človeških, političnih, kulturnih, verskih, vojaških idr. odnosov znotraj globalne družbe. Vojaško-obrambna dejavnost je na današnji stopnji razvoja človeške družbe ena od njenih najbolj institucionaliziranih oblik človekovega življenja in dela. Načrtovanje, organizacija, vodenje in izvajanje te dejavnosti je v večini sodobnih družb v rokah aparata države.

* #Osvobajanje# od prvotne narave je tipična antropocentrična deviacija zahodnega krščanskega sveta. Paradoks je zato navidezen. Ni bilo nikakršnega osvobajanja, ampak le zakamuflirana ujetost.

1. Vojaško-obrambna dejavnost države, militarizacija in militarizem

Z razvojem produkcije dobrin in storitev za življenje v družbi sta se tako posameznik kot celotna družba znašla v razmerah, ko danes nista več ali nista zgolj potencialno ali dejansko ogrožena od narave (njene naravnega delovanja in spreminjanja), ampak od človeka samega. Ta s svojo vojaško-obrambno dejavnostjo ustvarja vse večjo vojaško silo, ki potencialno ogroža človeka in naravo.

V razvoju sodobnih družb lahko na splošno zaznamo dve temeljni tendenci:

1. Globalizem, tj. povezovanje ljudi, narodov in držav, ki povzroča postopno preraščanje imanentno nacionalnih zadev iz organizacije življenja in dela družbe v zadeve, probleme, ki postajajo skupni vsemu človeštvu (npr. družbeno-ekonomski, ekološki razvoj, problem varnosti in miru idr.) in zahtevajo skupno obravnavo in reševanje. Skozi proces globalizma se

ljudje na zemlji povezujemo v človeštvo, posamezna nacionalna gospodarstva v svetovno gospodarstvo, države v mednarodno skupnost ter znanstveno-tehnični, kulturni idr. dosežki posameznih držav v civilizacijo.

2. Obenem s tendenco globalizma se danes v svetu razvija tendenca pluralnosti. Pri povezovanju ljudi, narodov, držav pridejo do izraza njihove specifičnosti in različnosti. Tako pluralnost kot proces v sodobnih družbah nosi razlike v narodih, kulturah, znanjih, tradicijah, mišljenjih, verovanjih itd. Iz njega izhajajo npr. ekonomski, politični idr. položaji držav v mednarodni skupnosti (razlike v strukturi narodnih gospodarstev - razviti, nerazviti itd.). Tendence pluralnosti ustvarjajo tudi razmere, ko sodobne države svojo samostojnost pri organizaciji življenja in dela, izvirnost nacionalnih, zgodovinskih, kulturnih, političnih, verskih, vojaških vrednot in tradicij varujejo in celo branijo v odnosih z drugimi družbami, državami. Obstoj neštetihih razlik med sodobnimi družbami, državami dobi svoj konkretni izraz v dejanskem ekonomskem, političnem idr. statusu posamezne države v mednarodni skupnosti, v katerem se izražajo temeljna ekonomska, politična, vojaška in sploh civilizacijska razmerja med njimi. Pri tem gre za neenak status držav v strukturi mednarodne skupnosti, različne težnje po absolutizaciji vrednot, principov organiziranja družbenega življenja, različne stopnje družbeno-ekonomske razvitosti, zamisli o zagotavljanju in pospeševanju razvoja enih držav na račun drugih (npr. ideje nekaterih držav o tako imenovanih interesnih področjih, tj. ozemljih izven lastne države, ki naj bi imela življenjski pomen za njihov obstoj in razvoj). Vse to vodi k temu, da države v okviru svojega ozemlja organizirajo vojaško-obrambno dejavnost za varovanje in ohranitev svoje globalne družbe. Vojaško-obrambna dejavnost države je običajno opredeljena v njeni obrambni politiki.⁴

Pri vojaško-obrambni dejavnosti države gre za priprave, ki jih načrtuje in izvaja državni aparat v zvezi z obrambo države pred različnimi spoznanimi viri ogrožanja. Vanje sodijo danes

različne aktivnosti: vojaške, organizacijsko-tehnične, kadrovske, normativne, materialne, idejno-politične idr. Centralno mesto v teh t.i. obrambnih pripravah države (priprave za morebitno vojno) imajo danes še vedno državna vojaška organizacija (oborožene sile).⁵

Slednje so sestavni del državne organizacije, prek katere lahko izražajo svoj vpliv na vsebino in smer državne politike. Prav tako pa oblikovalci državne politike pri definiranju in uresničevanju ekonomskih, kulturnih, političnih, ideoloških, razvojnih ciljev družbe bolj ali manj upoštevajo tudi interese vojaške organizacije, zlasti kot sredstva državne obrambne politike. Prav od položaja in vloge državne vojaške organizacije v organizacijski strukturi države je v mnogočem odvisna vsebina državne obrambne politike. Državna vojaška organizacija ima lahko položaj osrednje institucije obrambnega sistema države brez bistvenega vpliva na njen družbeni razvoj. V tem primeru je državna vojaška organizacija servis, služba državne oblasti za pripravljanje in izvajanje njenih vojaško-obrambnih funkcij. Vendar pa je politično življenje v sodobnih državah zapleten proces odnosov med državo in družbo, tako je zapleteno tudi razmerje med državno oblastjo in državno vojaško organizacijo. Ena od funkcij državne oblasti je zagotavljanje takšnega modela obrambne organiziranosti, ki bo po mnenju njenih predstavnikov najbolj učinkovit.

Kot smo že ugotovili, ima državna vojaška organizacija v obrambnih sistemih v večini sodobnih držav osrednje mesto. Takšen status ji omogočajo različne predpostavke, povezane z vprašanjem zadostne, učinkovite obrambe države (izhajajoč iz stopnje ekonomskega, političnega, kulturnega, znanstvenotehničnega razvoja, geostrateških značilnosti ozemlja, vojaško-političnega položaja, statusa v mednarodni skupnosti, stanja v mednarodnih odnosih itd.), ki jih državno vodstvo upošteva pri oblikovanju obrambne politike.

Stopnja razvoja proizvodnih sil in pomembna vloga države v družbenem življenju omogočata danes, da se za priprave in vodenje vojne lahko uporabi velik del družbenih zmogljivosti. S tem so v veliki meri ustvarjene objektivne predpostavke, da državna vojaška organizacija prestopi lastne meje (ki jih ima v okviru vojaško-obrambnih priprav države) in teži za dosego svojih specifičnih interesov v družbi. To pa omogoča vojaški organizaciji krepiti svoj vpliv v državni oblasti ter prek nje v ostalih sferah globalne družbe. Kadar je vloga vojaškega dejavnika v državni strukturi tolikšna, da izrazito ali celo odločujoče povzroči kvalitativno spremembo v odnosih moči pri odločanju v državnem aparatu, tako da se tudi skozi institucije političnega sistema vnašajo v celotno družbo vpliv in vrednote, stališča, principi organiziranja in delovanja državne vojaške organizacije, potem tak odnos med vojaško organizacijo države in ostalo družbo mnogi označujejo kot militarizem.

1.1. Geneza pojma militarizem

Svetovna literatura o fenomenu militarizma je zelo raznolika. V njej lahko najdemo veliko število različnih opredelitev, razumevanj in celo teorij militarizma. Pojavljajo se celo avtorji, ki termin militarizem uporabljajo, pa ga sploh ne definirajo.

Termin militarizem je francosko-angleškega izvora in ga je uvedel francoski socialist Phrudon. Skoval ga je za potrebe socialistične propagande (boj proti absolutistični vojaški vladavini oziroma boj proti vplivu vojaških vrhov na vlado). Termin je bil tudi izraz boja proletarskih množic proti vojaški organizaciji in njeni vladavini, uporabljal pa se je tudi za označitev napadalne (agresivne) politike tedanjih držav. Besedo je sprejel del naprednega meščanstva, ki se je borilo proti absolutizmu, kot tudi marksisti. V tem obdobju je bil termin militarizem povsem jasno vrednostno obarvan z izrazito negativno konotacijo, nas-

proti kateremu je stala liberalna demokracija s svojimi vrednotami.

Negativni pomen termina militarizem ostaja tudi danes prevladujoča značilnost avtorjev, ki se ukvarjajo s proučevanjem tega družbenega pojava.

Pri oblikovanju eksaktnih definicij pojava militarizma nas topajo težave, ki so v mnogočem tudi metodološke narave, saj s tem terminom pogosto opisujejo različne konkretne fenomene, kot so:

1. Odnos med državno vojaško organizacijo, njenim političnim sistemom in družbo, v katerem prihaja do podrejanja političnega sistema in družbe interesom in potrebam državne vojaške organizacije (prevladujoč vpliv vojaškega dejavnika v življenju take družbe) ter vnašanje vrednot in principov le-te (hierarhičnost, avtoritarnost, centralizem, disciplina, simbolika, nacionalni interes itd.) skozi politični sistem države v celotno družbo;

2. visoke stopnje izdatkov države za vojaške namene;

3. oboroževanje kot nacionalni in svetovni fenomen;

4. vrsta državne politike, ki teži k povečanju vojaške moči in uporabi sile v odnosih med državami;

5. obstoj in delovanje vojaško-industrijskih kompleksov itd.

Skupni imenovalec naštetih fenomenov, povezanih s terminom militarizem, je, da vsi vključujejo oziroma se nanašajo na državno vojaško organizacijo. Strukturno povezavo med naštetimi pojavi samimi ter med njimi in militarizmom pa bi morali posebej dokazati. Pristopi k obravnavi omenjenih pojavov in militarizma so prav tako zelo različni. Iz tega izhaja vsaj dvoje:

1. Težko je najti teoretični okvir, ki bi zajel vse vidike pri obravnavi pojava militarizma (npr. ekonomski, politični, sociološki, strateški, obramboslovni, tehnični itd.).⁶

2. Vsakršna izbira najbolj reprezentativnih stališč, pristopov pri obravnavi tega fenomena je vedno v določeni meri subjektivna in arbitrarna.

Zavedajoč se metodoloških ovir pri obravnavi pojava militarizma, navajam v nadaljevanju nekatere sodobne poglede in stališča, ki jih razvijajo različni teoretiki o pojavu militarizma.

1.2. Različna pojmovanja militarizma kot družbenega pojava

Pojav militarizma je bil tudi med zgodnejšimi avtorji zelo različno obravnavan in interpretiran. Avtorji iz razvitih industrijskih držav, ki obravnavajo militarizem, pripadajo različnim teoretičnim šolam, različnim smerem znotraj znanosti, ideološkim nazorom, izhajajo iz ožjih področij znanstveno-raziskovalnega delovanja (vojaški sociologi, vojaški politologi, zgodovinarji, filozofi, vojaški izvedenci itd.). Zato ga najbolj pogosto obravnavajo s specifičnih zornih kotov, ne pa celovito. Vsaka izbira njihovih reprezentativnih idej, pristopov k obravnavi militarizma je zato arbitrarna.

Na splošno se pojem militarizma v zgodnejših študijah opredeljuje kot: krepitev vojaške moči države, uporaba oboroženega nasilja pri razreševanju družbenih nasprotij, prevlada vojaških institucij nad civilni, določena subjektivna politična dejavnost, ki se zavzema za uveljavljanje vojaške ideologije, doktrine in sistema vrednot v družbi, prevlada vojaškega čustva in idej med ljudmi, prevlada "vojaškega razreda" v vladi, tendenca sprejemanja vojaške učinkovitosti kot najpomembnejšega interesa države idr.

Večini opredelitev militarizma na temelju naštetih pojavov je skupno to, da so ti pojavi na različne načine povezani z obstojem in delovanjem armade kot specializirane organizacije v družbi.

Razlike med opredelitvami militarizma pa so v glavnem v tem, da posamezni avtorji za militarizem označujejo obstoj in delovanje enega, dveh ali več teh pojavov skupaj.

Večina pomembnejših teoretičnih del zahodnih avtorjev o militarizmu razpravlja najprej o problemu njegove definicije. Omeniti velja klasično delo o pojavu militarizma nemško-ameriškega vojaškega zgodovinarja Alfreda Vagtsa "Zgodovina militarizma" (1937). V tem delu Vagts obravnava različne pojave oblike militarizma v njihovem spreminjanju. Svoje pojmovanje militarizma je pojasnil v razlikovanju med militarizmom in "vojaškim načinom" (the military way). Vsaka vojna se po njem lahko vodi na dva načina: vojaškega in militarističnega. Medtem ko gre pri prvem za to, da se dosežejo omejeni in dobro opredeljeni cilji z minimalnimi stroški (izguba v ljudeh in materialnih sredstvih), pa militarizem po drugi strani teži k ciljem, ki niso nujno identični z nacionalnim interesom oziroma z zmago v vojni. Militaristi se pogosto bolj ukvarjajo z maksimiziranjem svoje moči v državi kot pa z obrambo države pred zunanjim sovražnikom. Militarizem lahko tako celo onemogoči dosego vojaških ciljev v vojni. Pojem militarizma pri Vagtsu vključuje način mišljenja, vrednotenja in občutke, ki povzdigujejo vojaške ustanove ter prenašajo vojaški način delovanja in vojaško miselnost v celotno družbo.⁷

Za Vagtsa in nekatere druge avtorje je militarizem kot povzdigovanje "militarističnega načina" disfunkcionalen, kar pomeni, da je to pojav neuspeha (napake) primarne funkcije vojaške organizacije. Takšna predstava militarizma pa zanemarja dejstvo, da sta vloga in funkcija državne vojaške organizacije med seboj tesno povezani. Temu problemu se je bolj posvetil ameriški sociolog Samuel P. Huntington s proučevanjem civilno-vojaških odnosov ter odnosov oficirskih vrhov do države.

Huntington je pri opredeljevanju značaja civilno-vojaških odnosov raziskal najprej uveljavljenost vojaškega poklica v družbi, nato pa je analiziral "vojaško zavest" (military mind). Prišel je do zaključka, da je "civilni nadzor" nad vojaško organizacijo

države instrument za zmanjšanje vojaške oblasti in ima kot tak dve obliki, tj. "subjektivno" (maksimalna civilna oblast) ter "objektivno" (povečevanje vojaškega profesionalizma). Če dosega subjektivni civilni nadzor svoje cilje s civiliziranjem vojske (ter z zanikanjem neodvisne vojaške sfere tako, da jo napravi za ogledalo države), pa je bistvo objektivnega civilnega nadzora spoznanje o avtonomnem vojaškem profesionalizmu.⁸

Iz teh dveh tipov civilnega nadzora nad vojaško organizacijo izvajajo nekateri avtorji trditev, da je trend vojaškega profesionalizma naraščal na račun večje ali manjše izolacije oboroženih sil znotraj družbe. To pa lahko vodi do pojava neodvisnih vojaških ciljev, interesov, ki nastopajo proti ciljem kake vlade.⁹

Po drugi strani pa potrebna specializacija vojaške dejavnosti in naraščajoča zapletenost odločanja vplivata na strategijo in politiko vojaško-obrambne dejavnosti države ter puščata manj prostora za civilni nadzor na področju vojaškega načrtovanja in vojaške organizacije. Če se gleda na militarizem kot na antagonizem med civilno in vojaško sfero v družbi, potem je naraščanje militarizacije v njej privedlo do stanja, v katerem je ključni pojem "združitev". To pomeni, da so različni sektorji civilne in še posebej gospodarske sfere združeni s tradicionalno vojaškimi sektorji skozi vojaško-obrambno dejavnost države. Ta oblika militarizacije (razumljene kot obsežne priprave države na vojno) zdaleč presega teoretični okvir militarizma in je ekstremna pojavna oblika (t.i. civilno-vojaškega) militarizma. Za to pojavno obliko militarizma je značilna zapletena organizacijska struktura sodobne vojaškonamenske industrije, tesno prepletene s civilnim sektorjem gospodarstva ter z neposrednim vplivom posebnih vojaških interesov na politično odločanje v državi.

Nekateri avtorji definirajo militarizem kot vrednostni sistem, ki povečuje vojaške vrednote, kot so: pripadnost, patriotizem, disciplina, hrabrost in fizična moč, in jih postavlja nad civilne vrednote sodobne industrijsko razvite družbe (individualizem, humanizem, intelektualna radovednost, umetniška ustvarjalnost itd.).¹⁰

Skozi tak vrednostni sistem sprejemajo militaristi vojno in priprave nanjo kot družbeno potrebo za preživetje.¹¹ Tudi motivi za militarizem se spreminjajo s časom in prostorom. Po mnenju nekaterih naj bi bil na primer militarizem v prvotnih skupnostih preprosto boljše organizirano in učinkovito sredstvo za ropanje ali osvajanje sosednjih plemen, kasneje, v višje organiziranih družbah pa je povezan z oblikovanjem in širjenjem nacionalnih ciljev s pomočjo vojaške sile. V sredi 19. stoletja je bil ta pojav v zahodnem svetu povezan z imperializmom in agresivno zunanjo politiko držav na tem področju. Po koncu druge svetovne vojne in z razvojem jedrskega orožja pa je militarizem v razvitih državah bolj prisoten kot potencialna možnost in nevarnost, ne pa kot praksa.¹²

Marksisti v obdobju Lenina in Rose Luxemburg so v glavnem zreducirali razlago pojava militarizma predvsem na njegovo ekonomsko sestavino. Osrednja teza teorije imperializma v zvezi z militarizmom je, da slednji omogoča nadaljnjo akumulacijo kapitala ter realiziranje dobičkov. Bistvo te razlage militarizma ostaja z določenimi spremembami pri nekaterih marksističnih mislecih aktualno še danes (zlasti pri sovjetskih avtorjih). Pri izpostavljanju ekonomskega vidika razlage militarizma se pri marksističnih avtorjih danes pojavljata dve inačici trditve, da militarizem prispeva k akumulaciji kapitala. Prvo stališče pravi, da so vojaški izdatki sami po sebi ugodni za kapitalizem kot gospodarsko-politični sistem v celoti, drugo stališče pa trdi, da militarizem koristi kapitalizmu ali vsaj posmezni kapitalistični državi s tem, da omogoča realizacijo gospodarskih dobičkov v tujini.¹³

Vojaški izdatki in njihovi gospodarski učinki so bili in so predmet številnih razprav in tudi razhajanj.

Že Lenin in R. Luxemburg sta zagovarjala trditev, da militarizem s čisto gospodarskega vidika prispeva neposredno k akumulaciji kapitala. Mnogi sodobni marksistični misleci so se s to tezo strinjali tudi po letu 1945. K temu jih je navajalo zlasti dejstvo, da so bili priče nepričakovanega kapitalističnega razvoja

ob hkratni visoki stopnji vojaških izdatkov. To dvojje se je zdelo povezano in je vodilo k sklepu, da so vojaški izdatki po vojni stabilizirali kapitalizem.¹⁴

Nekateri marksistični avtorji so celo izpostavili vojaške izdatke kot instrument kapitalističnih držav, s katerim omogočajo posameznim kapitalistom, kot tudi kapitalizmu nasploh omiliti tendence in posledice gospodarskih kriz. To naj bi bilo možno doseči zlasti na tri načine:

1. Vojaški izdatki lahko absorbirajo presežek kapitala in tako omogočijo kapitalistom, da ga realizirajo kot dobiček;

2. Vojaški izdatki lahko upočasnijo stopnjo povečevanja organske sestave kapitala s tem, da odtegujejo kapital od akumulacije, medtem ko lahko tehnološki dosežki na vojaškem področju znižajo ceno elementom konstantnega kapitala in povečajo relativno presežno vrednost;

3. Vojaški izdatki lahko spremenijo ravnotežje razrednih sil z ideologijo, z nasiljem ali s pritegnitvijo pripadnikov delavskega razreda tako, da omogočajo kapitalistom povečevanje stopnje izkoriščanja in deleža profita.¹⁵

Vsaka od omenjenih idej o tem, kako lahko vojaški izdatki prispevajo k reguliranju tendenc, ki vodijo h gospodarski krizi v kapitalizmu, ima svoje privržence v skladu z različnimi teorijami kriz v kapitalizmu. Zato je morda bolje govoriti o različnih teorijah učinkov vojaških izdatkov na gospodarstva držav.¹⁶ Ena od bolj znanih tovrstnih teorij je t.i. teorija o permanentnem gospodarstvu za oboroževanje v kapitalizmu. Njeni vidni predstavniki so tudi marksistično usmerjeni ameriški ekonomisti Baran, Sweezy, Kidron, Vance idr. Temelj teorije o permanentnem gospodarstvu za oboroževanje v kapitalizmu je trditev, da je eno od najpomembnejših področij spodbujanja porabe s strani države v sodobnem kapitalizmu v njenem oboroževanju, tj. v razvijanju dejavnosti za načrtovanje, proizvodnjanje, nabavljanje, vzdrževanje ter razvijanje novih orožij in vojaške opreme. Te-

melj vseh teh dejavnosti naj bi predstavljali izdatki kapitalistične države za vojaško-obrambne namene.

O tem pravi npr. Sweezy naslednje: "Vzpon militarizma na položaj ima trajni in vse večji pomen v vseh imperialističnih državah, kot tudi daljnosežne posledice. Najprej pomaga razvoju skupine posebno pooblaščenih monopolistov v tistih industrijah, ki so, kot bazična in ladjedelniška, najpomembnejše pri proizvodnji orožja. Finančni mogotci industrije orožja imajo neposredni interes, da se ta industrija čimbolj razvija; koristi nimajo samo od državnih naročnikov, ampak imajo zagotovljene donosne naložbe za svoje akumulirane profite. Zato so ti elementi kapitalističnega razreda prvi, ki zahtevajo agresivno zunanjo politiko. Na drugi strani pa glede na to, da imajo vojaški izdatki ekonomsko funkcijo kot izdatki za porabo, pomeni, razširitev vojske in mornarice vse bolj pomembno silo, ki deluje proti tendenci nezadostne porabe... nazadnje v tisti meri, v kateri izkorišča proizvodnja orožja delovno silo in proizvodjalna sredstva, za katere drugače ne bi bilo povpraševanja, ter tako omogoča kapitalističnemu razredu v celoti donosno investiranje kapitala.¹⁷

Tudi teorija o permanentnem gospodarstvu za oboroževanje v kapitalizmu ima različne verzije. Poenostavljeno je mogoče iz različnih verzij te teorije izluščiti tri pglavitne smeri razmišljanja o (pozitivnih) gospodarskih učinkih vojaških izdatkov države v sodobnem kapitalizmu, in sicer:

1. vojaški izdatki spodbujajo tehnične inovacije, ki se vračajo v civilno gospodarstvo;¹⁸

2. vojaški izdatki spodbujajo celotno povpraševanje v kapitalističnem gospodarstvu in s tem zmanjšujejo potentne cialne probleme nezadostne porabe (Baran in Sweezy, 1968);

3. vojaški izdatki upočasnjujejo tendenco padanja profitne stopnje tako, da odvzemajo presežno vrednost, ki bi drugače v okviru organske sestave kapitala prispevala k povečevanju konstantnega kapitala (npr. Kidron).

Teorija o permanentnem gospodarstvu za oboroževanje v kapitalizmu je zlasti v zadnjem desetletju izgubila na pomenu, ker so nekateri avtorji (npr. Szymanski 1973, Ron Smith 1977 idr.) dokazali, da so vse razvite industrijske (kapitalistične) države z visokimi stopnjami vojaških izdatkov "gospodarile" slabše kot tiste z nizkimi stopnjami tovrstnih izdatkov. Prav tako se je z začetkom sedemdesetih let situacija v teh državah, kot tudi v svetu sploh spremenila tako, da smo soočeni bolj z zastojem in krizo ter vojaškimi izdatki v njej kot pa z razvojem.¹⁹

Kljub temu, da ima teorija o permanentnem gospodarstvu kapitalistične države za vojaške namene še vedno določeno pojasnjevalno vrednost za dogajanje v nekaterih državah, zlasti v različnih časovnih obdobjih, pa ni možno na splošno trditi, da vojaški izdatki že sami po sebi prispevajo h razvitim (kapitalističnim) gospodarstvom. Bolj korektno (zlasti z metodološkega vidika) je analizirati učinke vojaških izdatkov v konkretnih zgodovinskih, prostorskih in drugih okoliščinah. To je pomembno tudi zaradi tega, ker imajo vojaški izdatki držav različne učinke (pozitivne in negativne) na življenje v sodobnih družbah.

Pri tezi, da vojaški izdatki pozitivno prispevajo h kapitalističnim gospodarstvom, je še vedno treba dokazati, da so za razvoj teh gospodarstev prispevali ravno vojaški izdatki, in ne katera druga oblika državne porabe (zdravstvo, šolstvo, socialno varstvo idr.). Prav tako so sami gospodarski učinki vojaških izdatkov zapletene zgodovinske spremenljivke. V tem smislu so npr. vojaški izdatki kot spodbujevalci povpraševanja v kaki državi v različnih časovnih obdobjih različni. V štiridesetih in petdesetih letih so ZDA uživale nedvomno svetovno dominacijo. V tem obdobju se je povečalo povpraševanje na njihovem domačem trgu tudi skozi vojaške izdatke. Situacija v osemdesetih letih je postala znatno bolj zapletena. Povratna pozitivna zveza vojaške tehnologije in civilnega gospodarstva sedaj ni več tako očitna, čeprav nedvomno obstaja. Prav tako se je mednarodno povezani gospodarski sistem v osemdesetih letih močno razvil, gospodarska dominacija ZDA pa je bila v tem obdobju nadomeščena s tremi

silami - ZDA, Zahodna Evropa, Japonska. Trdi se celo, da je bil dvig stopnje vojaških izdatkov v vietnamski vojni tista točka obrata, ki je poslabšala relativno dominantno pozicijo ZDA v mednarodnem (kapitalističnem) gospodarstvu in je igrala pomembno vlogo pri destabiliziranju ameriškega gospodarstva (oz. je močno zmanjšala njegovo konkurenčnost).²⁰

Menim, da kljub temu, da so vojaški izdatki države lahko produktivni v smislu nekaterih pozitivnih gospodarskih učinkov - nekatere tehnološke koristi iz vojaškonamenske proizvodnje za civilno industrijo, morebitne finančne koristi države od izvoza orožja, vojaške tehnologije in vojaške opreme itd.), pa so z vidika obče družbenih koristi katerekoli družbe neproduktivni, ker ne ustvarjajo uporabnih vrednosti za zadovoljevanje človekovih potreb.

Poleg gospodarskih vidikov vojaških izdatkov držav pa je treba upoštevati tudi njihove politične, kulturne idr. učinke na življenje v sodobnih družbah. Tako vidim politično vsebino vojaških izdatkov mnogih držav v tem, da s svojim oboroževanjem ustvarjajo razmere, ko naj bi ena stran popustila drugi brez vojne. Prav tako imenovane oboroževalne tekme (ki so izraz tekmovanja med državami tudi na področju njihovih vojaško-državnih dejavnosti) porajajo stalen občutek ogroženosti, strahu in nezaupanja med državami, kar vse vodi k njihovi še večji angažiranosti pri vojaško-obrambnih dejavnostih. Čeprav naj bi s tovrstno dejavnostjo države zmanjšale svojo ogroženost, pa dejansko vsako oboroževanje povzroči novo, višjo stopnjo ogroženosti, nov strah in še večje nezaupanje med državami.²¹

Obe marksistični teoriji (teorija vojaških izdatkov in teorija imperializma) skušata razložiti pojav militarizma s čisto ekonomskega vidika. Ta pojav vežeta izključno na kapitalistični način produkcije. Toda kapital ni samo ekonomska kategorija, ampak predstavlja obenem določeno družbeno razmerje (Marx), za katero je značilno, da je povezanost ljudi v družbi s tržnim gospodarstvom izražena v menjalni vrednosti, to je v nečem občem. Slednje pa je zadeva države, njenih zakonov in kulture v družbi.

Zato je ekonomistična teorija tako imperializma kot militarizma enostranska, ker predpostavlja, da je tekmovanje (politično, kulturno, ekonomsko, vojaško idr.) med kapitalističnimi državami nujno in zgolj pogojeno z ekonomskimi interesi.²²

Kot sem že ugotovil, je vojaško-obrambna dejavnost ena od pomembnih funkcij večine držav. Z vse večjo naslonitvijo na vojaško moč pa lahko države povzročijo proces, ki ima lahko v končni fazi za rezultat pojav militarizma. Slednji se lahko v družbi izraža na različne načine. Najbolj ekstremna sta:

- nasilni način z neposredno represijo oz. nadvlado vojaške organizacije v družbi ter

- bolj prefinjen, manj neposredno opazen nasilni način vcepljanja vrednot in načel državne vojaške organizacije v družbi, kot so: hierarhičnost, disciplina, poslušnost, herojstvo itd. Kultura postaja tako prepljavljena z vojaškimi vrednotami in vojaškimi pogledi na vojno ter na družbeni razvoj. To pa so tisti družbeni temelji, na katerih se lahko nadalje krepi položaj in vloga državne vojaške organizacije pri usmerjanju družbenega življenja predvsem z vidika njenih lastnih interesov.

1.2.1. Stališča sovjetskih avtorjev o militarizmu

Po marksistično-leninističnem pristopu pri obravnavi militarizma izhajajo sovjetski avtorji iz različnih vidikov, pojmovanja tega pojava kot: političnega sredstva, ciljev militarizacije (zunanje vojne, notranjega zatiranja ali oboje), družbenih sil, ki uporabljajo militarizem kot in strument (npr. finančni kapital, vojaška organizacija, razred buržuazije, kapitalistična država ipd.). Tako se fenomen militarizma v sovjetski literaturi najbolj pogosto opredeljuje kot:

1. funkcija državno-monopolističnega kapitalizma, ki brani svoje razredne interese s sredstvi oboroženega nasilja;
2. glavni instrument monopolistične buržuazije, ki reakcionarne politične cilje (povečevanje svoje moči) dosega z oboroženim nasiljem;
3. vrsta politike, ki teži k povečevanju vojaške moči in k stalnim vojaškim pripravam države za osvajalne vojne;
4. sistem ekonomskih, političnih, ideoloških in neposredno vojaških ukrepov, ki jih sprejmejo agresivne kapitalistične države, da bi se pripravljale na vodenje imperialističnih vojn.²³

Večina opisov militarizma sovjetskih avtorjev poudarja zlasti njegov notranji vidik, ki vodi do privilegiranega položaja vojaške organizacije in do podrejenosti celotnega gospodarstva in kulture kapitalistične države "imperialističnim vojaškim ciljem".

Nadalje se trdi, da uporablja militarizem kot instrument finančna oligarhija za utrditev in povečevanje svoje moči. Militarizem odraža celo vrsto ukrepov kapitalistične države na vseh področjih dejavnosti družbe: militarizacije gospodarstva, znanosti in izobraževanja; oboroževalno tekmo; ustanovitev vojaških blokov; povečevanje oboroženih sil; pospeševanje priprav na vojno; zatiranje delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja; razširjanje militaristične propagande. V nekaterih študijah je poudarek na ekonomskem vidiku militarizma (kot gospodarske aktivnosti), katere cilj je zagotavljanje zelo velikih profitov.

Skupni imenovalac večine definicij militarizma v sovjetski literaturi je ideja o militarizmu kot razrednem pojavu, ki nastopi z razredno družbo, v monopolistični razvojni fazi kapitalizma pa naj bi dosegel največji obseg in intenzivnost v človeški zgodovini. Zato se ne govori o militarizmu nasploh, ampak kot o instrumentu, ki ga zavestno uporablja monopolna buržuazija za pridobitev čim večje moči in profitov.²⁴

Ena od značilnih, splošnih opredelitev pojava militarizma v sovjetski literaturi se glasi: "Imperialistični militarizem je celovit

socialni pojav, ki združuje sistem gospodarskih, političnih, ideoloških in vojaških ukrepov, ki jih sprejmejo agresivni kapitalistični narodi z namenom priprav in vodenja imperialističnih vojn. Uporablja ga finančna oligarhija za utrditev in razširitev svoje dominacije, za ohranitev kapitalističnega sistema na eni strani ter za ustvarjanje velikih profitov na drugi strani. Militarizem je bil kot družbeni fenomen "rojen" z razdelitvijo družbe na razrede ter s pojavom izkoriščevalskega razreda. Z nasledstvom militarizma od drugih razredno-antagonističnih družb je prevzela buržoazija najbolj reakcionarne elemente v njem in jih prilagodila svojim interesom ter potrebam."²⁵

Sovjetski avtorji zagovarjajo trditev, da je potreba za širjenjem in krepitvijo militaristične politike zakoreninjena v splošni krizi kapitalizma. Imperialistična buržoazija naj bi izčrpala gospodarska sredstva, ki jih je zagotavljal kapitalistični gospodarski sistem z izkoriščanjem delavcev in kolonij. Zato so postali negospodarski ukrepi prisile kapitalistične države potrebnejši kot kdajkoli prej. To naj bi vodilo do dveh svetovnih vojn, danes pa ustvarja nevarnost za izbruh najbolj uničujoče vojne na zemeljski obli.²⁶

Potemtakem je po stališčih sovjetskih avtorjev militarizem ena od bistvenih značilnosti "predsocialističnih" razrednih držav. Te države naj bi vedno težile k povečevanju njihovih oboroženih sil in jih uporabljale za izvajanje agresivne zunanje in zatiralne notranje politike.

Na temelju doslej omenjenih nekaterih splošnih opredelitev militarizma pa sovjetski avtorji predstavljajo svoja stališča o tem fenomenu tudi bolj konkretno, npr. glede na funkcije, ideologijo in institucionalno ozadje sodobnega militarizma.

1. Sovjetski kritiki militarizma, ki so usmerjeni na njegove funkcije, trdijo, da izhajajo slednje iz glavnih funkcij države. Tako je notranja funkcija militarizma ohranitev in okrepitev obstoječega sistema, držanje izkoriščane množice v podrejenosti ter zatiranje njihovega boja za osvoboditev. Zunanja funkcija

tega fenomena pa je zagotavljati nadaljevanje interesov vladajočega razreda v tujini. Obe funkciji militarizma sta povezani v enotnem cilju - ohranitvi in povečevanju moči vladajočega razreda ter zaščiti njegovih profitov. S pojavom prve socialistične države (po oktobrski revoluciji) ter kasneje s pojavom drugih socialističnih držav pa se je v ta splošni cilj militarizma v kapitalizmu vnesel še nov vidik, tj. uničenje socialističnega sistema.²⁷

2. Nadaljnja značilnost sodobnega militarizma naj bi bila, da se pojavlja v vseh "imperialističnih državah", da jih povezuje in omogoča ZDA, ki jim vsiljuje svojo voljo. Glavna instrumenta militaristične zunanje politike kapitalističnih držav sta po sovjetskih avtorjih vojna in grožnja z vojno.

3. Militarizem po sovjetskih avtorjih vključuje tudi ideologijo, tj. opravičevanje sebe in indoktrinacija. Sovjetski avtorji vidijo temelj ideološkega opredeljevanja militarizma v ideji, da je vojaška sila odločilen dejavnik v družbenem razvoju ter kot taka zagotavlja suverenost, motivacijsko silo za razvoj ter sredstva za reševanje vseh političnih sporov.²⁸ Sovjetski avtorji kritizirajo predstavnike meščanske misli, ker naj bi slednji videli najgloblje vzroke militarizma v duhovnem, moralnem in etničnem življenju družbe. Tako je militarizem razumljen le kot vrsta mišljenja o politiki in družbi v smislu vojaških vrlin in vrednot.²⁹

Poleg tega se meščanskim avtorjem očita njihov tehnološki pristop pri obravnavi militarizma, ki predpostavlja, da so danes vojne spodbujene z industrijskim, znanstvenim in tehnološkim razvojem, ki naj bi ustvarjal silovito tekmovanje in razvoj ter proizvodnjo sredstev za vojskovanje. Zato so vojna, grožnja z vojno, oboroževalna tekma sredstva politike, ki je predstavljena z modernim militarizmom kapitalistične države. Militarizem je zato politika vladajočega razreda kapitalistov, smernica za pripravo in vodenje imperialističnih vojn. Kajti mnopolitična buržoazija in zlasti finančna oligarhija naj bi politiko uporabe sile vedno smatrali kot sredstvo za realizacijo svojih ekonomskih in političnih ciljev.³⁰

○ Celoten proces povezovanja znanosti, tehnologije, vojaških zadev, vključujoč militarizacijo znanosti in tehnologije, ima po mnenju sovjetskih avtorjev družbeni izvor, ker je uporaba vseh družbenih zmogljivosti omejena z razrednimi interesi. Tako je po njihovem mnenju uporaba znanstveno-tehničnih dosežkov za vojaške namene pogojena primarno z razredom monopolističnih kapitalistov, ki potrebujejo usmerjanje pomembnega dela družbenih zmogljivosti za vojaške namene za doseg ekstras visokih dobičkov, pripravljanje agresivnih vojn ter brzdanje razrednega boja. Za razliko od kapitalističnih držav pa so socialistične države po mnenju sovjetskih avtorjev primorane uporabljati znanost, tehnologijo in druge družbene zmogljivosti za vojaške namene, da bi zagotovile potrebne pogoje za ohranitev miru in demokracije v svetu.³¹

○ Najvišje oblike modernega militarizma vidijo sovjetski avtorji v pojavu vojaško industrijskega kompleksa v kapitalističnih državah. Ta pojav najbolj pogosto definirajo kot zvezo med imperialističnimi monopoli ter reakcionarnim vojaškim in državnim aparatom. Medtem ko se vrhovi državne birokracije pridružujejo skupinam monopolov in vojaške hierarhije, pa celoten vojaški stroj služi kot njihov materialni temelj. Postopoma postaja vojaško-industrijski kompleks najpomembnejši dejavnik, ki vpliva na notranjo in zunanjo politiko.³²

○ Čeprav povezujejo sovjetski avtorji pojav militarizma in vojaško-industrijskega kompleksa z buržoazno družbo, pogosto poudarjajo, da sta oba pojava dosegla najširše razmere in družbeno moč prav v ZDA. Ena od značilnih definicij, ki opredeljuje vojaško-industrijski kompleks, se glasi, da je ta pojav k vojni usmerjena zveza med velikimi monopolnimi proizvajalci orožja, šefov vojaške organizacije in njihovih slug v vladi.

○ Obstoje vojaško-industrijskega kompleksa naj bi izražal naraščajočo vlogo militarizma v gospodarstvu, politiki in ideologiji buržoazne družbe.³³

○ Prav tako naj bi delovanje vojaško industrijskega kompleksa doseglo velik vpliv na celoten proces odločanja v kapitalistični

državi, na militarizacijo gospodarstva ter na znanstveno-tehnično raziskovanje. Izpostavljajo se zlasti naslednje posledice obstoja in delovanja tega pojava v buržoazni državi:

1. naraščajoča nevarnost izbruha vojne;
2. nadaljnja koncentracija kapitala in povečevanje socialnih neenakosti;
3. neproizvodni vojaški izdatki, ki se črpajo iz nacionalnega bogastva;
4. odtujevanje velikega števila zlasti visoko kvalificiranih delavcev iz produktivnega dela;
5. nezaposlenost, saj ogromni vojaški izdatki zmanjšujejo splošno družbeno proizvodnjo in "tisoče ljudi ostaja na ulicah".³⁴

Zaključim lahko, da se v pristopu sovjetskih avtorjev vse označbe militarističnega in militarizma reducirajo na eno skupno značilnost tega pojava, to je, da je militarizem zavestna dejavnost monopolistične buržoazije, ki ima za cilj povečevanje svoje ekonomske in politične moči, krepitev reakcionarne zunanje in notranje politike kapitalistične države. Instrument take politike je naraščajoča vloga vojske in vojaškega nasilja.

1.2.2. Stališča nekaterih jugoslovanskih avtorjev o militarizmu

V literaturi jugoslovanskih avtorjev o vojaški sili in vojaško-obrambni dejavnosti se pojav militarizma ne povezuje samo s prakso "kapitalističnih", ampak tudi nekaterih "socialističnih držav" (v katerih prevladuje močna vloga države, v t.i. državnem socializmu). Izhodišče razumevanja pojava militarizma v svetu pri večini jugoslovanskih avtorjev je ideja o temeljnem izvoru tega pojava, ki je v obstoju razredne družbe ter z njo tesno povezane države kot organa razrednega nasilja. S to idejo se negira prevladujoča teza sovjetskih avtorjev o tem, da je pojav militarizma izkjučno izraz kapitalizma. Izkaže se namreč, da

politični sistemi omogočajo pojavljanje militarizma v družbenih strukturah, ki niso kapitalistične in ne socialistične.³⁵

Druga skupna točka jugoslovanskih avtorjev glede fenomena militarizma kot prakse izven Jugoslavije izhaja iz njihovega razumevanja vsebine obrambne organizacije jugoslovanske družbe. Ker je slednja po klasični marksistični teoriji o obrambni organizaciji proletariata v socialistični/ komunistični družbi³⁶ v končni konsekvenci odvisna predvsem od dveh temeljnih dejavnikov, tj. od stopnje razvoja proizvajalnih sil in narave materialne proizvodnje in od družbeno-politične vsebine, ciljev vodilnih sil v družbi, je razumljivo, da se pri opredeljevanju vsebine in modela obrambne organizacije jugoslovanske družbe izhaja iz narave jugoslovanskega modela družbe na temeljih koncepcije samoupravnega socializma oziroma njegovega političnega sistema, ki predvideva, da pripada vsa oblast "delovnim ljudem in občanom", ki opravljajo vse družbene zadeve z upravljanjem in ne samo s sodelovanjem pri odločanju.

Takšna narava vsebine obrambne organiziranosti jugoslovanske družbe (ter vojaške organizacije v njej), ki potencialno (v modelu) omogoča, da se prebivalstvo pojavlja v vlogi vodilne družbene sile, ki odloča o njeni vsebini in smeri razvoja, je po mnenju vodilnih jugoslovanskih teoretikov s področja teorije o vojni in vojaški sili nezdržljiva z vsebino fenomena militarizma zlasti iz naslednjih razlogov:

1. jugoslovanska obrambna organiziranost, imenovana sistem SLO in DS, predstavlja takšno vrsto vojaške moči, ki je uporabna samo kot obrambna, in ne kot osvajalska moč;
2. s krepitvijo svoje moči obrambna organizacija prispeva k stabilnosti, svetovnemu miru (kot dejavnik odvrčanja od oborožene agresije);
3. jugoslovanska obrambna organizacija je izraz politike miroljubne in aktivne koeksistence in prispeva k razvoju medsebojnega zaupanja in sodelovanja med državami;

4. s svojo družbeno naravo omogoča blažiti negativne posledice izdvajanja sredstev za vojaško/obrambne namene jugoslovanske države, in sicer:

a) s tem, ko bi ta sredstva omejevala samo na dejanske potrebe obrambe družbe, izključujoč možnost nastajanja sredstev za osvajanje ter

b) s tem, ko s stopnjo svoje integriranosti v družbo povečuje tudi stopnjo svoje ekonomičnosti.³⁷

Obrambna koncepcija in sistem SLO in DS sta torej po mnenju nekaterih jugoslovanskih avtorjev nezdržljiva z militarizmom, ker je slednji kot najbolj ekstremna oblika odtujitve države od družbe utemeljen na osamosvojitvi vojaške sile, podružbljena obrambna funkcija družbe pa bi pomenila ukinjanje družbenih temeljev, ki omogočajo osamosvajanje vojaške sile ter nastanek pojava militarizma.³⁸

Z idejo o vnaprejšnji nezdržljivosti vsebine jugoslovanske obrambne organizacije (ter vojaške organizacije v njej) s pojavom militarizma se lahko strinjam le na nivoju razmišljanja o modelih obeh pojavov. V praksi se namreč v Jugoslaviji danes soočamo z globoko ekonomsko, družbeno, politično in celo moralno krizo razvoja družbenega projekta tako imenovanega samoupravnega socializma. Ne da bi se spuščal v globljo razpravo o vzrokih, subjektivih ter posledicah te krize, pa je za nadaljnjo analizo pomembna ugotovitev, ki izhaja iz dosedanjega večletnega vidnega poteka krize (vsaj od l. 1981 naprej). Ta se kaže bodisi kot da model samoupravnega socializma v dosedanjem povojnem razvoju Jugoslavije v praksi ni bil uresničen (in je ostal le kot idealen model), bodisi da je prišlo pri uresničevanju tega modela v praksi do različnih resnih deformacij, ki so vse doslej omogočale ohranitev oblasti določene družbene skupine v imenu uradne sintagme o oblasti delavskega razreda v Jugoslaviji.

Nedvomno je imelo (ima) vse to določene vplive na obrambno organiziranje v Jugoslaviji in na njeno vojaško organizacijo. Slednji doslej nista uspeli udejanjiti nekaterih temeljnih postula-

tov sicer v mnogočem demokratičnejše obrambne politike po letu 1969 (npr. kontrola javnosti in kontrola odločanja s strani državljanov), prav tako pa se nista razvijali v smeri upoštevanja avtentičnih interesov, pravic in svoboščin posameznikov v jugoslovanski družbi. Tako so se v praksi vojaško-obrambne dejavnosti v Jugoslaviji pojavili elementi povečane, monopolne vloge vojaške strukture. Konkretno se kaže to v "avtoritativni obrambni politiki" ter v "vojaški institucionalni avtonomiji", kar omogoča tudi nadzor vojaških struktur nad jugoslovansko obrambno politiko, njeno obrambno industrijo, uvozom in izvozom orožja itd.³⁹ V vsem povojnem obdobju v Jugoslaviji delujejo različni notranji dejavniki, ki opredeljujejo vsebino njene obrambne organizacije v celoti (npr. tradicije in izkušnje množičnega sodelovanja prebivalstva pri obrambnih zadevah, ugled vojaške organizacije kot ljudske vojske itd.) in ki delujejo proti odtujevanju vojaške organizacije od družbe ter proti morebitnemu vsiljevanju njenih specifičnih interesov v celotni družbi.⁴⁰

Po mnenju nekaterih avtorjev je najpomembnejši izraz jugoslovanske obrambne koncepcije v njeni vsebini, to je v "politično-filozofskem pogledu na vojno in obrambo države, ne pa odločilno v obliki vojaške organizacije."⁴¹

V tem smislu naj bi oborožene sile Jugoslavije v okviru koncepcije splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite (SLO in DS) kljub različnim zunanjim oblikam svoje organizacije po svoji vsebini sledile temeljnim načelom modela socialističnega samoupravljanja (zlasti načela enakopravnosti narodov in narodnosti v Jugoslaviji pri odločanju o vseh vprašanih razvoja družbe in njenih oboroženih sil).⁴²

Analiza vsebine uradne koncepcije splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite kaže, da je v njenih idejnopolitičnih stališčih prebivalstvo opredeljeno kot vodilna družbena sila, ki odloča o vsebini in smeri razvoja vojaško-obrambne dejavnosti. Podružbljena vojaško-obrambna funkcija bi nedvomno pomenila varovalni dejavnik pred nastajanjem družbenih temeljev, ki

omogočajo osamosvajanje vojaške organizacije in militarizacijo družbe. Raziskovanje vojaško-obrambne prakse v Jugoslaviji⁴³ ne potrjuje uresničitve temeljnega načela podružbljanja obrambnih funkcij. V dosedanem razvoju jugoslovanske vojaško-obrambne organiziranosti se ugotavljajo mnogi elementi, ki so to preprečevali, in sicer: hiperinstitucionalizacija, neracionalnost in prenormiranost, togi centralizem in monopol aparata federalne države, izpostavljanje vojaškega elementa v obrambnem sistemu, pretirana, neracionalna in neselektivna uporaba institucije tajnosti itd. To je imelo določen vpliv tudi na večje poudarjanje predvsem vojaških funkcij obrambnega sistema, kar daje vojaški strukturi možnosti za monopolno vlogo v tem sistemu ter večji vpliv na družbeno življenje v celoti.

Glede na povedano menim, da je treba vojaško-obrambno prakso v Jugoslaviji, ki bo varovalni dejavnik pred osamosvajanjem vojaške sile v družbi, razviti v smeri:

- demonopolizacije ustavnopravne vloge državnega in partijskega aparata,
- oblikovanje partijsko nevtralne državne uprave in državne vojaške organizacije,
- reafirmacije vojaško instrumentalne vloge armade v družbi,
- utemeljitve (teoretično in praktično) vojaško-obrambne dejavnosti kot dejavnosti družbe za zaščito in obrambo pred pojavi in procesi v naravi in ravnanji v družbi ter med družbami, ki jih spozna za nevarne, tako da lahko ta dejavnost postane postopno sestavina skupne zavesti in kulture slovenske družbe,
- odpiranja možnosti za množično vključevanje ljudi v tovrstno dejavnost na sedanji stopnji razvoja družbe tako skozi specializirane institucije kot s spontanim zaščitno-obrambnim delovanjem (na osebni ravni ter v delovnem in bivalnem okolju), na temelju spoznavnih interesov in ne prisile,
- uskladitve celotnih vojaško-obrambnih priprav družbe s stopnjo njenega družbeno-ekonomskega razvoja,
- uveljavitve zaupanja v subjekt te dejavnosti, to je državljanov ob upoštevanju njihovih avtonomnih pravic in svoboščin ter racionalno in selektivno uporabo institucije tajnosti.

Vodilni jugoslovanski avtor s področja vojaške sociologije in vojaške politologije Anton Bebler je mnenja, da v okviru obstoječe obrambne politike in vojaške organizacije v Jugoslaviji ne moremo govoriti o militarizmu, pač pa gre za pojav vojnovanja družbe. Slednja pomeni večjo usmerjenost kake države na njene obrambne priprave. Čeprav visoka stopnja vojnizacije družbe ustvarja nekatere pogoje za militarizacijo (npr. višje stopnje integracije oboroženih sil države z njenim političnim sistemom in družbo v celoti, pri čemer pa ostaja vrh vojaške organizacije vendarle podrejen civilnemu političnemu vodstvu države), sama po sebi še ni zadosten pogoj zanjo. Beblerjeva trditev je, da je za pojav militarizma značilen hkraten obstoj naslednjih pojavov v družbi:

1. negativen vpliv vojaške organizacije na civilno družbo,
2. zlorabljanje tega vpliva z vsiljevanjem ožjih interesov profesionalnih vojakov družbi,
3. prisila in vsiljevanje vojaških vrednot in norm civilni družbi.

Najbolj celovito je pojav militarizma v jugoslovanski literaturi obdelal Ejub Kučuk. V knjigi "Militarizam" je Kučuk ta pojav vrednostno nevtralno takole opredelil: "Militarizem je z zgodovinsko določeno razredno strukturo determiniran družbeni odnos med vojaško organizacijo države na eni ter ostalo družbo na drugi strani. Ta odnos se odlikuje s strukturiranjem političnega sistema globalne družbe in mednarodnih odnosov na principih organiziranja, ki so lastni državnim vojaškim organizaciji."⁴⁴

Njegova definicija izpostavlja naslednja bistvena obeležja militarizma:

1. obstoj razredov je temeljni vzrok nastanka in obstoja državne vojaške organizacije ter možnosti za prodor principov njene organizacijske strukture v različne sfere družbenega življenja z določeno razredno strukturo, kar pomeni, da je militari-

zem možen v vseh razrednih družbah, v katerih vojaško dejavnost monopolizira država;

2. militarizem ni predvsem sistem določenih vrednot, ideologije, subjektivna politična aktivnost, ki se naslanja na oboroženo silo. Prav tako ni samo vojaško-tehnični fenomen ali prevlada vojaških institucij vsakega zgodovinskega tipa vojaške organizacije nad civilno sfero, ampak je določen objektivni družbeni odnos med vojaško organizacijo države in ostalo družbo, ki omogoča negativno vplivanje vojaške organizacije na celotno družbo, (tj. vsiljevanje svojih posebnih interesov, vojaških vrednot, norm);

3. nosilci militarističnih teženj so lahko različni (tako civilne kot vojaške osebe).

Pri obravnavi sodobnega militarizma izhaja E. Kučuk iz podmene, da se je s povečano vlogo države (zlasti s prehodom liberalnega v monopolni in državni kapitalizem ter z novo nastalimi socialističnimi političnimi sistemi) narasla tudi vloga državne vojaške organizacije. Končni rezultat tega je bil "proces penetracije principov organiziranja državne vojaške ureditve ter njej ustrežajočega sistema vrednot v politično, ekonomsko, vzgojno-izobraževalno in druge sfere družbenega sistema."⁴⁵ Ta proces je pri njem označen kot militarizacija, ki ima lahko za rezultat različne oblike in stopnje militarizma.⁴⁶

Za nadaljno analizo je pomembna zlasti sodobna pojavna oblika militarizma, ki jo Kučuk imenuje "civilno-vojaški militarizem". Temeljno obeležje te pojavne oblike militarizma, katere subjekti so tako vojaške kot civilne osebe, je, da nastopa v pogojih prekrivanja vojaških in civilnih političnih, ekonomskih in drugih institucij do te mere, da je težko jasno določiti mejo med tradicionalno vojaško in civilno sfero.⁴⁷

Bolj konkretno to pomeni, da gre pri tem za to, da postanejo zahteve državne vojaške organizacije temelj njene nacionalne politike, politične institucije pa razširijo svojo dejavnost na

vojaške zadeve. Tako narašča število civilistov, vključenih v vojaško-obrambno dejavnost, vojaki pa prihajajo v politične, ekonomske in druge civilne institucije, kjer zavzemajo položaje, ki so jih tradicionalno imele civilne osebe (ministri za zunanje zadeve, ambasadorji, člani različnih komitejev in komisij v vladi, vojaški svetovalci civilnim politikom itd.). Vojaške zahteve postajajo (ali so) konstitutivni del zunanje in notranje politike države. Vpliv strukture, ki skrbi za državno vojaško-obrambno dejavnost v državi (obrambno ministrstvo), se razširi ne samo v vlado in gospodarstvo, ampak tudi na ostala področja družbenega življenja: znanstveno-tehnična in znanstveno-raziskovalna dejavnost, proces odločanja, proces socializacije in ideološke indoktrinacije itd. Skratka, pri pojavu civilno-vojaškega militarizma postajajo vse sfere družbenega življenja sestavni del državne vojaške ureditve, ki jo oblikujejo ne samo vrhovi vojaške organizacije, ampak tudi visoki politiki, podjetniki, različna vojaška združenja, določene kategorije znanstvenikov, profesorjev, delavskih organizacij - sindikatov itd.⁴⁸

Civilno-vojaški militarizem se po mnenju Kučuka danes izraža tudi v odnosih med državami. V pogojih povečane vloge države v družbenem življenju potekajo med državami različne oblike sodelovanja, zlasti institucionalnega, v veliki meri pod nadzorom aparata države. Vojaška organizacija lahko nastopa v teh pogojih kot pomemben dejavnik pri razreševanju mnogih protislovij v svetovni skupnosti.

Tako se celo dogaja, da se ekonomske, politične, tehnične in druge spremembe v sodobnih državah ocenjujejo najprej z vidika njihovih vojaških interesov (povečevanja ali zmanjševanja vojaške moči, ravnotežja med mednarodnimi vojaškimi - obrambnimi organizacijami itd.).⁴⁹

Družbeno-zgodovinske determinante militarizacije in militarizma v sodobnem svetu izhajajo po E. Kučuku torej iz razrednega dejavnika. Slednji se izraža:

a) V odnosu družbenih (razrednih) sil kake globalne družbene skupnosti v razmerah, ko so ogroženi vitalni ekonomski, poli-

tični in drugi interesi vladajočega razreda in se le-ta bolj nasloni na državo in njeno vojaško organizacijo, kar lahko vodi do različnih oblik militarizma in obratno (v pogojih ugodnejšega odnosa razrednih sil za vladajoči razred naj bi bil proces militarizacije manj izražen).

b) V vojni kot viru ogrožanja globalne družbene skupnosti. Dokler bo nad človeštvom obstajala grožnja totalne ali omejene vojne, se bo slednje nahajalo v stanju nenehne vojaške pripravljenosti, kar ustvarja ugodne razmere za pojav militarizma.

c) V položaju in vlogi državne vojaške organizacije v političnem sistemu. Dosedanji družbeno-ekonomski in politični razvoj v svetu je povzročil razmere, v katerih ni jasne meje med političnimi ter vojaškimi dejavniki, prav tako pa se je spremenil položaj državne vojaške organizacije od "čisto profesionalne instrumentalne družbene sile v politično silo".⁵⁰

d) V mestu in v vlogi političnih in kulturnih institucij kake države. Pomanjkanje demokratičnih političnih institucij, izkušenj privrženosti ljudi k civilnim političnim institucijam in nasploh nizka raven politične kulture, vse to ustvarja razmere, v katerih se krepi avtonomna in od civilne družbe odtujena vojaška organizacija, ki usmerja svoje principe in vrednote v širšo družbo.

1.2.3. Pogledi avtorjev iz zahodnih industrijskih razvitih držav na pojav militarizma

Skupna teoretična (in metodološka) izhodišča nekaterih modernih študij o militarizmu avtorjev iz zahodnih industrijskih razvitih držav so v tezi, da pri tem pojavu ne gre prvenstveno za problem tradicionalnih obnašanj, ki bi se lahko odpravila z višjo stopnjo demokratizacije, ampak za odnos med civilnimi in

vojaškimi institucijami v družbi. Vsebina in narava tega odnosa vpliva na družbo v celoti (zlasti v pogojih vse večje uporabe tehnologije pri razvoju in proizvodnji orožij). Zato je po njihovem mnenju treba pri obravnavi konkretne prakse militarizma proučiti zlasti profesionalni del vojaške organizacije kot posebno družbeno skupino, še zlasti njen položaj in družbeno funkcijo v državnem aparatu (vladi).

Po mnenju večine teh avtorjev je nekorektno in metodološko nevdržno trditi, da so profesionalni vojaki nujno militaristi oziroma da so nagnjeni k povečevanju vojaških ciljev in interesov kot dominantnih v družbi. Nujno je zato pri pogosti uporabi pojma militarizem za opis "patoloških" znakov v družbi razlikovati med upravičenimi vojaškimi interesi (kot instituciji državnega aparata, ki naj zagotovi varnost državljanov in opravlja vojaško-obrambno dejavnost) in med brezpravno prekoračitvijo vojaške organizacije na civilno področje.⁵¹

Pri opredeljevanju pojma militarizem se pogosto izdvajajo tri temeljne opredelitve:

1. militarizem kot specifična značilnost vladne politike kake države,
2. militarizem kot proizvod določenih konkretnih struktur oblasti,
3. militarizem kot ideologija.⁵²

Zanimivo je tudi razmerje med pojmom militarizacija in militarizem v sodobni literaturi teh avtorjev. Čeprav so njihovi odgovori na to vprašanje različni (največkrat tega razmerja sploh ne definirajo oziroma uporabljajo sinonimno zvezo), pogosto zasledimo trditve, da gre pri militarizaciji in militarizmu za vzročno-posledične odnose, tj. militarizacija kot proces lahko vodi do različnih pojavnih oblik militarizma.⁵³

Francis Beer npr. opredeljuje militarizacijo kot mednarodno javno opravičevanje vojne, vojaških zvez, vojaške trgovine, vojaške pomoči državam ter napadalnosti; nadalje, kot prevlado

vojaških elit in militarističnega vedenja v vladi, gospodarstvu, kulturi in v družbi.⁵⁴

Opisno opredeljuje militarizacijo tudi sodobni latinskoameriški avtor Augusto Varas, in sicer kot "pretirano poudarjanje pomena oboroženih sil kake države". Militarizacija po njem povzroča rast vojaške moči države ter naraščajočo vojaško vpletenost v notranjo politiko države (v smislu nadzora nad njo).⁵⁵

Znani stokholmski inštitut za proučevanje miru (SIPRI) definira militarizacijo kot nenehno rast vojaških zmogljivosti držav. Tovrstno rast ponavadi spremlja naraščajoča vloga vojaških institucij tako na področju notranjih (vključujoč gospodarsko, socialno in politično sfero) kot na področju mednarodnih zadev.⁵⁶

Skupina avtorjev (Peter Wallensteen, Johan Galtung, Carlos Portales), opisuje militarizacijo v dveh oblikah. Pvo obliko označujejo kot družbeno tvorbo in strukturo države, v kateri gre za institucionalizirane in ustaljene odnose prevladovanja vojaškega obnašanja znotraj države ter v odnosih med državami. Tovrstna institucionalizacija je lahko neformalna (kot je npr. interesno združenje za povečevanje vojaških in obrambnih priprav države) ali pa bolj formalne narave (kot je vlada v rokah vojaških voditeljev). V drugi obliki se militarizacija pojavlja kot obnašanje: dajanje prednosti nasilnim oblikam dejanj v kaki družbi na račun nenasilnih načinov. Militarizacija v tej obliki je torej vprašanje možnosti izbire določenih oblik obnašanj. Militarizacija v prvem pomenu pa je ena od institucij, strukturiran vzorec obnašanja z določeno stopnjo vztrajnosti in stabilnosti. V stvarnem življenju sta ponavadi obe obliki militarizacije med seboj tesno prepleteni. Po tem pojmovanju se lahko militarizacija npr. na mednarodni ravni konkretno izraža kot reakcija proti naraščajočim tendencam pluralnosti v svetu, na notranji ravni kake države pa kot reakcija proti naraščajočim zahtevam za demokratizacijo in participacijo.⁵⁷

S problematiko militarizma je povezana tudi njihova obravnavanje vojaških sistemov v sodobnih državah. Avtorji izhajajo iz

prepričanja, da je danes državni aparat (vlada, uprava, oborožene sile) ena od najmočnejših institucij v vsaki sodobni družbi. Še več, vojaška struktura naj bi bila večji del celotne strukture kake sodobne družbe oziroma predstavlja vojaški sistem kar državo v državi (ima lastne produkcijske in distribucijske zmogljivosti, lasten sistem zdravstva, izobraževanja idr.). Sodobne vojaške sisteme obravnavajo v štirih modelih:

1. Model akcije - reakcije obravnava vojaški sistem kake države kot funkcijo vojaškega sistema druge države, tj. obstoj in razvoj vojaškega sistema v eni državi je odvisen od dogajanj v vojaških sistemih drugih držav. Ta model obravnave ne priznava možnosti vojaškim sistemom, da bi imeli lastno logiko razvoja v okviru države.

2. Ekonomistični model vidi rast vojaškega sistema v notranjih silah kake države. Vojaški sistem obravnava predvsem z vidika njegove hardware sestavine ter vprašanja, kako je lahko le-ta proizvedena. Vojaški hardware se proizvaja s podobnimi produkcijskimi faktorji kot katerikoli drugi hardware (surovine, kapital, delo, raziskovanje, organizacija). Vendar pa rast vojaškega sistema spodbujajo tudi drugi pomembni dejavniki, ki so del njegove notranje dinamike, npr. vojaški sistem vodijo vojaške osebe, ki bi kot večina drugih ljudi v moderni družbi radi imeli večji delež od celotnega družbenega produkta, zlasti zato, ker sta njihova moč in prestiž tesno povezana z velikostjo vojaškega sistema znotraj družbe. Vojaško osebje največkrat uporablja za dosego povečanja deleža od družbenega brutoprodukta opravičevanje modela akcije-reakcije. V primerih, ko je vojaška struktura podrejena politični strukturi družbe, najde ponavadi nove poti za uresničevanje svojih zahtev. Iz vojaškega vidika je ena od najbolj učinkovitih tovrstnih poti prav obstoj civilnega sektorja, ki ima interes in korist od povečevanja vojaškega sistema. To pomeni, da lahko civilni sektor sodeluje v produkciji vojaškega hardware tako, da ima od tega korist veliko ljudi - delavcev v proizvodnji, raziskovalcev, lastnikov kapitala, političnega uradništva idr. Pride lahko do "harmonije"

interesov različnih skupin ljudi, ki se izraža v povečevanju vojaškega sistema in kar se najbolj pogosto označuje kot pojav vojaško-industrijskega kompleksa.

3. Model konfliktnih formacij obravnava obstoj in delovanje vojaškega sistema v kaki državi kot odgovor na konfliktno naravo mednarodne skupnosti. Ta model predvideva v glavnem tri vrste konfliktov na mednarodni ravni, in sicer:

a) konflikt med dvema centralnima državama (npr. supersili),

b) konflikt med dvema državama v periferiji (npr. Bližnji vzhod),

c) konflikt med eno centralno in eno periferno državo (npr. ZDA - tretji svet).

4. Model strukturalne združljivosti, katerega bistvo je v tem, da proučuje strukturalne odnose med vojaškim in širšim socialnim sistemom. Temeljno izhodišče pri tem je, da je eden ogledalo drugega.⁵⁸

Menim, da je treba pri obravnavi položaja in vloge vojaške organizacije v okviru družbene strukture (ter strukture državnega aparata) z vidika militarizacije upoštevati vsaj dva nivoja opazovanja hkrati (t.i. strukturalnega in kvantitativnega). Šele z upoštevanjem obeh analitično-empiričnih vidikov je možno metodološko korektno ugotavljati tendence in pojavne oblike tistega odnosa med državno vojaško organizacijo in globalno družbo, ki omogoča izražanje negativnih vplivov prve na drugo, tj. zlorabljanje vpliva vojaške organizacije za vsiljevanje njenih ožjih in interesov družbi. Takemu pristopu so blizu vsi tisti avtorji, ki razlikujejo dva temeljna vidika procesa militarizacije, in sicer:

a) militaristično mišljenje, tj. uveljavljanje v družbi ideologije, vrednot in norm državne vojaške organizacije v družbi ter

b) militaristično vedenje, opredeljeno kot pretirano poudarjanje pomena vojaškega sistema za družbeno življenje v smislu njegove stalne rasti ne glede na stopnjo razvoja družbe in možnosti zadovoljevanja civilizacijsko-kulturnih potreb vseh njenih članov.

Oba temeljna vidika procesa militarizacije se lahko pojavljata hkrati in se izražata v povečevanju zahtev profesionalnega dela

vojaške organizacije za čim večji delež družbenega bruto produkta države ter v krepitvi njene politične vloge in vpliva v celotni družbi. Na empirični ravni se to kaže v obstoju visokih stopenj vojaških izdatkov, velikemu obsegu državne vojaške organizacije (število pripadnikov, število sistemov orožja itd.), relativno velikem obsegu tistega dela gospodarstva, ki deluje za vojaške namene, povečanem vojaškem izvozu, uveljavljanju vojaških vrednot, norm, načina mišljenja v družbenem življenju idr.

Takemu pristopu k obravnavi pojava militarizacije je blizu tudi L. Ross, ki je za empirično ugotavljanje obsega militarizacije uporabil šest temeljnih skupin kazalnikov:

1. Vojaški izdatki:

- a) stopnja vojaških izdatkov v enem letu,
- b) vojaški izdatki kot del družbenega bruto produkta države,
- c) vojaški izdatki kot del državnih izdatkov,
- d) stopnje rasti vojaških izdatkov v določenem časovnem obdobju.

2. Oborožene sile:

- a) število pripadnikov oboroženih sil,
- b) stopnje rasti števila profesionalnih pripadnikov oboroženih sil v določenem času,
- c) število pripadnikov oboroženih sil na tisoč prebivalcev.

3. Vojaški uvoz (uvoz orožja in vojaške opreme):

- a) vrednost vojaškega uvoza v enem letu,
- b) vojaški uvoz kot del celotnega uvoza države v enem letu,
- c) stopnje rasti vojaškega uvoza v določenem časovnem obdobju.

4. Proizvodnja orožja:

- a) vrednost proizvodnje orožja v enem letu,
- b) proizvodnja orožja kot del družbenega bruto produkta države,
- c) proizvodnja orožja kot del celotne industrijske proizvodnje države v določenem časovnem obdobju.

5. Vojne:

- a) število vojn znotraj držav,
- b) število vojn med državami,
- c) trajanje vojn znotraj in med državami,
- d) žrtve, ki izhajajo iz vojn znotraj držav in med državami.

6. Vojaški režimi (vlade):

- a) število vojaških režimov,
- b) spremembe v številu vojaških režimov.⁵⁹

Ross sodi med tiste avtorje, ki pojava militarizacije in militarizma ne obravnavajo samo s teoretičnega (vsebina in različne pojavne oblike teh fenomenov skozi zgodovino človeške družbe), ampak tudi s kvantitativno-empiričnega vidika. Seveda je Ross empirične kazalnike za merjenje obsega militarizacije in militarizma prilagodil za razmere v tretjem svetu in bi jih bilo nujno dopolniti pri proučevanju teh pojavov v drugih geografskih in družbenih okoljih. Obstaja tudi nevarnost, da se pri obravnavi teh pojavov izpostavi samo empirični vidik. Čeprav je proces militarizacije nedvomno povezan s povečevanjem vojaškega sistema države, pa taka rast sama po sebi še ne predstavlja ene od njegovih temeljnih značilnosti. Kajti rast vojaške organizacije in celotne obrambne strukture družbe sicer ustvarja družbene temelje, na katerih se lahko pojavi militarizem. Vendar pa so za nastanek tega pojava poleg tega potrebni še drugi pogoji (npr. zavestno delovanje civilne, vojaške ali oboje birokracije za nadvlado vojske v družbi, zlasti v primerih, ko jih v to silijo določene družbene okoliščine: razpad družbeno-gospodarskega sistema, popolna nemoč civilne oblasti pri reševanju velikih družbenih problemov, dolgotrajne vojne razmere idr.). Zato ima izpostavljanje in označevanje samo kolikostnega vidika vojaških zmogljivosti kake države kot pojav militarizma za svoje izhodišče enostranska in posplošena razumevanja tega fenomena, kot npr. krepitev vojaške moči države ali uporaba oboroženega nasilja v razreševanju družbenih nasprotij, prevlada vojaških institucij nad civilnimi v kaki državi itd. Vse te ozke opredelitve pojava militarizma sicer izražajo določene njegove zunanje pojavne

značilnosti, ne pojasnijo pa tudi objektivnih družbenih temeljev za njegov izvor, ki so v obstoju različnih vrednostnih sistemov ter v obstoječi družbeni delitvi dela, ki določa tudi vojaško-obrambno dejavnost države. Pogosto se zato ne opredeli celovita vsebina fenomena militarizma v smislu obstoja takega odnosa med vojaško organizacijo in globalno družbo, ki vzpostavlja prevladujoč vpliv vojaške organizacije pri sprejemanju in ureničenju odločitev o družbenem življenju v smeri ožjih interesov vojaške organizacije na škodo celotne družbe. Pri tem ne gre samo za objektivno stanje, tj. obstoj in delovanje vojaške organizacije kot državne institucije "par excellence", ampak tudi za subjektivno dejavnost vojaških ali civilnih oseb (ali obojih), ki so na položajih v državnem aparatu in v drugih sferah družbe (npr. gospodarski idr.) in sprejemajo odločitve o usmerjanju družbenega življenja pretežno z vidika interesov in vrednot vojaške organizacije.

2. Sklepi

V tem poglavju so prikazane različne teorije, stališča in razumevanja, ki se pojavljajo v svetovni literaturi o pojavih militarizacije in militarizma. Osnovni namen je bil prikazati različnost pristopov pri obravnavi teh pojavov ter njihove različne vsebinske opredelitve. Pri tem so bili upoštevani tako avtorji, ki delujejo v okviru t.i. marksističnih metodološko-teoretičnih izhodišč pri raziskovanju družbenih pojavov, kot tudi avtorji, katerim so podlaga znanstveno raziskovalnega dela različna teoretična izhodišča znanosti v zahodnih industrijskih razvitih državah.

Najizrazitejše razlike pri obravnavi in pojasnjevanju pojavov militarizma in militarizacije med obravnavanimi avtorji so:⁶⁰

1. Temeljni vir pojava militarizma po zahodnih avtorjih je v naraščajoči vlogi vojaške organizacije ter v njenem prizadevanju

postati avtonomni politični subjekt v družbi. Pri sovjetskih avtorjih je poudarek na razredu ali sloju (monopolistična buržoazija), ki uporablja vojaško organizacijo za doseg svojih ciljev.

Čeprav ima militarizem različne nacionalne pojavne oblike, pa ostaja vedno isto njegovo razredno obeležje. Zato povečana vloga vojske v družbi ne more biti odločilna lastnost militarizma. Njegova vsebina je določena z naravo politike in družbenoekonomskega sistema, ki ga spodbujata. Najgloblji viri fenomena militarizma so zato v:

1. družbeni delitvi dela,
2. razredni naravi države (kot organa razredne vladavine),
3. obstoju različnih vrednostnih sistemov.

Poleg omenjenih objektivnih elementov družbene strukture je za razvoj pojavnosti militarizma v družbi potrebna subjektivna dejavnost družbenih sil, ki usmerjajo družbeno življenje v smeri sprejemanja in prevladovanja vrednot, norm, načina življenja in dela državne vojaške organizacije.

2. V študijah nekaterih zahodnih avtorjev je militarizem pogosto opredeljen kot zloraba legitimne funkcije predstavnikov vojaške organizacije ter njihova nezakonita prilastitev vlog in pristojnosti, ki drugače pripadajo civilnim predstavnikom oblasti. Študije sovjetskih avtorjev pa izpostavljajo vladajoči sloj (elito), ki uporablja vojaško organizacijo za povečevanje svoje oblasti. Za nekatere jugoslovanske avtorje pri pojavu militarizma ni toliko pomembna sprememba identitete glavnega nosilca oblasti (nosilci militarizacije so lahko poleg vojakov tudi civilne osebe), ampak v vsebini in metodah izvajanja oblasti ter v takem odnosu med državno vojaško organizacijo in civilno družbo, ki omogoča spremembo političnega sistema in ostale globalne družbe na organizacijskih in drugih principih državne vojaške organizacije (npr. Kučuk).

3. Sovjetski avtorji uvrščajo pojav militarizma v okvir razrednega boja med dvema antagonističnima razredoma (izkoriščevalskega in izkorišča-nega) ter pri tem izpostavljajo t.i. notranjo

funkcijo militarizma kot instrumenta za povečevanje stopnje izkoriščanja z uporabo vojaških sredstev. To izhaja iz dejstva, da sovjetski avtorji za razliko od drugih razumejo militarizem in vojaško organizacijo države kot instrumenta politike vladajočega razreda. S tem pa med drugim reducirajo militarizem na pojav oboroženega nasilja znotraj države, kar pa ne izraža glavne vsebine tega pojava. V jugoslovanski literaturi zasledimo kritiko takega enostranskega pristopa k pojavu militarizma. Trdi se, da sovjetski avtorji zanemarjajo "organsko povezanost države kot institucije razrednega nasilja, neodvisno od njenega tipa in pojavnih oblik z militarizmom" (Kučuk).

Iz takega pristopa lahko zato sovjetski avtorji izpeljejo sklep, da je militarizem kot družbeni pojav prisoten samo v kapitalističnih družbah. Ne predpostavljajo pa, da se družbeni temelji, na katerih nastaja militarizem, (lahko) pojavljajo v vseh sodobnih družbah, v katerih se uveljavljata specifična družbena delitev dela in vrednostni sistem in v katerih obstaja vojaška organizacija kot del aparata države.

4. Nekateri zahodni raziskovalci razlagajo povečevanje vloge vojske v okviru aparata države kot odločujočo značilnost procesa militarizacije oz. militarizma ter v tem kontekstu izpostavljajo zlasti vojaško organizacijo Sovjetske zveze, ki se na temelju sovjetske politike oboroževanja po drugi svetovni vojni nenehno povečuje oziroma krepi svoj vpliv v družbi. Sovjetski avtorji kritizirajo takšna stališča kot protisovjetsko gonjo. Pri jugoslovanskih avtorjih je prisotno stališče, da ima večja usmerjenost kake države v vojaško-obrambno dejavnost različno družbeno vsebino glede na prevladujoče odnose v družbi in zato različen vpliv nanjo (npr. Kučuk). Dejstvo je tudi, da je lahko družbena, ekonomska, politična moč vojaške organizacije v državi uporabljena v interesu različnih družbenopolitičnih ciljev (npr. vzpostavitvev, ohranitev in krepitev demokratičnih političnih institucij ali pa podpora avtokratičnih tendenc v političnih sistemih itd.). V primeru sovjetske družbe naj bi šlo za usmerjenost države na vojaško obrambne priprave, tj. vojniziranje (Bebler). To sicer

ustvarja razmere za militarizacijo, ki pa same po sebi še niso nujen in zadosten pogoj zanjo. Po mojem mnenju je treba pojava militarizacije in militarizma konkretno opazovati in proučevati hkrati z dveh ravni:

a) Strukturnega, ki lahko pokaže vsebino odnosa med profesionalnim delom vojaške organizacije in politično pomembnimi skupinami v aparatu države (npr. prisotnost predstavnikov vojaške organizacije v organih vlade in drugih državnih institucijah, kjer se oblikuje vsebina državne politike), kot tudi odnos profesionalnega dela vojaške organizacije z vodilnimi civilnimi strukturami (npr. gospodarstvo, raziskovalna in izobraževalna dejavnost idr.). Predpostavljam, da močnejši položaj profesionalnih predstavnikov vojaške organizacije v aparatu države ter njihov bližji (tesnejši) odnos z vodilnimi civilnimi strukturami v družbi omogočata večji vpliv vojaškega dejavnika pri usmerjanju družbenega življenja.

b) Kolikostnega, ki izraža obseg finančnih, materialnih, tehničnih sredstev, števila ljudi idr., kar vse je na razpolago vojaški organizaciji države oziroma deluje za vojaško-obrambne namene. Zato predpostavljam, da večji kot so kolikostni kazalniki (npr. višina vojaških izdatkov, število pripadnikov oboroženih sil, odstotek od proračuna države za vojaško raziskovanje in razvoj itd.), večja je potencialna družbeno-gospodarska in politična moč vojaške organizacije v družbi.

5. Zahodni avtorji pogosto obravnavajo (reducirajo) militarizem kot vrsto ideologije "subkulture" ali celo vojaških vrednot, ki prevladujejo v družbi. V literaturi marksističnih avtorjev pa je poudarjeno, da militarizem ne more biti reduciran na ideologijo. Nobena ideologija namreč ne more biti ločena od njenih socioekonomskih temeljev (npr. sovjetski avtorji). To ne pomeni, da militarizem ne implicira določeno ideologijo, vrednote in norme obnašanja, ampak to, da njegova vrednostna obeležja niso primaren vzrok za njegov nastanek, ampak so posledica objektivnega družbenega odnosa med vojaško organizacijo države in ostalo družbo, "ki je v bistvu nedemokratičen" (Kučuk).

6. Mnogi zahodni avtorji obravnavajo pojav povezovanja vrhov vojaške organizacije, dela industrije, ki proizvaja za vojaške namene, politike, znanstveno-raziskovalne sfere itd., z namenom doseganja njihovih delnih skupnih interesov na škodo družbenih (najbolj pogosto imenovano vojaško- industrijski kompleks), kot odklon v demokratični družbi, ki omogoča širjenje vojaškega vpliva v družbi, usmerjanje naravnih in človeških virov za vojaške namene, korupcijo državnega aparata, pridobivanje čezmernih dobičkov vojaškega gospodarstva itd. Sovjetski avtorji se s tako definicijo pojava vojaško-industrijskega kompleksa strinjajo samo, ko gre za zahodne industrijsko razvite (kapitalistične) države, dodajajo pa, da ta pojav ni bolezen, ki bi se dala zdraviti z reformami kapitalistične države, ampak je tako kot militarizem "naravni proizvod imperialističnega sistema, ki ga je treba v celoti odpraviti". Kučuk obravnava pojav vojaško-industrijskega kompleksa kot konkretno obliko civilno- vojaškega militarizma, za katerega je značilna visoka stopnja birokratizacije političnega sistema, v katerem se vojaška in politična dejavnost (ter vojaško- politične institucije) tesno medsebojno prepletata in je vsaka jasna meja med tema tradicionalnima družbenima sferama ukinjena.

V nadaljevanju bo v ospredju analiza teženj militarizacije v ZDA, za katere se pogosto trdi, da ustvarjajo družbene, institucionalne, materialne, kulturne idr. temelje za nastanek dveh, s splošno družbenega vidika negativnih družbenih pojavov, tj. militarizma in vojaško-industrijskega kompleksa. Posebna pozornost v analizi bo veljala obstoju in delovanju vojaško- industrijskega kompleksa ter njegovi strukturni povezavi s procesom militarizacije v ameriški družbi.

funkcij (političnih, ekonomskih, ...), obenem pa je tudi družbenoekonomski razvoj kapitalističnih držav pomemben vpliv na povečanje obsega in vsebine vojaške moči države.⁶²

Država v okviru svojih vojaško-obrambnih priprav predvideva scenarije za razvoj vojaške obrambne dejavnosti in taktičnih vojni. Do prve svetovne vojne so države ponavadi organizirale in pripravile le manjši del družbenih zmogljivosti in se ustrojnimi sredstvi ukvarjale s vojaško obrambo države. V obdobju vojaške obrambne dejavnosti je bila vojaška obramba dejavnost sestavljala del celotnega gospodarstva za vojne namene. V obdobju vojaške obrambne dejavnosti je bila vojaška obramba dejavnost sestavljala del celotnega gospodarstva za vojne namene. V obdobju vojaške obrambne dejavnosti je bila vojaška obramba dejavnost sestavljala del celotnega gospodarstva za vojne namene.

II. DEL

1. Tako imenovano predindividualno obdobje vojaške obrambne dejavnosti je bilo obdobje, ko vojaška obramba države ni bila vojaška obramba države, ampak je bila vojaška obramba države. V obdobju vojaške obrambne dejavnosti je bila vojaška obramba dejavnost sestavljala del celotnega gospodarstva za vojne namene. V obdobju vojaške obrambne dejavnosti je bila vojaška obramba dejavnost sestavljala del celotnega gospodarstva za vojne namene. V obdobju vojaške obrambne dejavnosti je bila vojaška obramba dejavnost sestavljala del celotnega gospodarstva za vojne namene.

Vojaška organizacija države pa je dobila dvojno vlogo: prvič je bila vojaška organizacija države, ki je bila vojaška organizacija države, in drugič je bila vojaška organizacija države, ki je bila vojaška organizacija države. V obdobju vojaške obrambne dejavnosti je bila vojaška obramba dejavnost sestavljala del celotnega gospodarstva za vojne namene. V obdobju vojaške obrambne dejavnosti je bila vojaška obramba dejavnost sestavljala del celotnega gospodarstva za vojne namene. V obdobju vojaške obrambne dejavnosti je bila vojaška obramba dejavnost sestavljala del celotnega gospodarstva za vojne namene.

I. VOJAŠKI SISTEM Z D A

1. Razvoj vojaško-obrambne dejavnosti ZDA

Skozi zgodovinski razvoj se je vojaško-obrambna dejavnost postopoma izdiferencirala v posebno dejavnost, ki jo v okviru državnega aparata opravlja posebna organizacija (armada).

V obdobju fevdalizma je bila vojaško-obrambna dejavnost sestavni del dejavnosti vladajočega razreda (ki je politično in fizično monopoliziral vojaško dejavnost). Nesporna nadvlada fevdalnega razreda v družbi mu je omogočala ohraniti njegovo razredno vladavino. Zato še ni bilo potrebe po obstoju "birokratske vojaške organizacije".

S pojavom in z razvojem meščanske družbe (na temelju kapitalističnega produkcijskega načina) pa se je izvedla "institucionalna in personalna delitev dela med vojaško organizacijo države in političnimi državnimi institucijami" (tj. med vojaki in državniki). Vloga prvih je instrumentalna, drugih pa ciljno usmerjajoča.⁶¹

Vojaško-obrambna dejavnost je v tem obdobju postala podrejena državnemu aparatu ter njegovim političnim predstavnikom. Vojaška organizacija države pa je dobila dvojno vlogo:

1. priprava in izvajanja vojaško-obrambne dejavnosti države,
2. svetovanje o tovrstnih zadevah političnim institucijam države.

Tako stroga dihotomija dveh dejavnosti meščanske družbe na politično usmerjajočo in vojaško instrumentalno je veljala le v začetnem obdobju nastanka političnih sistemov meščanske družbe. Kmalu se je pokazalo, da vojaško-obrambne funkcije meščanske države ni mogoče strogo ločiti od njenih ostalih

funkcij (političnih, ekonomskih idr.), obenem pa je imel tudi družbenoekonomski razvoj kapitalističnih družb pomemben vpliv na povečan obseg in vsebino vojaške moči države.⁶²

Država v okviru svojih vojaško-obrambnih priprav predvideva scenarije za mobilizacijo svojih družbenih zmogljivosti v morebitni vojni. Do prve svetovne vojne so države ponavadi organizirale in pripravile le manjši del družbenih zmogljivosti že v miru za vodenje vojne. To so bile bolj priprave njihovih vojaških organizacij. V vojnah, v katerih so bile udeležene, so del civilnih proizvodov usmerile za potrebe vojaške organizacije, niso pa preusmerile celotnega gospodarstva za vojne namene.

V primeru ZDA lahko glede na mobilizacijo njenih gospodarskih in drugih zmogljivosti za morebitno vodenje vojne ločimo tri obdobja:

1. Tako imenovano predindustrijsko obdobje (zlasti med revolucijo proti angleški nadvladi ter neposredno po njej - deklaracija o nedovisnosti 1776), ko so bile gospodarske, vladne in vojaške institucije še le v povojih in niso bile jasno ločene med seboj. Tudi vojaška tehnologija je bila v tem času slabo razvita in le nekoliko različna od tistega, kar se je proizvajalo v mirnem času. Mobilizacija gospodarstva za vodenje vojne bi pomenila le, da bi se del mirnodobnih (civilnih) proizvodov usmeril za potrebe vojske, ne da bi prišlo do preusmeritve celotnega gospodarstva za potrebe vojaške organizacije oz. za vodenje vojne.

2. Z letom 1861 je bilo gospodarstvo severnih ameriških držav (takrat Zveze - Union) že dokaj razvito in industrializirano. Kljub temu je bila zvezna vlada relativno majhna po številu ter omejena v svoji dejavnosti. Čeprav so izoblikovali vojaško strukturo (oborožene sile, tj. zelo majhno stalno vojsko ter oboroženo milico belcev), pa je bila vojaška tehnologija še vedno skromna. V primeru vojne je mobilizacija gospodarstva še vedno pomenila le povečano mirnodobno proizvodnjo in ne popolnega prehoda na specifično vojaško proizvodnjo.

3. Tretje obdobje se začena z letom 1900, ko so se ZDA razvile v močno industrializirano državo. Z družbeno-ekonomskim razvojem ZDA je večala obseg svojih dejavnosti tudi zvezna vlada. Tehnološka revolucija na področju oborožitve je na koncu 19. stoletja v ZDA povzročila, da sta se "vojaški in civilni svet" ponovno povezala. Posledice te revolucije so bile opazne najprej v mornarici. Da bi se namreč lahko proizvedle moderne (železne) ladje, je bilo potrebno sodelovanje zveznih državnih uradnikov, visokih mornariških oficirjev ter zasebnih podjetnikov.

Družbeno-ekonomski razvoj ter razvoj vojaške tehnologije sta v ZDA tik pred prvo svetovno vojno povzročila stanje, ko za vojaško-obrambne priprave ni bilo več dovolj le povečati mirnodobno proizvodnjo gospodarstva, ampak je moral biti del gospodarstva usmerjen v proizvodnjo za vojaške namene (često specializirano proizvodnjo orožja in vojaške opreme). Zato je zvezna ameriška vlada razvila za namene nacionalne obrambe posebne državne institucije, ki so jo povezovale s podjetniki in profesionalnim delom vojaške organizacije. Zato je bil v zvezni vladi ustanovljen nov organ - **Uprava vojnih industrij** (War Industries Board - WIB), ki je centraliziral nadzor nad načrtovano industrijo za vojaško- obrambne namene. V njej so bili predstavniki zvezne vlade, vojske in podjetnikov. Pomembno obdobje v procesu združevanja gospodarskih in vojaških funkcij v rokah ameriške zvezne države je bila prva svetovna vojna. Leta 1917 so bile ZDA prvič v svoji zgodovini primorane mobilizirati svoje gospodarstvo skoraj v celoti za vojaške namene. Že sredi leta 1915 je tedanji načelnik ameriške vojne mornarice Josephus Daniels pozval vodilna industrijska podjetja, naj sodelujejo pri modernizaciji ameriške vojne mornarice (kot neuradni svetovalci in "izvajalci"). Za ta namen je bila oblikovana Svetovalna uprava za mornarico (Naval Consulting Board), ki je bila organizirana od zvezne do lokalnih ravni ameriške države.⁶³ Najbolj dejavni del te uprave je bil t.i. **Komite za industrijsko pripravljenost** (Industrial Preparedness Committee), katerega člani so v letu 1916 našli in popisali okoli tisoč industrijskih zmogljivosti za ameriške

oborožene sile. Omenjeni komite je bil le neuradni organ, zato je zvezna vlada še istega leta ustanovila Svet za narodno obrambo (The Council of National Defense), ki je v svojo sestavo vključil celotno članstvo Svetovalne uprave za vojno mornarico. Ta svet je potrdil tudi kongres. Člani sveta so imenovali sedem izvedencev na različnih področjih v **Svetovalno komisijo za narodno obrambo** (National Defense Advisory Commission - NDAC), ki je delovala kot svetovalno telo Sveta za narodno obrambo, skupaj z njim pa je svetovala predsedniku ZDA glede narodne obrambe.⁶⁴ Ustanovitev Svetovalne komisije za narodno obrambo v okviru ameriške zvezne države je dejansko pomenila, da so predstavniki gospodarstva (zlasti zasebnih podjetij) vodili mobilizacijo celotnega ameriškega gospodarstva za potrebe vojne. Tudi celotna zakonodaja Sveta za narodno obrambo je temeljila na predpostavki, da bo zasebna industrija temeljni vir za preskrbo ameriških oboroženih sil s strelivom, orožjem in vojaško opremo v primeru vojne.

Ustanovljene državne institucije, ki naj bi vodile priprave in izvajanje mobilizacije ameriškega gospodarstva v primeru vojne, so pomenile začetek sodelovanja zvezne vlade in zasebnega podjetništva za namene vojaško-obrambnih priprav oz. "nacionalne varnosti" ZDA. Ko je takratni ameriški predsednik W. Wilson leta 1916 oznanil ustanovitev Svetovalne komisije za narodno obrambo, je med drugim dejal: "Organizacija Sveta za narodno obrambo odpira nov in neposreden kanal komunikacij in sodelovanja med podjetniki, znanstveniki in vsemi oddelki zvezne vlade."⁶⁵

Julija 1917 je zvezna vlada ukinila Svet za narodno obrambo in oblikovala novo institucijo - **Upravo vojnih industrij** (War Industries Board), ki je upravljala celotne zmogljivosti ameriškega gospodarstva (poleg produkcije municije), zvezna vlada pa je z njo dobila prvič enotno centralizirano organizacijo za nadziranje celotne ameriške industrije. Kljub temu, da je imela Uprava vojnih industrij nadzor tudi nad zasebno industrijo, pa ni imela uradne oblasti, ampak je imela le možnost svetovanja.

Ključni element pri končnih odločitvah glede vojaško-obrambnih priprav je imelo še vedno Vojno ministrstvo ZDA (War Department), v katerem so bili predstavniki ameriških oboroženih sil dokaj nenaklonjeni predstavnikom ameriškega gospodarstva. Proti koncu prve svetovne vojne je W. Wilson dosegel v kongresu, da sta se obe instituciji personalno združili in skupno odločali o zadevah vojaško-obrambnih priprav ameriške zvezne države.⁶⁶

Sodelovanje predstavnikov industrije in oboroženih sil pri vojaško-obrambnih pripravah ZDA se je nadaljevalo tudi po prvi svetovni vojni (skozi leta 1920-1930).

Mnogi zasebni podjetniki, ki so sodelovali pri načrtovanju vojaško-obrambnih priprav ZDA, so izhajali iz podjetij, ki so bila dejanski ali potencialni proizvajalci vojaških proizvodov. Temeljno izhodišče predstavnikov gospodarstva pri organiziranju vojaško-obrambnih priprav je bilo, da mora ameriška nacionalna varnost temeljiti na stalnih pripravah na vojno. Pogoj za to pa naj bi bilo sodelovanje industrije in oboroženih sil.

Pomembne stike med Vojnim ministrstvom in ameriško industrijo so vzdrževali tudi predstavniki različnih trgovskih združenj ter vodilni predstavniki zainteresiranih podjetij. Vsi ti možje so pogosto imeli čine rezervnih oficirjev in so za svoje delo odgovarjali pomočniku vojnega ministra. Do leta 1931 je v vojaško-obrambnih pripravah ZDA sodelovalo že okoli 14.000 takih posameznikov.⁶⁷

Proti tem, dokaj intenzivnim vojaško-obrambnim pripravam ZDA so v obdobju po prvi svetovni vojni nastopili nekateri senatorji, mirovniška združenja, humanitarne organizacije idr. Pod njihovim pritiskom je bil v senatu imenovan t.i. "Nye Committee", katerega člani so pregledali dokumente za potek mobilizacije ameriškega gospodarstva v prvi svetovni vojni ter načrtovanje vojaško-obrambnih priprav po njej.⁶⁸ Ta komite je med drugim ugotovil, da so mnoga podjetja po prvi svetovni vojni postala v večji meri odvisna od vojaških naročil, njihov glavni motiv pa je bil "pridobivanje dobičkov". Zaključek ko-

miteja je bil, da tesna povezanost med podjetji, ki proizvajajo za vojaške namene, in ameriškimi oboroženimi silami predstavlja začetek militarizma, zato jo je treba odpraviti (vsaj v miru) za vsako ceno. Tega predloga pa kongres ni nikoli resno obravnaval ali ga celo sprejel. Še več, poročilu komiteja je sledila ostra reakcija Vojnega ministrstva, ki je z vidika "narodne obrambe" kritiziralo stališča komiteja. Po mnenju Vojnega ministrstva bi sprejem takega poročila močno ogrozil ameriško obrambo v miru, njeno gospodarstvo pa bi v morebitni vojni povzročilo pravo katastrofo. Zadeva se je končala tako, da so se člani komiteja na koncu strinjali z mnenjem Vojnega ministrstva, "da bi lahko bilo mnogo huje, kot pa so zadeve v zvezi z dobički".⁶⁹

Zdi se, da so zlasti trije dejavniki odločilno vplivali na to, da je ameriški državni aparat po prvi svetovni vojni v načrtovanje in izvajanje ameriških vojaško-obrambnih priprav poleg oboroženih sil vse bolj vključeval tudi gospodarstvo ter zasebno podjetništvo:

1. Narava prve svetovne vojne, ki je postala vseobsežna oz. totalna s tem:

- da je geografsko zajela večino zemeljske oble,
- da so se v njej uporabljala vsa razpoložljiva orožja za dosego ciljev (vključno z bojnimi strupi) ter
- da je bil cilj vojskujočih se strani totalna predaja nasprotne strani.

To je zahtevalo, da organizira država nove institucije, ki so načrtovale in izvajale vojaško-obrambno dejavnost. Ta dejavnost je postala odločilno odvisna od gospodarstva, ki je lahko uresničevalo vojaško-obrambne zahteve.

2. Razvoj proizvodjalnih sil je povzročil, da sta vojaška strategija in taktika za uresničenje svojih ciljev odločilno računali z materialnim temeljem - s podjetji, ki so proizvajala ustrezno orožje in vojaško opremo.

3. Naraščajoča vloga državnega aparata v ameriški družbi.

Ena od temeljnih izkušenj iz prve svetovne vojne glede vojaško- obrambnega načrtovanja za zvezno ameriško vlado je bila, da je gospodarstvo temelj, iz katerega izhajata tako vojaška strategija in taktika. Zato je zvezna vlada nadaljevala z vojaško- obrambnimi pripravami tako, da so v njih sodelovali predstavniki oboroženih sil ter predstavniki gospodarstva (zlasti iz podjetij, ki so proizvajala orožje in vojaško opremo). Po izbruhu druge svetovne vojne v Evropi (1939) je takratni ameriški predsednik Roosevelt v okviru zvezne vlade ustanovil Upravo za preskrbo v vojni (War Resources Board), ki so jo sestavljali v glavnem predstavniki velikih podjetij (korporacij) in predstavniki ameriških oboroženih sil. Ta uprava naj bi pripravila načrte za delovanje ameriškega gospodarstva v morebitni vojni. Po opravljenem delu je moral Roosevelt to institucijo pod pritiski sindikatov, bank, farmerjev in nekaterih industrijskih podjetij razpustiti.⁷⁰ Po napadu Japoncev na Pearl Harbour je Roosevelt ustanovil Upravo za vojno proizvodnjo (War production Board), v kateri so imeli močan vpliv predstavniki velikih korporacij ter ameriških oboroženih sil. Ta uprava je operativno delovala prek svojega Izvršnega komiteja za proizvodnjo (Production Executive Committee), ki je imel tudi dejansko največjo moč. Njegov predsednik je bil takratni predsednik velike ameriške korporacije General Electric, Charles E. Wilson.⁷¹

Neposredno pred drugo svetovno vojno in zlasti med njo je ameriško vojno ministrstvo financiralo zgraditev številnih tovarn. Za delovanje teh tovarn je veljalo načelo ameriške vlade - "vladna lastnina - zasebno delovanje", kar je dejansko pomenilo, da je vlada kot lastnik teh tovarn le-te dala v najem zasebnikom, ki so jih uporabljali in jih upravljali.

Najpomembnejši rezultati načrtovanja in izvajanja vojaško- obrambnih priprav ameriške zvezne države v obdobju med obema svetovnjima vojnama so:

1. Vojaško-obrambna dejavnost se je v tem obdobju že izdiferencirala in je postala ena od temeljnih mirnodobnih dejavnosti

zvezne vlade, v katero se neposredno vključujejo še oborožene sile ter predstavniki gospodarstva.

2. Iz prvotnega nezaupanja ameriških oboroženih sil do predstavnikov zasebnih podjetij pri načrtovanju strategije "narodne obrambe" se je iz dolgoletnega skupnega sodelovanja predstavnikov vojske in gospodarstva razvil med njimi odnos medsebojnega "zaupanja in podpiranja". Visoki vojaški poveljniki so spoznali, da lahko svoje vojaško-obrambne zamisli uresničijo le z ustreznimi sistemi orožij in vojaško opremo, kar proizvaja ameriško gospodarstvo. Pomemben del tega gospodarstva pa je našel v vojaško-obrambni pripravi eno od pomembnih področij svojega delovanja.

3. Moč, vpliv in obseg ameriške zvezne vojaške organizacije so se pri načrtovanju obrambne politike ZDA vztrajno krepili in so dosegli kulminacijo zlasti neposredno po drugi svetovni vojni, ko so imele ameriške oborožene sile velik ugled v svetu in doma. Ameriška javnost je v njih videla glavnega branilca in zaščitnika ameriške družbe.

4. Ustvarjene so bile razmere, v katerih je zvezna država lahko organizirala in izvajala priprave na vojno z velikim vojaškim aparatom, ki ga je oskrboval in opremljal obsežen del ameriškega gospodarstva. S krepitvijo vojaško-obrambne funkcije so postale priprave na vojno temeljni element delovanja zvezne države, njenega gospodarskega in političnega sistema. "Duh" tovrstne dejavnosti (in občutek nenehne ogroženosti) se je prenašal tudi v širšo ameriško družbo. Ta "duh", ki ima svoje materialne temelje v profesionalni vojaški organizaciji ter v delu gospodarstva, ki proizvaja za vojaško-obrambne namene, je dobil svojo institucionalno obliko v delovanju pojavnosti vojaško-industrijskega kompleksa.

Preden preidem na obravnavo pojavnosti vojaško-industrijskega kompleksa, za katerega predpostavljam, da danes v dokajšnji meri spodbuja nadaljnji razvoj ameriških priprav na vojno, je smotrno analizirati položaj in vlogo najpomembnejših državnih

in drugih institucij v družbi, ki vplivajo na vsebino in sprejemanje odločitev o ameriški obrambni politiki.

Čeprav so oborožene sile tudi ena od institucij zvezne države, bom njihovo vlogo pri sprejemanju obrambne politike in v celotnem družbenem življenju ZDA obravnaval posebej.

2. Oborožene sile ZDA

V ameriških obrambnih politikah po drugi svetovni vojni je opredeljena vloga vojaške organizacije kot centralnega elementa priprav, usposabljanja, organiziranja in delovanja v funkciji "nacionalne obrambe"⁷². Po mnenju admirala Williama J. Craweja Jr. (v letu 1987 predsednika štaba združenih načelnikov - Joint Chiefs of Staff) so bile vse povojne ameriške obrambne politike nespremenjene od poznih 40. let ter vključujejo tri temeljne zahteve (potrebe) tako imenovanega ameriškega nacionalnega interesa:

1. ohranitev neodvisnosti, svobode delovanja in ozemeljske celovitosti,
2. podpora vitalnih interesov ZDA ter njenih zaveznikov v tujini,
3. spodbujanje take mednarodne ureditve, v kateri se bodo lahko uveljavljale ameriške svoboščine in demokratične institucije.

Obrambna politika ZDA torej opredeljuje, kaj lahko ameriške obrambne sile, posebno njene vojaške zmogljivosti, naredijo za ZDA v večinoma nasilnem in nemirnem svetu. Dejansko gre za to, da naj oborožene sile prispevajo k doseganju ciljev ameriških nacionalnih interesov vsak dan in ne samo v primeru neposrednega oboroženega napada nanje.⁷³

Tako opredeljena vloga ameriških oboroženih sil je slednjim omogočila ne samo najpomembnejši položaj v celotni vojaško-

obrambni dejavnosti ZDA, ampak tudi neposredno sodelovanje njenih vrehovnih predstavnikov v procesu političnega odločanja. Oborožene sile imajo svoje predstavnike v Svetu za nacionalno varnost, visoki vojaški poveljniki imajo neposreden dostop do predsednika ZDA, močna je njihova zastopanost v obrambnem ministrstvu itd. S tem so pomemben del aparata zvezne države, ki lahko usmerja celotno družbeno življenje v ZDA. Med najpomembnejšimi dejavniki, ki so ameriškim oboroženim silam omogočili tako vlogo v aparatu zvezne države, je druga svetovna vojna. Njeni najvišji predstavniki so za potrebe vodenja vojne sodelovali z najvišjimi političnimi in gospodarskimi predstavniki ameriške družbe. Iz te vojne so ZDA prišle kot zmagovalec in so skupaj s Sovjetsko zvezo prevzele vlogo svetovne vojaške supersile. Vojaško-obrambna dejavnost je postala po vojni stalna dejavnost ZDA, v kateri ima centralno vlogo vojaška organizacija. Slednja pridobiva na vplivu tudi v političnem življenju ZDA zlasti:

- a) s svojim obsegom in funkcijo zaščitnika ZDA kot supersile, in
- b) s prisotnostjo visokih predstavnikov oboroženih sil v različnih organih aparata zvezne države, kjer se oblikuje državna politika ZDA.

2.1. Obseg in funkcija ameriških oboroženih sil

Za ameriške oborožene sile danes velja, da so:

- največje poklicne oborožene sile na svetu z veliko rezervo v mirnem času,
- po številu njenih pripadnikov na tretjem mestu (za Sovjetsko zvezo in LR Kitajsko),
- njeni pripadniki prisotni na vseh delih sveta (leta 1985 jih je bilo zunaj ZDA 515.000 - v Evropi, Aziji in Pacifiku),
- za svoje vzdrževanje in delovanje zahtevajo ogromna finančna sredstva ter zaposlovanje veliko civilne delovne sile.

Število pripadnikov ameriških oboroženih sil je po vojni nenehno naraščalo in je leta 1985 znašalo 2.151.000 aktivnih vojaških oseb ali devet vojakov na tisoč Američanov. To število je po letu 1985 še relativno malo v primerjavi s številom v letih po drugi svetovni vojni (npr. leta 1945 - 12.123.000 pripadnikov ali kar 86,3 vojakov na tisoč Američanov, 1955 - 2.935.000 pripadnikov ali 17,7 vojakov na tisoč Američanov, 1965 - 2.655.000 pripadnikov itd.). (Glej tabele št. 1, 2, 3, 4, 5). Tudi za rezervo ameriških oboroženih sil v ljudeh velja, da se je v posameznih časovnih intervalih po vojni zmanjševala, njeno število pa se ni nikoli zmanjšalo pod dva milijona pripadnikov. Oborožene sile ZDA zaposlujejo poleg vojaških tudi veliko število civilnih oseb. V zadnjih petnajstih letih (od 1970 do 1985) je bilo število civilov v službi posameznih zvrsti ameriških oboroženih sil relativno enakomerno porazdeljeno in je leta 1985 znašalo skupno 964.000 ljudi. Če k temu številu prištejemo še civilne uslužbenke, ki so bili istega leta zaposleni v zvezni vladi na področju obrambe, tj. 1.043.240, potem dobimo skupaj 2.007.240 civilistov samo na zvezni ravni, ki so delovali za vojaško-obrambne namene. Pridružujejo se jim še zaposleni v vojaškonamenski industriji, število teh naj bi bilo v letu 1985 okoli 3,5 milijona. Prav tako se ocenjuje, da je v obdobju 1976-1985 okrog 7,5 milijona ljudi (aktivnih vojaških oseb, civilistov zaposlenih v obrambnih zadevah zvezne vlade in v vojaškonamenski industriji) delovalo posredno za vojaške namene ZDA vsaj še 6 milijonov ljudi, kar je skupaj okoli 13,5 milijonov Američanov oz. okrog 17 % celotne delovne sile ZDA v tem obdobju.⁷⁴

TABELA 1. Obrambno ministrstvo ZDA - aktivno vojaško osebje od 1940 - 1985

Leto	Celotno število v tisočih	Število voj.oseb na 1000 prebivalcev
1940	458	3.5
1945	12.123	86.3
1950	1.460	9.6
1955	2.935	17.7
1960	2.476	13.7
1965	2.655	13.7
1970	3.066	14.9
1975	2.128	9.9
1980	2.051	9.0
1985	2.151	9.0

Vir: U.S.Dept. of Defense, Selected Manpower Statistics, Annual, v: Directorate for Information Operations and Reports, FY 1985

TABELA 2. Osebje obrambnega ministrstva po zvrsteh oboroženih sil (v tisočih)

ZVRST ¹	1970	1975	1978	1980	1982	1984	1985
SKUPAJ št.	4.026	3.163	3.019	3.024	3.098	3.182	3.236
KOPENSKA VOJSKA (Skupaj)	1.664	1.140	1.107	1.120	1.137	1.127	1.144
Vojaško osebje	1.234	767	757	772	780	780	781
Civil.osebje	430	373	350	347	357	347	363
LETALSTVO (Skupaj)	1.056	860	807	793	820	840	855
Vojaško osebje	759	599	567	560	583	597	602
Civil.osebje	297	261	240	234	237	243	253
MORNARICA ² (Skupaj)	1.242	1.040	1.028	1.033	1.060	1.098	1.116
Vojaško osebje	882	718	717	719	746	761	769
Civil.osebje	360	322	311	315	314	337	348

¹ Zajema vse osebe, ki so pod obrambnim ministrstvom na obrambnih dolžnostih.

² Vključujoč mornariško pehoto.

Vir: U.S.Dept. of Defense, Selected Manpower Statistics, Annual; ter Military Manpower Statistics, Monthly, isto tam.

Od skupnega števila 5.153.062 zaposlenih v izvršni veji zvezne vlade je v letu 1985 za vojaške namene delovalo skupaj 3.232.759 (aktivnih vojaških oseb in civilistov), tj. 62,73 % vseh zaposlenih v izvršni veji. Samo civilnih oseb, ki so bile v tem letu zaposlene v izvršni veji (skupaj 2.963.543), jih je za vojaške namene delovalo 1.043.240 ali 35,20%. (Glej tabelo 3.)

TABELA 3. Število zaposlenih v zvezni vladi (30. sept.1985)

Število civilnih oseb zaposlenih v izvršni veji (skupaj):	2.185.913
Za vojaške naloge (v okviru obrambnega ministrstva)	1.043.240
Za nevojaške naloge	1.142.673
Poštna služba	777.630
Aktivne vojaške osebe (skupaj)	2.189.519
Obrambno ministrstvo	2.151.032
Ministrstvo za promet (obalna straža)	38.487
Število vseh zaposlenih v izvršni veji (total)	5.153.062

Vir: Special Analyses Budget of the Unites States Government FY 1987, US Government Printing Office, Washington D.C.20402

TABELA 4: Rezerva ameriških oboroženih sil. Število oseb od leta 1970 do 1985 (v tisočih)

Tip rezerve in vrst ob. sil	1970	1975	1978	1980	1982	1984	1985
Skupaj v rezervi	3.639	2.656	2.118	2.169	2.250	2.310	2.370
- na razpolago (ready)	2.574	1.529	1.144	1.263	1.359	1.491	1.566
- v pripravljenosti (standby)	492	412	183	86	52	44	44
- upokojenih (retired)	573	715	791	821	839	775	760
Kopenska vojska	2.221	1.631	1.178	1.218	1.360	1.428	1.481
Narodna garda							
kopenske vojske	410	403	350	374	419	444	451
Rezerva kopenske vojske	1.811	1.228	828	844	941	984	1.030
Mornarica	808	521	435	438	415	425	431
Mornariška rezerva	574	387	337	336	321	315	321
Rezerva mornariške pehote	234	134	98	102	94	110	110
Letalstvo	610	504	506	514	476	457	459
Narodna garda letalstva	90	96	92	97	101	105	109
Rezerva v letalstvu	520	408	414	417	375	352	350
Stroški za vojaško rezervo v ZDA v milijonih dolarjev - skupaj:	2.547	4.789	6.881	7.877	10.370	15.544	19.439

VIR: U.S.Dept. of Defense, Official Guard and Reserve manpower and statistics, Quate

Vse to kaže, da relativno precejšen del ameriške populacije veže svoj obstoj na vojaško-obrambno dejavnost ter tako objektivno prispeva k utrjevanju položaja vojaškega aparata v ameriški družbi. Številčni obseg ameriškega vojaškega sistema zahteva veliko denarnih sredstev zvezne vlade, ki imajo pomembne učinke tudi na ameriško gospodarstvo, in sicer:

- z zaposlitvijo precejšnjega dela delovne sile vplivajo na raven zaposlenosti;

- oborožene sile so velik potrošnik tako specifičnih proizvodov (orožja, vojaška oprema) kot tudi življenjsko nujnih proizvodov, ki jih proizvaja ameriško gospodarstvo (hrana, obleka, obutev idr.);

- izdatki za vojaške namene so s splošno družbenega vidika neproduktivni in škodljivi, ker odtegujejo sredstva za razvoj celotne družbe (in za življenjski standard njenih članov);

- povezanost predstavnikov ameriških oboroženih sil z delom gospodarstva, ki proizvaja za njihove "potrebe"; tovrstne povezave vodijo tudi do negativnega vpliva, ki ga imajo za celotno družbo interesi vojske, industrije in politikov in se kažejo v razvoju "permanentnega vojaškega gospodarstva" ter visokih stopenj vojaških izdatkov zvezne države.

Od 13 ministrstev, kolikor jih je v okviru zvezne ameriške vlade delovalo v zadnjih šestnajstih letih (od 1970 do 1986), je bilo od zveznega proračuna v vsem tem času namenjeno relativno največ sredstev za obrambno ministrstvo (tako za ministrstvom za zdravstvo in socialno varstvo). Če k vsoti (glej tabelo št.5 in 6), ki je vsako leto uradno namenjena obrambnemu ministrstvu, prištejemo še vsaj del sredstev iz nekaterih drugih ministrstev (npr. za energijo, finance) ter sredstva za nekatere vojaške dele programov vladnih agencij (nacionalna agencija za letalstvo in vesolje - NASA, komisija za jedrsko energijo - AEC, agencija za mednarodni razvoj - AID, obveščevalne agencije ZDA, uprava za zadeve veteranov), potem so vojaško-obrambne zadeve zdaleč največja postavka v zveznem proračunu. Tudi nekateri drugi kazalniki izdatkov ameriške zvezne vlade za njeno vojaško-

obrambno dejavnost (npr. izdatki za veterane) potrjujejo trditev, da posvečajo ZDA po drugi svetovni vojni veliko pozornost svojemu vojaškemu sistemu. V tabeli 10 so prikazani podatki o stopnjah izdatkov za obrambo v konstantnih (1982) dolarjih v presledkih od 1955 do 1986. čeprav so se izdatki ZDA za obrambo v odstotku od družbenega bruto produkta v obdobju od 1975 do 1981 zmanjšali v primerjavi z obdobjem od 1955 do 1970, pa predstavljajo v obdobju od 1983 do 1986 še vedno relativno velik odstotek družbenega bruto produkta (upoštevajoč, da se tudi slednji povečuje). Tudi izdatki za vojaške veterane predstavljajo v celotnem obdobju (1955 do 1986) pomembno postavko v izdatkih za obrambo. Pomen vojaških izdatkov za gospodarstvo je v ZDA v mnogočem prikrit v uradnih statistikah zvezne vlade. Med temeljnimi razlogi je tudi ta, da uradna statistika za določeno leto vključuje le tiste pogodbe za vojaške programe, ki bodo plačane v tekočem letu, zanemarjeno pa je dejstvo, da so podjetja morala s podpisom pogodbe za vojaški program (največkrat že prej v procesu pridobivanja pogodbe) organizirati delo, načrte proizvodnje, naročiti surovine, pridobiti delovno silo itd. oziroma so morala izvesti določene investicije posebej za pridobitev programa oz. konkretne pogodbe. Večina pogodb podjetij z obrambnim ministrstvom je dolgoročnih (npr. proizvodnja letal, ladij itd.), kar pomeni, da bodo izplačane postopoma, in to čez nekaj let (ko se spremeni tudi družbeni bruto produkt ZDA). Gospodarski učinki teh pogodb pa se bolj ali manj pokažejo že na začetku. Dokaj zavajajoči so tudi uradni podatki zvezne vlade o vojaških izdatkih oziroma izdatkih za narodno obrambo kot odstotku od družbenega bruto produkta.

TABELA 5. Izdatki iz proračuna zvezne vlade po ministrstvih (v milijardah dolarjev) od 1970-1986

Ministrstvo za:	1970	1975	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
kmetijstvo	8.4	15.6	31.8	34.8	41.6	45.7	52.4	42.0	55.5	54.2
trgovino	0.8	1.1	3.5	3.1	2.3	2.1	1.9	1.9	2.1	2.0
obrambo	84.3	94.1	126.9	146.1	170.7	198.7	223.3	240.4	264.2	279.0
izobraževanje	4.7	7.6	12.4	14.8	17.1	14.8	14.6	15.5	16.7	17.8
energijo	2.4	3.2	7.9	6.5	11.7	11.6	10.6	11.1	10.6	10.1
zdravstvo in družbene dejavnosti	47.7	104.2	168.3	194.2	228.7	253.1	276.7	292.2	315.5	332.9
stanovanjska izgradnja										
in urbanizem	2.4	7.5	9.2	12.7	14.9	15.2	15.8	16.7	28.7	15.2
notr. zadeve	1.1	2.2	4.2	4.5	4.5	3.9	4.6	4.9	4.8	4.9
pravosodje	0.6	2.1	2.5	2.6	2.7	2.6	2.8	3.2	3.6	3.8
delo za zunanje zadeve	5.1	17.7	22.6	29.7	30.1	30.7	38.1	24.5	23.9	23.1
zadeve	0.4	0.8	1.6	1.9	1.9	2.2	2.3	2.4	2.6	2.9
transport	6.7	10.1	16.1	19.8	22.8	20.0	20.6	23.0	25.0	26.4
finance	19.3	41.3	64.8	76.5	9.6	110.3	116.4	141.0	165.1	184.7
¹ Skupni izdatki zveznega proračuna	195.6	332.3	503.5	590.9	678.2	745.7	808.3	851.8	946.3	979.9

¹ Izdatki vključujejo vse izdatke zveznega proračuna, ki tu niso posebej prikazani (npr. sredstva, ki jih lahko razporeja predsednik, sredstva za sodstvo in zakonodajo, sredstva neodvisnih agencij - NASA, itd.).

VIR: U.S. Office of Management and Budget, Historical Tables, Budget of the U.S. Government, 1987.

Priloge k temu delu vsebujejo vse izdatke zveznega proračuna, ki tu niso posebej prikazani (npr. sredstva, ki jih lahko razporeja predsednik, sredstva za sodstvo in zakonodajo, sredstva neodvisnih agencij - NASA, itd.). Priloge vsebujejo tudi nekatera druga ministrstva (npr. za energijo, finance) ter sredstva za nekatere vojaške dele programov vladnih agencij (nacionalna agencija za letalstvo in vesolje - NASA, komisije za jedrsko energijo - AEC, agencija za mednarodni razvoj - AID, obveščevalne agencije ZDA, uprava za zadeve veteranov), pri čemer so vojaško-obrambene zadeve zdaj večja postavka v zveznem proračunu. Tudi nekateri drugi kazalniki izdatkov ameriške zvezne vlade za njeno vojaško-

TABELA 6. Proračuni agencij zvezne vlade v milijardah dolarjev

	actual	ocenjeno v	
	1985	1986	1987
Zakonodajna veja	1.7	1.8	2.0
Sodstvo	1.1	1.0	1.2
Ministrstvo za kmetijstvo	61.9	57.6	53.1
Ministrstvo za trgovino	2.3	2.0	2.3
Obrambno ministrstvo - oborožene sile	286.8	278.4	314.7
Obrambno ministrstvo - civilne potrebe	30.4	34.0	36.5
Ministrstvo za izobraževanje	19.1	17.8	18.5
Ministrstvo za energijo	12.6	9.9	16.6
Ministrstvo za zdravstvo in družbene dejavnosti (brez socialnega varstva)	141.1	155.2	155.7
Notranje ministrstvo	5.0	3.9	4.3
Zunanje ministrstvo	3.6	3.4	3.4
Finančno ministrstvo	166.3	183.2	190.8
NASA - Uprava	7.6	7.3	7.6
Uprava za veterane	27.3	27.0	27.3
etc.			
Proračun zvezne vlade	1074.1	1066.4	1142.4

VIR: Special Analyses, Budget of the U.S. Government, 1987.

TABELA 7. Izdatki za narodno obrambo in izdatki za veterane (od leta 1955 do leta 1986)

LETO	Izdatki za obrambo in veterane		Izdatki za obrambo v odstotkih od:		
	Celotni	Izdat. za obr. v konstantnih \$ 1982 (v milijardah)	Izdat. za veterane (v milijardah)	zvez. izdatkov	družb. bruto proizvoda
1955	47.4	211.0	4.7	62.4	11.0
1960	53.5	192.1	5.4	52.2	9.5
1965	65.3	181.4	5.7	42.8	7.5
1970	90.4	225.6	8.7	41.8	8.2
1975	103.1	159.8	16.6	26.0	5.7
1980	155.2	164.0	21.2	22.7	5.0
1981	180.5	171.4	23.0	23.2	5.3
1982	209.3	185.3	24.0	24.9	5.9
1983	243.7	200.8	24.8	26.0	6.3
1984	253.0	210.4	25.6	26.7	6.2
1985	279.1	226.7	26.4	26.7	6.4
1986 (ocenjeno)	292.4	232.0	26.6	27.1	6.3

VIR: U.S. Office of Management and Budget, Historical Tables, Budget of the U.S. Government, 1987.

V tem podatku se npr. ne vidijo dejstva, da je v ameriškem gospodarstvu danes (1989) zaposlenih okoli 4,3 milijona delavcev za vojaške namene. Prav tako deluje okoli 825 tisoč delavcev za izvoz orožja. Zakrito je tudi dejstvo, da raziskave za vojaške namene zaposlujejo okoli eno tretjino vseh znanstvenikov in raziskovalcev v ZDA ter da dobijo dve tretjini vsega denarja, ki ga zvezna vlada namenja za raziskovanje itd. Tabela 8 kaže trend povečevanja postavke zvezne vlade za raziskovanje in razvoj za namene nacionalne obrambe. Prav tako je bila zvezna ameriška vojaška organizacija v 80. letih osmi največji porabnik naftnih proizvodov na svetu - to je, porabila jih je več kot celotno gospodarstvo kake države (npr. Indije).⁷⁵

V uradnih podatkih o vojaških izdatkih ZDA tudi niso zajeti vsi drugi izdatki, ki se prav tako nanašajo na vojsko oziroma na obrambo, kot npr.:

- izdatki za vojaške veterane,
- izdatki za raziskovanje vesolja,
- izdatki ministrstva za energijo (delovanje jedrskih reaktorjev za vojaške namene - izdelovanje jedrskih glav itd.),
- izdatki za vojaško pomoč drugim državam idr.

Vzemimo za primer uradno objavljene podatke zvezne ameriške vlade o vojaških izdatkih za leto 1980, ki so znašali 127 milijard dolarjev (okoli 5% od družbenega bruto produkta ZDA v tem letu, izračunani na podlagi izdatkov, ki jih ima obrambno ministrstvo glede na dejansko vrednost tekočih pogodb s podjetji). Ko dodamo ostale posredne izdatke za ameriško obrambo, dobimo celotni znesek okoli 223 milijard dolarjev. Izračunani dejanski proračun za obrambo je bil torej v letu 1980 za 78% večji od uradno objavljenega podatka zvezne vlade.

TABELA 8. *Izdatki zvezne vlade za raziskovanje in razvoj za namene narodne obrambe od 1980 - 1986 (v milijardah ameriških dolarjev)*

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
SKUPAJ	14.9	18.4	22.1	24.9	29.3	33.7	36.8

VIR: U.S.National Science Foundation, Federal R & D Funding by Budget Function, Annual.

Obseg in sestava ameriških oboroženih sil, kot tudi finančna sredstva, s katerimi razpolaga obrambno ministrstvo, predstavljajo temelj za vpliv vojaške organizacije na družbeno življenje v ZDA.

2.2. Prisotnost visokih predstavnikov oboroženih sil v organih zvezne vlade

Položaj in vloga predstavnikov profesionalne vojaške organizacije znotraj aparata države sta se v zadnjem času pomembno spremenila v prid vojaške organizacije (tudi z zakonom o reorganizaciji obrambnega ministrstva, oktober 1986).

Vojaško-obrambna struktura ZDA je bila formalno ustanovljena z zakonom o nacionalni varnosti, sprejetim leta 1947. K temu zakonu je bilo dodanih več amandmajev (1949, 1953, 1958). Večina teh sprememb je pomenila krepitev urada obrambnega ministra na civilni strani celotne vojaško-obrambne strukture, vojaška stran pa je ostajala le slabo centralizirana znotraj institucije združenih načelnikov (JCS). To se je delno spremenilo z zakonom o reorganizaciji obrambnega ministrstva. Ta zakon (imenovan tudi Goldwater - Nichols Act), izpostavlja bolj kot doslej institucijo "združenih načelnikov", to je vojaško stran v obrambnem ministrstvu. Čeprav ostaja civilni obrambni minister še naprej avtoriteta številka ena v vojaško-obrambni strukturi, takoj za vrhovnim poveljnikom - predsednikom ZDA, pa omogoča novi zakon večje sodelovanje med obrambnim ministrom in predsednikom štaba združenih poveljnikov, ki je dobil sedaj nove in večje pristojnosti. Okrepljeni položaj predsednika štaba združenih poveljnikov v obrambnem ministrstvu se kaže v naslednjem:

a) Zakon določa predsednika JCS kot glavnega vojaškega svetovalca predsedniku države, Svetu za nacionalno varnost in obrambnem ministru. Prej je moral predsednik JCS zastopati skupna stališča vseh štirih šefov zvrsti oboroženih sil, ni bil stalni član Sveta za nacionalno varnost, ampak mu je zakon dovoljeval le "sodelovanje" v njem.

b) Predsednik JCS ima vlogo najvišjega vojaškega oficirja v ZDA (to simbolizira peta zvezdica na uniformi).

c) Kljub temu, da predsednik JCS nima neposrednega nadzora nad ameriškimi oboroženimi silami (ne more izdati neposrednega ukaza za premik enot itd.) in ostaja še naprej veljavna veriga poveljevanja oboroženim silam od predsednika ZDA, obrambnega ministra do združenih poveljstev, pa je v obrambnem ministrstvu predsednik JCS v položaju, ko lahko kot visoki vojaški poveljnik vpliva na celotno vojaško- obrambno strukturo.

d) Predsednik JCS je posebno odgovoren kot najvišji vojaški načrtovalec vojaško-obrambnih priprav ZDA (npr. odgovarja za: strateško načrtovanje, izbiro prednosti v potrebah združenih poveljnikov, kritično presojo predlogov za proračune združenih poveljstev ter predlaga alternativne proračune, ki so v skladu s strateškimi zahtevami in potrebami združenih načelnikov in z razvojem skupne doktrine oboroženih sil itd.).

e) Pod njegovim nadzorom so vse tri univerze Narodne obrambe (National War College, The Industrial College of the Armed Forces, The Armed Forces Staff College) itd.⁷⁶

Omenjeni zakon je torej še povečal možnosti formalnega vpliva visokih profesionalnih predstavnikov vojaške organizacije ZDA tako znotraj aparata zvezne države, kot tudi njihovo nastopanje v širši družbi. Čeprav je ameriška vojaška organizacija uradno nepolitična državna institucija, ima jasno razredno in politično obeležje. Prvo se najbolj izraža v njeni ustavni funkciji, po kateri brani in ščiti ameriško ustavno ureditev, drugo pa se najbolj vidi v odnosu vojaške organizacije do ameriške družbe. Politično angažiranje vodstva vojaške organizacije (kot je npr. institucija štaba združenih načelnikov) se kaže na dva načina: a) se sa'mo opredeljuje do uradne politike, ki se nanaša na profesionalno vojaško področje, in b) lahko pa tudi brani, propagira ali zavrača določeno politično stališče, ki se pojavi v kongresu ali v javnosti.

Obrambno ministrstvo ima zelo razvejane kanale za stike z ameriško javnostjo (skozi različne institucije in organe skuša vplivati na javno mnenje in ga pripraviti za pozitivno vrednotenje

vloge zvezne vojaške organizacije v družbi). Po drugi strani pa obstajajo v ameriški družbi različne interesne skupine in združenja, ki so naklonjena ameriškim oboroženim silam ter idejam o uporabi sile v mednarodnih odnosih in močni vojaški, politični, gospodarski vlogi ZDA v svetu. Med najpomembnejša in najvplivnejša tovrstna združenja sodijo organizacije ameriških vojaških veteranov, rezervnih in upokojenih oficirjev in podoficirjev. ZDA imajo veliko število vojaških veteranov, ki so organizirani v različne organizacije. Leta 1985 je bilo v ZDA 27.857.000 vojaških veteranov različnih starosti:

Starost	Število pripadnikov
pod 24 let	434.000
25 do 29 let	1.366.000
30 do 34 let	1.823.000
35 do 39 let	3.474.000
40 do 44 let	2.687.000
45 do 49 let	2.459.000
50 do 59 let	6.723.000
60 in več let	8.892.000 ⁷⁷

Po velikosti najpomembnejša je organizacija vojaških veteranov, imenovana "Ameriška legija" (American Legion) z 2.381.339 člani (leta 1969), sledi ji organizacija "Veterani tujih vojn" z 1.800.000 člani, nato "Ameriški veterani druge svetovne vojne" z 200.000 člani, "Veterani prve svetovne vojne" z 260.000 člani, "Vojaški red svetovnih vojn" z 12.300 člani (vse v letu 1985) itd. Poleg tega obstajajo večja združenja vojaških veteranov, kot:

1. Združenje upokojenih oficirjev,
2. Združenje podoficirjev,
3. Združenje ženskih veteranov,
4. Zveza kopenske vojske in mornarice,
5. Organizacija vojaških inženirjev,
6. Združenje ameriške nacionalne garde,
7. Združenje oficirjev mornariške pehote idr.⁷⁸

Vse te in druge organizacije vojaških veteranov predstavljajo pomembne družbene skupine z vojaškimi vrednotami in stališči, ki so zelo naklonjene ameriškim oboroženim silam ter celotni vojaško-obrambni strukturi ZDA. Velika večina ameriških vojaških veteranov je šla skozi proces vojaškega usposabljanja - tehničnih veščin, vojaških norm in pravil, ki so imela za cilj izoblikovati te ljudi v dobro izurjene, indoktrinirane in motivirane pripadnike ameriških oboroženih sil. Pri tem je imela pomembno vlogo vojaška ideologija, ki pripravlja posameznika za nasilje in oboroženi boj ter opravičuje ubijanje. Ameriška vojaška ideologija med drugim zelo poudarja vrednote "obrambo svobode", "zoperstavljanje komunistični agresiji", "pomoč narodom, ki so napadeni od zunaj", "obramba svobodnega sveta", "zaščita svetovnega miru" itd. ter vojaške vrline, kot so čast, dolžnost, pogum, lojalnost do države idr.

Tudi vsaka zvrst ameriških oboroženih sil ima svoje združenje. Največja taka združenja so:

1. Združenje vojnega letalstva,
2. Združenje ameriške kopenske vojske,
3. Združenje mornariške pehote itd.

Tovrstna združenja prirejajo srečanja, posvetovanja, skupna kosila idr. Združenja dobivajo pomembne finančne podpore od industrije (zlasti oborožitvene). Tako npr. "Združenje vojnega letalstva" v svojih srečanjih poudarja vlogo vojnega letalstva pri obrambi ZDA, ohranja vrednote in povečuje zasluge letalstva v preteklih vojnah, zagovarja razvoj novih vojaških letal itd. Poleg združenj, povezanih s posameznimi zvrstmi ameriških oboroženih sil, deluje v ameriški družbi še vrsta drugih organizacij, ki se zavzemajo za močne oborožene sile ter razvoj vojaško-namenske industrije. Med najbolj znanimi so:

1. Združenje ameriškega topništva,
2. Združenje ameriških oboroženih sil za komunikacije in elektroniko,
3. Transportno združenje za narodno obrambo,
4. Združenje industrij za nacionalno varnost,
5. Ameriško združenje letalske industrije.

Vsa ta združenja in organizacije podpirajo v javnosti povečevanje vojaških izdatkov ZDA; imajo zelo pomemben vpliv na svoje člane (z vrednotami, kot so: protikomunizem, obrambni interes ZDA, prestiž ZDA v svetu idr.).⁷⁹

Pri opredeljevanju socio-ekonomskega in političnega vpliva, ki ga ima vojaški aparat v ameriški družbi, lahko izpostavimo nekatere ugotovitve:

1. Vojaško-obrambna struktura ameriške družbe ima svoje civilne in vojaške predstavnike na najvišjih položajih v aparatu zvezne države, na katerih se odloča o najpomembnejših vprašanih družbenega življenja v ZDA. Pomembno mesto pri tem zavzema tudi zvezna vojaška organizacija kot glavni nosilec vojaško-obrambne dejavnosti (priprav na vojno). Ta dejavnost je izhodiščna točka ameriškega "nacionalnega interesa", uresničevanje katerega branijo in varujejo oborožene sile. Zelo široko opredeljen "ameriški nacionalni interes" (globalizem, aktivna vloga ZDA v svetu idr.) temelji na močni prostovoljno-poklicni vojaški organizaciji, ki naj bi bila sposobna ne samo braniti ZDA pred oboroženimi napadi drugih držav, ampak tudi utemeljevati vlogo ZDA v svetu. Tako pomembna vloga oboroženih sil pri oblikovanju in uresničevanju ciljev ameriške državne politike je omogočila:

a) da je postala vojaško-obrambna dejavnost ena najpomembnejših dejavnosti ameriške zvezne države po 2. svetovni vojni. Profesionalni vojaki (visoki oficirji) pa so arhitekti, upravljalci in potrošniki ameriškega "obrambnega napora";

b) da imajo ameriške oborožene sile podporo oborožitvene industrije in milijonov Američanov, ki imajo neposreden interes pri dejavnosti celotne vojaško-obrambne strukture ameriške družbe;

c) da so oborožene sile največji posamezni porabnik proizvodov in storitev, ker zaposlujejo velik del ameriške delovne sile, vplivajo na raven zaposlenosti in na gospodarsko konjunkturo;

vojaški izdatki omogočajo obstoj vojaškonamenske industrije). Svoj obseg in vlogo v ameriški družbi opravičujejo oborožene sile na različne načine, tudi tako, da sooblikujejo ameriško javno mnenje ter vnašajo vojaške vrednote, norme in način mišljenja v družbeno življenje ZDA.

2. Čeprav obstaja v ZDA formalno še vedno prevlada civilnega dela zveznega aparata države nad vojaško organizacijo, pa so se zaradi velike gospodarske, politične in kulturne vloge slednje v celotnem povojnem obdobju ZDA ustvarile razmere, v katerih sta postali vojaško-obrambna dejavnost in zvezna vojaška organizacija zelo pomemben del življenja te družbe. Konkretni izraz tega ni samo namenjanje velikega dela družbenega bruto produkta za vojaško-obrambno dejavnost, ampak tudi obstoj obsežnega dela ameriškega gospodarstva, ki deluje za vojaško-obrambne namene. Oborožene sile ZDA so si s tem delom gospodarstva ustvarile pomembne vezi, ki se jim pridružujejo še številni posamezniki, skupine in institucije, ki najdejo v vojaško-obrambni dejavnosti (zlasti v oboroževanju) delni skupni interes. Nekateri kazalniki kažejo na to, da gre uresničevanje tega delno skupnega interesa v ameriški družbi v smeri zagotavljanja obstoja vojaškonamenskega gospodarstva ter sprejemanja logike stalnega razvoja vojaškega sistema. Menim, da je temeljna značilnost vsakega vojaškonamenskega gospodarstva, da njegovi produkti in storitve nimajo običajne uporabne vrednosti (koristnosti) niti za zadovoljevanje človekovih potreb niti za nadaljnjo produkcijo v nacionalnem gospodarstvu (npr. kot stroji in orodja, ki se uporabljajo za izdelavo drugih proizvodov idr.). Večji kot je njegov obseg v gospodarstvu kake države, večja je lahko vloga vojaške organizacije pri usmerjanju družbenega življenja v smeri njenih lastnih interesov.

3. Ostale institucije ameriške družbe, ki vplivajo na vsebino in sprejemanje ameriške obrambne politike

Politični okvir vojaško-obrambnih priprav ZDA predstavlja t.i. nacionalno-varnostna oz. obrambna politika. Slednjo lahko opredelimo kot ožji del zunanje ameriške politike. Vsebina obrambne politike zajema: programe in sredstva, s katerimi namerava vlada ZDA zagotoviti svojo nacionalno varnost in "preživetje v potencialno sovražnem mednarodnem okolju", medtem ko se ameriška zunanja politika nanaša na celoto ciljev, programov in instrumentov, s katerimi delujejo vsakokratne ameriške vlade v odnosu z drugimi državami.⁸⁰

Mnogo je dejavnikov, ki vplivajo na vsebino in izvajanje ameriške obrambne politike. Glede na pomen, ki ga imajo pri odločanju o obrambni politiki, jih bom razdelil na dve vrsti, in sicer:

1. t.i. formalne dejavnike (državne institucije),
2. t.i. neformalne dejavnike (nedržavne institucije).

Upošteval bom tudi nekatere dejavnike iz notranjega okolja ZDA (npr. temeljne "nacionalne" vrednote, politična kultura, stopnja družbeno-ekonomskega razvoja). Zanimaril pa bom vpliv, ki ga imajo na vsebino ameriške obrambne politike dejavniki iz mednarodnega okolja (ideološki, vojaški, politični dejanski ali potencialni pritiski držav).

Obrambna politika ZDA predstavlja danes pomemben del njene celotne državne politike. Eden od razlogov, da je odločanje o vojaško-obrambni dejavnosti integralni del celotnega procesa političnega odločanja v ZDA, se nahaja v prepričanju uradne ameriške ideologije (od Roosevelta do Busha), da se vse odločitve v zvezi z obrambno politiko nanašajo na eksistencialna vprašanja "življenja in smrti" tako posameznika kot celotne ameriške družbe.⁸¹

Iz tega je mogoče predpostavljati vsaj dvoje:

1. da se obrambna politika lahko postavlja kot izhodišče za oblikovanje celotne državne politike ZDA;

2. da imajo na področju odločanja o obrambni politiki svoje delne interese številne institucije ameriškega političnega, gospodarskega idr. življenja.

Če je med političnimi institucijami sodelovanje in vplivanje na vsebino obrambno-političnih stališč države, teoretično gledano, največkrat prestižno vprašanje politične moči (npr. razprave, kdo ima večjo vlogo pri tem odločanju, predsednik ZDA ali kongres) teh institucij, pa je v dejanskem (vsakdanjem) življenju za obstoj in delovanje mnogih nevladnih institucij, skupin in posameznikov velikega pomena, kakšno vsebino bo imela obrambna politika ZDA. Bolj konkretno to pomeni, da so npr. podjetja, ki so močno specializirala svojo dejavnost za vojaško-obrambne namene (tako njihovi lastniki delničarji, menedžerji ter drugi, zaposleni v njih - delavci, inženirji idr.), zelo zainteresirani za to, da ima obrambna politika ZDA še naprej svoje izhodišče v globalno opredeljenih nacionalnih interesih, ki jih varujejo in branijo vrhunsko opremljene in dobro izurjene oborožene sile.

3.1. Formalne institucije odločanja glede obrambne politike ZDA

V procesu oblikovanja odločitev ter v končnem odločanju v zvezi z vojaško-obrambno dejavnostjo države sodelujejo v ZDA tako institucije zvezne vlade kot druge nedržavne institucije. Praksa kaže, da imajo zdaleč največjo moč odločanja prve, med katere sodijo zlasti:

1. predsednik ZDA
2. svet za nacionalno varnost
3. obrambno ministrstvo

4. zunanje ministrstvo
5. obveščevalne službe
6. kongres.

Razmerje moči med temi institucijami ameriške zvezne države, ki odločajo o obrambni politiki, se spreminja. Zelo pogosto je odvisno od samega predsednika ZDA, kakšno vlogo bo pri tem dopustil posamezni državni instituciji. Te institucije pa kljub temu tvorijo temeljno strukturo odločanja o obrambni politiki.

3.1.1. Predsednik ZDA

Po ameriški ustavi je zvezna vlada, ki je med drugim odgovorna za "skupno obrambo", razdeljena na tri dele:

- a) izvršilno oblast (poosebljajo predsednik ZDA, podpredsednik in kabinet)
- b) zakonodajno oblast (kongres)
- c) sodno oblast (vrhovno sodišče ZDA in druga zvezna sodišča).

Vsi trije deli zvezne vlade so po ameriški ustavi neodvisni, povezani in sodelujejo pri izvajanju pravice vladanja. Po ustavi nobena od vej zvezne vlade ne more legalno postati najmočnejša (prevladati), ker naj ena dopolnjuje drugo. Ta sistem notranje medsebojne odvisnosti treh delov zvezne vlade se imenuje CHEKS AND BALANCES. Z njim naj bi zagotavljali enakomerno porazdelitev moči vladanja med vse tri dele (tako, da nobena ne bi kršila ustave). Dejansko to pomeni, da predsednik ZDA ne more predlagati zakona, ne da bi ga potrdil kongres; če kongres sprejme zakon, ki predsedniku ni po volji oz. se z njim ne strinja, lahko le-ta da veto nanj. Če oba, predsednik in

kongres, sprejmeta zakon, ki ni v skladu z ustavo, ga lahko vrhovno sodišče ZDA zavrne in ne velja.

V vsakdanjem življenju ameriške družbe pa omenjena delitev oblasti še zdaleč ne zagotavlja ravnovesja moči odločanja med tremi deli zvezne vlade. To še zlasti velja na področjih nacionalne varnosti, obrambe ter zunanjih zadev. Nekateri ocenjujejo, da predstavlja kongres oblast ljudstva na teh področjih, predsedniku pa je dana skoraj "kraljevska oblast".⁸² V praksi je težko potegniti jasno ločnico med oblastjo in odgovornostjo enega dela zvezne vlade ter drugih dveh.

Predsednik ZDA je po ustavi vrhovni poveljnik oboroženih sil (Commander-in-Chief of the Armed Forces), čeprav ima tudi kongres pomembne pristojnosti glede objave vojne napovedi, novačenja vojske, finančne podpore zanjo, pravil in navodil za njihovo delovanje idr. Predsednik ZDA naj bi skrbel za izvrševanje zakonov, ki jih oblikuje in potrjuje kongres. Zgodovinsko gledano je v praksi oblast (moč odločanja) vseskozi naraščala v korist predsednika ZDA in ne kongresa. Mnogi dokazujejo, da je dobil predsednik ZDA dokončno prevlado tudi glede odločanja o vojni in miru (kar je legitimna pravica le kongresa) z letom 1960. Takrat naj bi postalo jasno, da kljub temu, da ima kongres edini uradno pravico objaviti vojno stanje s kako državo, je v praksi največkrat predsednik tisti, ki odloči o vojaškem posredovanju ameriških oboroženih sil izven ZDA. Leta 1950 je npr. H. Truman, tedanji predsednik ZDA, ukazal vkorakanje ameriških oboroženih sil v Korejo, istega dne je tudi oznanil, da je vojaška misija (35 ljudi) odšla v Vietnam z namenom inštruirati vietnamske vojake o uporabi ameriškega orožja; D. Eisenhower je kasneje to vojaško misijo povečal od 35 na 1000 vojaških svetovalcev. Njegov naslednik J.F. Kennedy je to število še povečal na okoli 16.000 vojaških inštruktorjev; L.B. Johnson pa je povečal število ameriških vojakov - "inštruktorjev" v Vietnamu že na okoli pol milijona. Vse te odločitve (in njihova uresničitev) so krepile moč predsednika ZDA.

○ Čeprav nekatere študije ugotavljajo, da je kongres zlasti po letu 1960 mnogo bolj poglobljeno in bolj pogosto razpravljal o vprašanjih obrambe in zunanje politike ZDA (zadnji večji primer je razpravljanje kongresa o t.i. iranski aferi, tj. prodaji ameriškega orožja Iranu), pa ostaja dejstvo, da im predsednik ZDA na področju nacionalne obrambe in zunanje politike še vedno zadnjo besedo. Prav tako ne more niti kongres niti kateri od vladnih organov predlagati ali uresničiti kakršenkoli sklep o obrambni politiki brez odobranja predsednika ZDA.

Toda kljub temu, da se zdi, da je moč odločanja glede obrambne politike skoncentrirana v rokah predsednika, je le-ta pri tem omejen vsaj z dvema konstantama ameriškega političnega življenja:

1. politične in gospodarske sile ZDA, ki imajo svoje poglede glede vprašanj obrambne politike ter svoje utečene interese pri tem, onemogočajo radikalne spremembe obstoječe obrambne politike;

2. neovirano odločanje predsednika na področju obrambne politike ZDA hromi tudi zapletenost in zahtevnost mehanizmov in postopkov odločanja o teh zadevah. Mnogokrat različni problemi prekašajo predsednikove zmogljivosti, tako da je ta popolnoma odvisen od svojih svetovalcev in ostalih podrejenih v državni upravi. Učinkovitost odločanja je tako velikokrat odvisna prav od tega, v kolikšni meri uradniki v zvezni državni upravi podpirajo predsednika in delujejo zanj.⁸³

3.1.2. Svet za nacionalno varnost (The National Security Council)

Ta državna institucija je bila uradno ustanovljena s sprejetim zveznim zakonom o nacionalni varnosti leta 1947. Glavna naloga Sveta za nacionalno varnost (v nadaljevanju SNV) je svetovanje

predsedniku glede obrambne politike ter tistih zadev notranje in zunanje politike, ki so povezane z vprašanji nacionalne varnosti. Uradni člani SNV so:

- predsednik zvezne vlade,
- podpredsednik zvezne vlade,
- ministra za obrambo in zunanje zadeve,
- direktor CIA,
- predsednik štaba združenih načelnikov,
- drugi udeleženci, npr. minister za finance, državni tožilec, direktor urada za upravo in proračun, vodje nekaterih vladnih organizacij, npr. Agencije za mednarodno komuniciranje, Agencije za mednarodni razvoj idr.

Na sejah SNV so odvisno od zadev, ki so na dnevnem redu, občasno prisotni tudi različni svetovalci in pomočniki predsednika ZDA. Predsednik lahko po lastni volji uporablja SNV kot vir za različne nasvete in v tem smislu spreminja njegovo sestavo. H.Truman je šele z izbruhom korejske vojne posvetil večjo pozornost koordinaciji za ameriško politiko v okviru SNV (znan je memorandum SNV št. 68, v katerem so bile podane temeljne smernice ameriške obrambne in zunanje politike po 2. svetovni vojni). Eisenhower je poudaril in formaliziral SNV kot centralni organ ameriške politike; za časa Nixona je bila vloga SNV podrejena različnim specializiranim komitejem - npr. Komiteju za obrambne programe, Študijski skupini za Vietnam itd. Struktura in sestava SNV se je spreminjala tudi za časa predsednikovanja R.Reagana. Do srede 1982 se je R.Reagan trikrat na teden sestajal s skupino svetovalcev za nacionalno-varnostne zadeve ZDA (in ne s SNV). Po tem pa se je prešlo od sistema svetovalcev nazaj k modelu SNV, ki velja še danes.

SNV ima na razpolago "strokovno službo", ki jo sestavlja petdeset profesionalcev: tretjina vojaških, tretjina civilnih uradnikov zvezne administracije in tretjina svetovalcev iz akademskih in drugih krogov.

3.1.3. Obrambno ministrstvo ZDA (The Department of Defense)

Je centralna institucija znotraj izvršne veje oblasti, ki je zadolžena za oblikovanje in izvajanje obrambne politike ZDA. Obrambno ministrstvo vključuje: (glej tabelo št.9)

a) urad obrambnega ministra (Office of the Secretary of Defense),

b) štab združenih načelnikov zvrsti oboroženih sil (Joint Chiefs of staff),

c) oborožene sile (OS),

d) različne agencije oz. urade, npr.:

- obrambno obveščevalni urad (Defense Intelligence Agency - DIA)

- urad za nacionalno varnost (National Security Agency - NSA)

- urad za obrambne komunikacije (Defense Communications Agency - DCA) idr.

Uradni šef velike civilno-vojaške uprave je civilni obrambni minister, ki ga predlaga predsednik ZDA, potrdi pa kongres.⁸⁴

Najpomembnejše funkcije obrambnega ministra so:

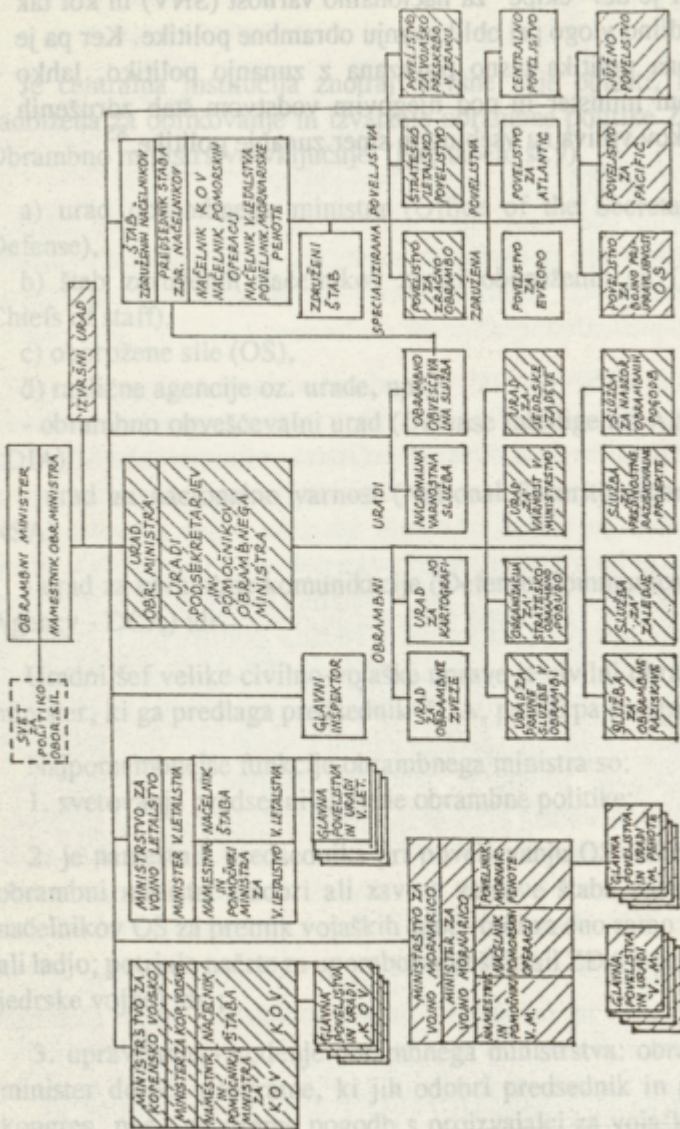
1. svetovanje predsedniku glede obrambne politike;

2. je namestnik predsednika pri poveljevanju OS (tako npr. obrambni minister odobri ali zavrne zahteve štaba združenih načelnikov OS za premik vojaških enot - tudi za eno samo letalo ali ladjo; potrjuje načrte za uporabo strateških sil ZDA v primeru jedrske vojne) idr.;

3. upravljanje - vodenje obrambnega ministrstva: obrambni minister določa programe, ki jih odobri predsednik in potrdi kongres, npr.: programe pogodb s proizvajalci za vojaške sisteme, lokacije in število vojaških baz doma in v tujini, pravila za rekrutacijo, usposabljanje pripadnikov OS, itd.).

TABELA 9. Organizacija obrambnega ministrstva ZDA

TABELA 8: ORGANIZACIJA OBRAMBNEGA MINISTRSTVA ZDA

VIR: POVEZTO PO: THE UNITED STATES GOVERNMENT MANUAL, 1985-86, 4985, 838

Znotraj obrambnega ministrstva ima vsaka zvrst ameriških oboroženih sil svoj oddelek, na čelu katerega je civilni načelnik imenovan od predsednika ZDA. Najvišji po rangu med vojaškimi osebami v posameznem oddelku OS (kopenske vojske, mornarice, letalstva in mornariške pehote) je o vojaških zadevah odgovoren za svetovanje svojemu civilnemu načelniku. Institucija Joint Chiefs of Staff predstavlja temeljni vir za svetovanje o vojaških zadevah predsedniku ZDA, SNV in obrambnem ministru. JCS sestavljajo: načelniki štabov kopenske vojske, mornarice, letalstva ter poveljnik mornariške pehote, predsednika oz. vodjo štaba združenih načelnikov pa uradno imenuje predsednik ZDA. JCS je kot organ najodgovornejši za pripravo strateških načrtov pripravljanja, usposabljanja in delovanja ameriških OS. Za opravljanje svojih funkcij ima JCS na razpolago ekipo okoli 400 vojaških oficirjev, zbranih iz vseh delov ameriških oboroženih sil.⁸⁶

Največjo moč odločanja v okviru obrambnega ministrstva ima obrambni minister. Skupaj s predsednikom države tvorita nacionalno vrhovno poveljstvo (National Command Authority). Pomemben vpliv v obrambnem ministrstvu imajo tudi predstavniki ameriških oboroženih sil (prek civilnih načelnikov vojaških oddelkov). To pomeni, če admiral ali general izjavita v kongresu, da je program X ali politika Y sine qua non za nacionalno varnost ZDA, bo imelo to profesionalno stališče zelo pomembno težo pri odločanju za ali proti konkretnemu vojaškemu programu.⁸⁷

Na odločitve obrambnega ministrstva vplivajo tudi nekatera najmočnejša podjetja, ki proizvajajo za vojaške namene. Predstavniki teh podjetij ponavadi pritiskajo na člane kongresa neposredno tako, da jih "opozorijo" (zlasti tiste iz volilnih okrožij, v katerih ima konkretna korporacija svoje tovarne), da potrebujejo ameriške oborožene sile vojaške proizvode, in sicer prav tiste, ki bodo proizvedeni v tovarnah njihovih volilnih okrožij. Tako se je neredko zgodilo, da je kongres "pritisnil" na obrambno ministrstvo, naj naroči oziroma nadaljuje z nakupom določene vrste orožja, čeprav le-to morda ni nameravalo storiti.⁸⁸

3.1.4. Zunanje ministrstvo (The Department of State)

Zunanje ministrstvo je pomemben del "štaba" predsednika ZDA in je kot samostojni urad zvezne vlade legitimno odgovoren za oblikovanje zunanje politike ZDA, za svetovanje predsedniku glede zunanjih zadev, za stike z drugimi državami in drugimi mednarodnimi organizacijami ter za koordinacijo tistih dejavnosti drugih uradov zvezne vlade, ki se nanašajo na vprašanje zunanje politike ZDA. Tradicija in običaj pomagata ohraniti pomemben položaj ministrstva za zunanje zadeve tudi na področju obrambne politike ZDA.

Zunanji minister je član SNV in prav tako pomemben član predsednikovega kabineta.⁸⁹

Ameriške tradicije tudi zahtevajo, da je zunanji minister prvi svetovalec predsednika za državno politiko. Ministrstvo za zunanje zadeve ZDA je strukturirano v obliki piramide, z ministrom na čelu.

Kljub temu, da je zunanje ministrstvo že po tradiciji pomembna institucija pri oblikovanju ameriške državne politike, pa je ta vloga največkrat odvisna od predsednika ZDA. Tudi obrambno ministrstvo ima pomembno vlogo pri odločanju o zunanji politiki ZDA. Taka vloga obrambnega ministrstva izhaja iz dveh dejstev: iz visoke stopnje vojaškega načina obravnavanja mednarodnih odnosov ter iz znatno večjega obsega, proračuna, tehničnih idr. zmogljivosti obrambnega ministrstva v primerjavi z zunanjim. V fiskalnem letu 1980 so npr. znašali izdatki zvezne vlade za zunanje ministrstvo 2 milijardi ameriških dolarjev v primerjavi s 131 milijardami dolarjev obrambnega ministrstva; v istem letu je bilo v zunanjem ministrstvu zaposlenih 22.000 ljudi, v obrambnem pa približno stošestintridesetkrat več.⁹⁰

Od zgodnjih šestdesetih let naprej deluje v okviru obrambnega ministrstva organizacija, imenovana "malo zunanje ministrstvo", uraden naziv pa je Office of International Security Affairs - ISA.

Ta institucija je odgovorna za razvoj in koordinacijo stališč in pogledov obrambnega in zunanjega ministrstva, ki se nanašajo na politično-vojaške in gospodarske zadeve ZDA z drugimi državami. Tako ima ISA kot "desna roka" obrambnega ministra pomembno vlogo pri definiranju ameriške zunanje politike.

Obrambni minister nosi skupaj z zunanjim ministrom in štabom "združenih načelnikov" ameriških OS glavno odgovornost za svetovanje predsedniku ZDA o zadevah, ki se nanašajo na obrambno politiko ZDA. Vendar za razliko od zunanjega ministra vodi obrambni minister organizacijo, ki je z vseh strani prepletena s strukturo ameriškega socialnega, političnega in gospodarskega življenja, zato imajo njegovi predlogi glede obrambne politike ZDA vedno potencialni vpliv na zunanjo politiko.

3.1.5. Obveščevalne službe (The Intelligence Community)

V večini sodobnih držav, ki imajo v okviru svojih vojaško-obrambnih priprav tudi vojaške organizacije,⁹¹ spadajo konkretni scenariji, sredstva idr. za uresničitev tovrstnih priprav v morebitni vojni med najvišje državne skrivnosti. Ponavadi države pri oblikovanju svojih politik o vojaško-obrambnih pripravah upoštevajo tudi podatke o stanju teh priprav svojih potencialnih ali dejanskih nasprotnikov. Dejavnost za pridobivanje tovrstnih informacij je danes še posebej razpredena in razvita v nekaterih vojaško najmočnejših državah v svetu. V ZDA obstaja cela mreža obveščevalnih služb, ki zagotavljajo zvezni vladi različne podatke o drugih državah in o stanju ekonomskih, političnih, kulturnih gibanj znotraj ZDA. Leta 1984 je mreža obveščevalnih služb ZDA zajemala:

1. centralno obveščevalno službo (Central Intelligence Agency - CIA),
2. službo za nacionalno varnost (The National Security Agency - NSA),

3. službo za obrambno varnost (The Defense Intelligence Agency - DIA),

4. urade znotraj obrambnega ministrstva, ki imajo opravka z letalskimi, satelitskimi in drugimi programi (npr. urad za obrambne komunikacije idr.),

5. urad za obveščanje in raziskovanje ministrstva za zunanje zadeve (The Bureau of Intelligence and Research of the Department of State),

6. obveščevalne elemente ameriških oboroženih sil,

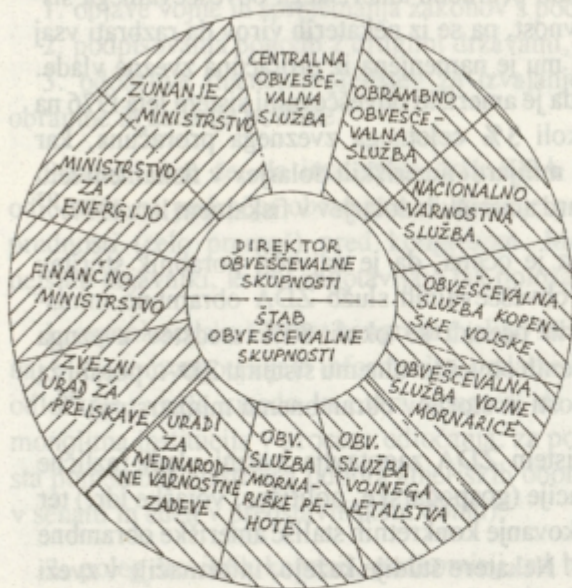
7. štab direktorja centralnoobveščevalne službe (Central Intelligence) - institucija, ki je pristojna za vodenje in nadzor celotne mreže obveščevalnih služb v ZDA. (Glej tudi tabelo 10.)

Ameriške tradicije tudi zahtevajo, da je zunanji minister prvi svetovalec predsednika za državne politike. Ministrstva za zunanje zadeve in centralnoobveščevalna služba (The Intelligence Community) sta z njim z organizirano in strukturirano pomočjo v obliki priporočil in informacij na čelu.

V večini sodobnih držav, ki imajo v okviru svojih vojaških oborožitvenih sistemov tudi vojaške organizacije, spada konkretno obveščevalno delo v okviru vojaških organizacij. Vendar v večini sodobnih držav, ki imajo v okviru svojih vojaških oborožitvenih sistemov tudi vojaške organizacije, spada konkretno obveščevalno delo v okviru vojaških organizacij. Vendar v večini sodobnih držav, ki imajo v okviru svojih vojaških oborožitvenih sistemov tudi vojaške organizacije, spada konkretno obveščevalno delo v okviru vojaških organizacij. Vendar v večini sodobnih držav, ki imajo v okviru svojih vojaških oborožitvenih sistemov tudi vojaške organizacije, spada konkretno obveščevalno delo v okviru vojaških organizacij.

1. centralno obveščevalna služba (Central Intelligence Agency - CIA) je ustanovljena leta 1949, ko so jo združili iz prejšnjih obveščevalnih služb. Njena naloga je zagotoviti zbiranje, analizo in poročanje o tujih dejavnostih, ki vplivajo na varnost in koristi ZDA. Njena delovna področja so: zbiranje informacij, analiza informacij, poročanje o informacijah in nadzor obveščevalne mreže.

TABELA 10. Obveščevalna skupnost ZDA

OBVEŠČEVALNE SLUŽBE V OBRAMBENEM MINISTRSTVU

OBVEŠČEVALNE SLUŽBE PO ODELKIH

NEODVISNA OBVEŠČEVALNA SLUŽBA

VIR: CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY, 1985. 20 (POVZETO PO: CHARLES W. KEGLEY, JR. EUGENE R. WITTKOFF, AMERICAN FOREIGN POLICY, ST MARTIN PRESS, NEW YORK, 1987, str. 391)

Na vrhu hierarhične mreže obveščevalnih služb ZDA je direktor Centralne obveščevalne službe (Director of Central Intelligence), ki je ponavadi tudi direktor CIA.⁹²

Ta ima nadzor nad proračunom celotnega ameriškega obveščevalnega sistema in je odgovoren SNV ter predsedniku ZDA. Čeprav je tudi proračun ameriškega obveščevalnega sistema državna skrivnost, pa se iz nekaterih virov da razbrati vsaj približna vsota, ki mu je namenjena iz proračuna zvezne vlade. Tako se ocenjuje, da je ameriški obveščevalni sistem leta 1976 na primer porabil okoli 3% celotnega zveznega proračuna, kar pomeni okoli 11,2 milijardi ameriških dolarjev v fiskalnem letu 1976 ter 11,8 milijard ameriških dolarjev v fiskalnem letu 1977.⁹³

Zelo indikativna je ocena, da je največji porabnik storitev celotnega sistema obveščevalnih služb ZDA obrambno ministrstvo (po nekaterih ocenah se okoli 80% sredstev zveznega proračuna, namenjenih obveščevalnemu sistemu ZDA, porabi za opravljanje dejavnosti in storitev obrambnemu ministrstvu).⁹⁴

Obveščevalni sistem ZDA zagotavlja zvezni vladi različne podatke in informacije (gospodarske, politične, vojaške idr.) ter tako vpliva na oblikovanje konkretnih stališč ameriške obrambne in zunanje politike. Nekateri študije kažejo, informacije v zvezi z vojaško-obravnimi dejavnostmi drugih držav močno vplivajo na stopnjo izdatkov za vojaške namene ZDA. Obstajajo celo ocene, da sta obrambno ministrstvo in CIA v povojnem obdobju zavzemala najpomembnejše položaje v procesu političnega odločanja ZDA, zlasti v zvezi s "sovražnim zunanjim okoljem s sovjetskim ekspanzionizmom na čelu", ter da je zato vojaška smer razmišljanja dominirala tudi v diskusijah o sredstvih za uresničevanje ameriških zunanjepolitičnih ciljev v tem obdobju.

Dejstvo je, da je bil vojaški način razmišljanja in obnašanja močno prisoten pri mnogih ameriških civilnih državnih voditeljih po drugi svetovni vojni.⁹⁵

3.1.6. Kongres

Kongres ima po ustavi pomembne zakonske možnosti za sodelovanje pri oblikovanju ameriške obrambne in zunanje politike, še zlasti glede:

1. objave vojne in sprejemanja zakonov s področja obrambe,
2. podpisovanja pogodb z drugimi državami,
3. odobritve finančnih sredstev za izvajanje programov iz obrambe in zunanje politike.

Poudaril sem že, da ima predsednik ZDA pri vsakdanjem odločanju na področju obrambne in zunanje politike določene prednosti (celo premoč) pred kongresom. Med najpomembnejšimi dejavniki, ki mu zagotavljajo tak položaj, so:

1. organizacijska šibkost kongresa (veliko število institucij, ki naj bi članom zagotavljale informacije, podatke itd., potrebne za odločanje, vnaša zmedo in ovira kongres, da bi nastopal kot monolitna institucija v procesu odločanja; za področje obrambe sta pomembna zlasti dva odbora ameriških oboroženih sil, eden v senatu in eden v predstavniskem domu);

2. poleg številnih komisij, podkomisij, ad hoc komisij itd., delujejo v kongresu različne neformalne skupine, ki po svoje vplivajo na odločanje v njem.

3. dejstvo, da mora izvršna oblast ukrepati hitro ter največkrat v imenu nacionalne varnosti tajno idr.

3.2. Neformalne (nedržavne) institucije v procesu ameriškega političnega odločanja o obrambni politiki

V proces političnega odločanja se lahko formalno vključujejo vsi državljani ZDA kot posamezniki in/ali kot pripadniki različnih interesnih skupin, organizacij.

Nimam namena analizirati vseh različnih organizacij in institucij, ki imajo kakršenkoli vpliv v procesu političnega odločanja v ZDA. Zato bom opredelil vlogo samo dveh, po mojem mnenju pomembnih institucij (iz t.i. družbenega vira političnega odločanja v ZDA), ki imata določen vpliv na odločanje o vsebini ameriške obrambne in zunanje politike, in sicer:

1. sredstva množičnega obveščanja in
2. interesne skupine (združenja).

3.2.1. Sredstva množičnega (javnega) obveščanja

Sredstva množičnega obveščanja imajo po ameriški ustavi zagotovljeno pravico informiranja državljanov o delu zvezne vlade idr. Torej lahko sooblikujejo mnenje Američanov oziroma povečajo zanimanje javnosti za kako državno zadevo. Nekatere analize kažejo, da so stališča ameriškega javnega mnenja močno pogojena s sociodemografskimi in socioekonomskimi dejavniki (spol, starost, identifikacija s politično stranko, dohodek, poklic, religiozno prepričanje itd.). Na splošno velja, da so skupine državljanov z višjim dohodkom ter višjo izobrazbo bolj zainteresirane za obrambno politiko in zunanje zadeve ZDA kot skupine državljanov z nižjimi dohodki in nižjo izobrazbo. Prav tako se ocenjuje, da javno mnenje v ZDA ponavadi bolj podpira že sprejete odločitve zvezne vlade, kot pa dejansko vpliva v procesu sprejemanja odločitev. Tako je pred podpisom pogodbe ZDA o Panamskem prekopu, ki zagotavlja suverenost Paname nad prekopom, takšno usmeritev ameriške vlade podpiralo 8 % Američanov, po podpisu pa 26 % Američanov.⁹⁶

Za vlogo, ki jo imajo množični mediji v ZDA pri oblikovanju javnega mnenja, je značilno zlasti dvoje:

- da niso monolitni, ampak različno interpretirajo dogodke v zvezi z ameriško obrambno in zunanjo politiko,

- v določenem smislu odražajo stališča zvezne vlade (v zvezi s temi zadevami so namreč močno odvisni od informacij njenih predstavnikov).

Obstajajo kazalniki, ki kažejo na to, da ameriško obrambno ministrstvo posveča veliko pozornost ameriškemu javnemu mnenju (zlasti od konca druge svetovne vojne naprej). Pri tem gre najbolj pogosto za to, da dobijo nekatere konkretne odločitve predsednika ZDA glede obrambne politike v javnosti podporo. Ameriško obrambno ministrstvo ima za odnose z javnostjo velik urad, ki ga sestavljajo:

a) oddelek za radio in TV (pripravlja oddaje in snema filme o ameriških oboroženih silah idr.),

b) oddelek za film (načrtuje in producira vojaške filme idr.),

c) oddelek za časopise in knjige (vzdržuje stalne stike s časopisnimi podjetji in založniki),

d) oddelek za delovanje v javnosti (organizira javno nastopanje različnih funkcionarjev obrambnega ministrstva idr.),

e) oddelek nacionalnih organizacij (vzdržuje stike z ameriškimi nacionalnimi organizacijami, ki so zainteresirane za sodelovanje z oboroženimi silami - npr. Organizacija ameriških vojaških veteranov idr.),

f) analitični oddelek (analizira različne informacije in zagotavlja ustrezne informacije vojaškim osebam glede trenutnega ameriškega javnega mnenja),

g) oddelek za odnose s podjetji (zlasti tistimi, ki proizvajajo za vojaške namene).

Glede ameriškega javnega mnenja o obrambni in zunanji politiki ZDA lahko hipotetično ugotovim naslednje: vpliv zvezne ameriške vlade oziroma njenega obrambnega ministrstva prek različnih svojih institucij je v zvezi z obrambno in zunanjo politiko na ameriško javno mnenje pomembnejši, kot je vpliv javnega mnenja na odločanje o obrambni in zunanji politiki ZDA.

3.2.2. Interesne skupine in združenja

To so v ZDA ponavadi manjše ali večje skupine državljanov, ki se med seboj povezujejo in bolj ali manj organizirajo zaradi trenutnega skupnega cilja. Prek razpredene mreže svojih zastopnikov (v kongresu, v izvršni veji zvezne vlade, tisku idr.) delujejo za uresničitev svojih ciljev. Zelo velika raznolikost interesnih skupin v ZDA otežuje njihovo natančno proučitev. To tudi ni moj namen. Kot primer skupnega delovanja (uspešnega) različnih interesnih skupin na področju ameriške vojaško-obrambne dejavnosti pa lahko navedem delovanje interesnih skupin za zaustavitev konkretnega vojaškega projekta bombnik B-1 (junij 1977), ki ga je potem zaustavil takratni predsednik Jimmy Carter. Interesne skupine so za doseg tega skupnega cilja na različnih mitingih pridobile podobno misleče vplivne senatorje, kot sta William Proxmire, George McGovern idr. Te interesne skupine so delovale že v času Nixonove in Fordove vlade in do leta 1977 so v svoj krog delovanja za zaustavitev projekta B-1 pridobile mnogo somišljenikov (okoli 150 različnih interesnih skupin). Za uresničitev svojega cilja so delovali na različne načine: pogovarjali so se s člani kongresa, pisali so predsedniku ZDA, v svojih nastopih so izpostavljali zlasti negativne plati morebitne uresničitve tega vojaškega programa, npr. od velikih stroškov, problemov okolja in humanizma, neracionalne uporabe znanosti in tehnologije idr. S svojo dejavnostjo za zaustavitev tega vojaškega programa so sooblikovali tudi ameriško javno mnenje, ki je bilo januarja 1977 na strani ustavitve tega projekta (42 % proti 33 %). Poleti 1977 je Carter uradno objavil zaustavitev tega projekta.

Leta 1985 pa je korporacija Rockwell International vendarle dobila pogodbo za izvedbo programa vojaškega letala B-1B.

4. Sklepi

Na koncu tega poglavja lahko izpostavim naslednje ugotovitve:

1. Najpomembnejšo vlogo pri oblikovanju ameriške obrambne in z njo povezane zunanje politike ima predsednik ZDA, obkrožen s svojimi osebnimi svetovalci, političnimi uradniki, njihovimi pomočniki, šefi nižjih oddelkov itd. Pri tem se zastavljata dve temeljni vprašanji, na kateri bom skušal vsaj delno odgovoriti:

a) ali je ameriška obrambna politika v rokah elite "oblasti" ter
b) katere so tiste temeljne vrednote in principi ameriške politične kulture, v okviru katerih se oblikuje ameriška obrambna politika?

a) Nekateri ameriški avtorji so bili ali so še prepričani (W.C. Mills, E.R. Wittkopf, C.W. Kegley Jr. idr.), da obstaja v ameriški družbi ustaljen proces izbiranja posameznikov na vodilne položaje v zvezni vladi, ki je selektiven in spodbuja izbiro določenih "sprejemljivih" ljudi. Rezultat tega je oblikovanje elite v dveh pomenih:

- manjše skupine ljudi, ki zavzema glavne položaje oblasti,
- ta skupina ljudi se rekrutira pogosto le med enim delom ameriške družbe.

Bolj konkretno, elito ameriške družbe naj bi predstavljala manjša skupina ljudi:

1. ki se je le delno spremenila v štiridesetih letih po drugi svetovni vojni,
2. ki jo sestavljajo ljudje iz zgornjega razreda,
3. ki se je izobraževala v najboljših šolah,
4. ki prihaja večinoma iz belega anglosaksonskega protestantskega ozadja (t.i. White Anglo-Saxon Protestant - WASP),
5. ki imajo izkušnje v gospodarstvu oziroma v podjetništvu.

6. Večina vladajoče elite zavzema uradne položaje oblasti krajši čas, večji del njihove kariere predstavlja upravljanje in/ali posedovanje velikih korporacij in finančnih institucij. Večina od njih je na pomembne položaje v aparatu države imenovana, in ne voljena.

Rezultat oblikovanja elit, ki naj bi bile na oblasti v ZDA, je, da relativno isti ljudje s podobnim kulturnopolitičnim ozadjem in podobnimi stališči oblikujejo cilje ameriške obrambne in zunanje politike.

V tem poglavju smo prikazali tudi temeljne institucije, ki sodelujejo v procesu oblikovanja varnostno-političnih odločitev ZDA. Pokazalo se je, da imajo največjo moč odločanja uradne (tj. državne) institucije, še natančneje, centralno vlogo v tem procesu ima predsednik ZDA z najbližjimi osebnimi svetovalci in imenovanimi političnimi uradniki (obrambni minister, zunanji minister, direktor CIA idr.).

Znana raziskovalca ameriške zunanje politike, Kegley Jr. in Wittkopf,⁹⁷ sta moč odločanja v ZDA shematično prikazala v treh koncentričnih krogih:

- V prvi krog, kjer se sprejemajo najpomembnejše in končne odločitve v ameriški družbi spadajo: predsednik, njegovi osebni svetovalci in politični uradniki; drugi krog vsebuje različne urade in agencije izvršne veje oblasti. Vanj sodijo posamezniki, ki so poklicni uradniki v teh uradih in ki imajo glavno nalogo priskrbeti potrebne informacije za sprejemanje odločitev, po sprejetju le-teh pa jih uresničujejo; tretji krog se nanaša na institucije, skupine in posameznike, ki so manj prisotni v vsakdanjem procesu sprejemanja najpomembnejših varnostno-političnih, zunanje-političnih idr. odločitev ZDA.

- Ocenjuje se, da se je pomen kabineta v procesu političnega odločanja zvezne vlade po vojni postopno zmanjševal. Posledica tega je, da se je vsak ameriški predsednik po drugi svetovni vojni naslanjal na osebni štab najrazličnejših svetovalcev in svetov.

Imena in sezname teh uradov in svetov se z vsako novo vlado spremenijo, toda spremembe ponavadi niso zelo radikalne.

Taka distribucija moči pri političnih in varnostnih odločitvah v ZDA daje realno osnovo za sklepanje o obstoju relativno ozke družbene skupine, ki poseduje na globalnem nivoju ameriške družbe status in funkcijo "vladajoče elite."

b) Politična kultura ZDA ima med drugim svoje močne korenine v filozofiji angleškega liberalnega misleca Johna Locka (17. stoletje). V tem smislu (klasične teorije demokracije in klasičnega kapitalizma) neguje še danes vrednote in načela, kot so:

- delitev oblasti,
- osebna svoboda,
- samoopredelitev,
- kapitalizem,
- svobodno podjetništvo,
- enakost državljanov pred zakonom,
- individualizem itd.

Vse te in druge vrednote ameriške politične kulture so pomembno prispevale k razumevanju vsebine t.i. ameriškega nacionalnega interesa, kot ga opredeljujejo vsakokratne ameriške vladajoče elite, in sicer kot temelj ameriške obrambne in zunanje politike po drugi svetovni vojni. Temeljne predpostavke ameriškega nacionalnega interesa v obdobju po vojni so:

a) ZDA imajo odgovornost in dolžnost (zaradi vstopa v drugo svetovno vojno so se ob njenem koncu razvile v gospodarsko in vojaško politično supersilo), da aktivno sodelujejo v svetovnih zadevah. Rezultat tega je, da so ustvarjalci ameriške obrambne in zunanje politike po vojni izhajali iz koncepta ameriške "globalne" odgovornosti. Zato je sestavni del t.i. ameriškega nacionalnega interesa poseganje na vsa področja na svetu.

b) ZDA so stražarji in zaščitniki svobode na mednarodnem prizorišču. V tem smislu je H. Truman leta 1947 izjavil, da

svobodni ljudje po svetu pričakujejo od Američanov pomoč za ohranjanje svojih svoboščin. R. Reagan je to izrazil s trditvijo, da je ameriški narod edini na svetu, ki lahko ohrani svetovni mir.

c) Prihodnost sveta je odvisna od pripravljenosti ZDA za delovanje v tujini za dobro sveta.

d) ZDA morajo biti vodja sveta, položaj, ki so ga prostovoljno sprejele po drugi svetovni vojni.⁹⁸

Za uresničitev vseh omenjenih izhodišč ameriškega "nacionalnega interesa" in obenem ciljev ameriške zunanje politike je potrebna vojaška moč. Slednja je še danes temelj ameriškega nacionalnega interesa v smislu obrambe ZDA pred dejanskimi in potencialnimi viri ogrožanja. Vire ogrožanja ZDA je nekdanji obrambni minister Harold Brown⁹⁹ razdelil na:

1. Notranje:

- a) občuten padec produktivnosti in gospodarske moči ZDA,
- b) potratnost - zapravljanje naravnih virov,
- c) izguba notranje kohezivnosti kot posledica generacijskih in etničnih konfliktov in njihova razpršitev v posebne interese,
- d) razpad izobraževalnega sistema,
- e) padec delovne morale,
- f) izguba zaupanja v nacionalno politično vodstvo itd.

2. Zunanje:

- a) visoke cene in nestabilnost dobavljanja energetskih surovin,
- b) terorizem,
- c) nestabilnosti v posameznih delih sveta, ki povzročajo množične premike ljudi,
- d) lakota v svetu,
- e) lokalne vojne, v katere so vpleteni trgovinski partnerji ZDA,
- f) najresnejšo zunanjo grožnjo ZDA predstavlja SZ, ki je "ekspanzionistična sila z veliko vojaško močjo ter z močnim nadzorom nad svojim prebivalstvom, kar daje voditeljem

določeno svobodo pri oblikovanju in uresničevanju vojaške in zunanje politike",

g) drugi problemi, npr: gospodarsko tekmovanje ZDA z zahodnoevropskimi industrijskimi državami in Japonsko na eni ter z državami, kot so Južna Koreja, Singapur, Brazilija, Mehika itd. na drugi strani; monopolistično obnašanje izvoznic nafte OPEC; arabsko-izraelski konflikt; iranska revolucija; problemi okolja, socialne napetosti itd.¹⁰⁰

2. V ZDA pride po drugi svetovni vojni v procesu političnega odločanja do personalne povezave pri oblikovanju zunanje politike in vojaško-obrambnim načrtovanjem (in vojaškim načinom mišljenja). Posledica tega je bilo povečevanje vojaške moči ZDA ne samo v smislu kvantitete (povečevanja obsega vojaške organizacije, oborožitvene industrije itd.), ampak tudi v smislu vplivanja ameriškega profesionalnega dela vojaške organizacije na oblikovanje ameriških nacionalnih interesov. Pri tem sta pomembna zlasti dva vidika opazovanja tega procesa:

a) Položaj in vloga profesionalnega dela vojaške organizacije v aparatu ameriške zvezne države. Ugotovljeno je, da ima vojaška organizacija svoje predstavnike neposredno v večini organov in ustanov zvezne vlade, kjer se oblikuje vsebina ameriške obrambne in zunanje politike ter neposredni stik njenih visokih predstavnikov s predsednikom zvezne vlade. Na temelju tega lahko sklepamo, da si vojaški aparat zagotavlja stalni vpliv na sprejemanje pomembnih odločitev v zvezi z nacionalno-varnostnimi, notranje- in zunanje-političnimi zadevami ZDA. Prav tako je v okviru vojaško-obrambnih priprav zvezne ameriške države vzpostavljen zaradi delnih skupnih interesov tesen odnos med profesionalnim delom vojaške organizacije in vodilnimi civilnimi strukturami - gospodarstvom, znanstveno-raziskovalnimi in stitucijami idr. Bližji ko je ta odnos, večje so možnosti za pridobivanje politične moči vojaškega dejavnika. To bo raziskovano v naslednjem poglavju.

b) Obseg finančnih sredstev, ljudi idr., ki jih ameriška zvezna država namenja za svojo vojaško-obrambno dejavnost in s kateri-

mi v veliki meri razpolaga vojaška organizacija. Večji kot je ta obseg, večja je potencialna politična moč profesionalnega dela vojaške organizacije v ameriški družbi. Različna dosedanja spoznanja o vojaškem aparatu ZDA ter empirični kazalniki o obsegu njegovega profesionalnega kadra (in rezerve), proračunu, tehničnih zmogljivostih, zaposlovanju civilnih oseb, njegovi povezanosti z delom gospodarstva, ki deluje za vojaške namene, njegovi družbeno-gospodarski in politični vlogi v družbi, nava- jajo na sklep, da je vojaški aparat danes centralni element zvezne države in celotne ameriške družbe. Njegov vpliv sega globoko v družbeno življenje ZDA (v gospodarstvo, notranjo in zunanjo politiko, kulturo).

Ali in koliko je k tako pomembni vlogi vojaškega aparata v ameriški družbi prispeval pojav vojaško-industrijskega kompleksa? Odgovor na to vprašanje bomo skušali dobiti iz analize tega pojava v ZDA v naslednjem poglavju.

II. VOJAŠKO-INDUSTRIJSKI KOMPLEKS (VIK) V ZDA

I. Teorija o vojaško-industrijskem kompleksu v ZDA

Termin vojaško-industrijski kompleks se danes pogosto pojavlja v strokovni literaturi, v politični publicistiki, novinarskih člankih, razpravah in okroglih mizah itd. skoraj povsod po svetu. Najbolj pogosto se z njim označuje konkretna praksa oziroma pojav v kaki državi, ko se v funkciji njenih vojaško-obrambnih priprav vojaška organizacija naslanja oziroma navezuje na tisti del gospodarstva, ki načrtuje, razvija, proizvaja in nabavlja proizvode za vojaške namene. Najsplošnejši pomen termina VIK je torej povezava profesionalnega dela vojaške organizacije države s tistim delom nacionalnega gospodarstva, ki jo oskrbuje (t.i. vojaško gospodarstvo oziroma vojaška industrija). Ker se celotna analiza nanaša na procese in pojave v zvezi z vojaško-obrambno dejavnostjo ZDA, si oglejmo vsebino tega termina, kot jo razumejo nekateri ameriški avtorji, ki so nastanek in delovanje VIK v ameriški družbi kritično opazovali in analizirali. Pri obravnavi VIK izhajajo ameriški avtorji iz različnih zornih kotov, idejnih izhodišč, ciljev itd. To se vidi tudi v množstvu sorodnih terminov (in pomenov), uporabljenih za označitev tega pojava v ZDA, kot so: vojaško - industrijski - tehnološki - delovni - znanstveni - upravni - politični kompleks (military - industrial - technological - labor - academic - managerial - political complex, Alvin R. Sunseri, 1977); vojaško-industrijsko uradništvo (military-industrial bureaucracy, Galbraith, 1969); državni kapitalizem (state capitalism, Melman, 1970); vojaški socializem (military socialism, Barnett, 1969); oborožena družba (armed society, Coffin, 1964); vojaša Amerika (military America, Heilbroner, 1970); ljudsko varnostna država (national security state, Borosage, 1970); vojna država (warfare state, Cook, 1962);

nacionalno varnostna država (national security state, Sidney Lens, 1987).¹⁰¹

Čeprav se prva uradna uporaba termina VIK najbolj pogosto veže na nekdanjega ameriškega predsednika E.D. Eisenhowerja, pa so se teoretični utemeljitelji pojava VIK v ameriški družbi pojavili že mnogo prej. Med najpomembnejše teoretične predhodnike teorije VIK v ZDA sodijo: Harold Lasswell, James Burnham ter Wright Mills. Omenjeni ameriški avtorji so svoje študije o politični, gospodarski in vojaški strukturi ameriške družbe pisali zlasti pod vplivom dveh nemarksističnih šol klasične sociologije, in sicer:

a) t.i. elitistične smeri v sociologiji, ki zagovarja idejo o elitah kot temeljnem gibalni zgodovine. Za to smer so elite pojav vseh dosedanjih družb, ideja o demokratični ali ljudski oblasti pa je neuresničljiva in celo zmotna;

b) druga smer v klasični meščanski sociologiji je predstavljena z Maxom Webrom, ki je ob proučevanju narave oblasti v kompleksu družbenih organizacij ugotavljal, da le-ta ne izvira samo iz lastnine kapitala, temveč predvsem iz prilastitve najvišjih položajev vladnih in drugih uradnikov.

Predstavniki obeh omenjenih smeri v klasični meščanski sociologiji so poleg formalne politične oblasti zagovarjali tudi obstoj učinkovite neformalne oblasti, kar pomeni, da zanje predstavlja simbol oblasti v industrijsko razviti (kapitalistični) družbi elita uradnikov, in ne kapitalisti- lastniki kapitala.

Teorijo o modernih civilno-vojaških odnosih v ameriški družbi je leta 1941 pojasnil ameriški politolog Harold Lasswell v zamisli o "garnizonski državi". Za njegovo garnizonsko državo je bila značilna militarizacija civilne družbe, ki se je izražala v prevladi "specialistov nasilja" (specialists of violence) ter v zakrivanju razlik med civilnim in vojaškim osebjem v ameriški družbi. Lasswell je najprej enačil vojaške oficirje s specialisti nasilja (1941), kasneje (1962) pa je prvenstvo v vladajoči eliti garnizonske države pripisal silam notranje varnosti in policije.

Skoraj istočasno, ko je Lasswell zagovarjal svojo zamisel o "garnizonski državi", je James Burnham trdil v delu "Menedžerska revolucija" (The Managerial Revolution, 1941), da v modernih industrijskih družbah vladajo menedžerji, ki dejansko presegajo lastništvo nad produkcijo, ker odločajo tako o politiki korporacij kot vlade. Po mnenju J. Burnhama so prišle v teh družbah temeljne ekonomske institucije v roke skupin menedžerjev, katerih položaj je pogojen z nadzorom nad modernimi produkcijskimi procesi na eni ter z državnim uradništvom (birokracijo) na drugi strani.

Kasneje je W. Mills v študiji "Elita oblasti" (The Power Elite) izhajal iz predpostavke o majhni in združeni eliti oblasti, ki nadzira "sredstva smrti", produkcijska sredstva ter politično oblast v ameriški družbi. Elito oblasti po Millsu sestavljajo skupine treh elit s področij gospodarstva, politike in vojaštva. Interesi vseh treh omenjenih elit konvergirajo v skupnem interesu, tj. v zagotavljanju oblasti ter v podobnih vrednotah na področju javne politike. Vendar elita oblasti za Millsa ni vladajoči razred, ki bi temeljil na lastnini. Mills namreč izrecno poudarja, da je "vladajoči razred" le fraza, ki obsega politično vladanje ekonomskega razreda. Zato je zanj boljši izraz elita oblasti, ker zajema tako "politične", "vojaške" kot tudi "ekonomske determinizme".

Tako za Lasswella, Burnhama kot kasneje Millsa v moderni kapitalistični družbi torej ne obstaja "vladajoči razred", temveč vladajoča skupina, ki jo sestavljajo elite menedžerjev, specialistov in birokratov.

Sočasno z izidom Millsove študije "Elita oblasti" se je pojavilo tudi delo Ralfa Dahrendorfa z naslovom: Razred in razredni konflikt v industrijski družbi (Class and Class Conflict in Industrial Society, leta 1956), v katerem je opisal vladajočo skupino postindustrijske države, ki je sestavljena iz "administrativne uprave države z vladnimi elitami na čelu ter iz tistih zainteresiranih strank, ki jih predstavlja vladajoča elita".

O tej temi (vladajočih elit) so pisali tudi drugi avtorji, npr. Suzana Keller v delu "Beyond the Ruling Class", leta 1963, John Kenneth Galbraith v delu "The New Industrial State" leta 1967 idr. V vseh teh študijah kljub različnim političnim idr. izhodiščem avtorjev lahko zasledimo skupni izvor (oziroma pri nekaterih vsaj stične točke) njihovih zamisli o vladajoči strukturi v ZDA v omenjenih Webrovih in "elitističnih" idejah meščanske sociologije.

Tudi za mnoge sodobne ameriške avtorje so spoznanja o VIK izhodišče za analizo in pojasnjevanje nekaterih značilnosti ameriške družbe, kot so povečana vloga vojaškega dejavnika, relativno visoki vojaški izdatki in oboroževanje, obstoj t.i. permanentnega vojaškonamenskega gospodarstva idr. Temeljna idejno-teoretična izhodišča ameriških avtorjev, ki sestavljajo teorijo o VIK, so:¹⁰²

1. Nadaljevanje mednarodne napetosti po končani drugi svetovni vojni so spremljale visoke stopnje vojaških izdatkov, zlasti obeh velikih sil - ZDA in SZ.

2. Te visoke stopnje vojaških izdatkov so omogočile, da so si določene družbene skupine pridobile in utrdile oblast (oziroma moč odločanja) zlasti v najmočnejših državah, v katerih so po legalni poti nadaljevale politiko visokih vojaških izdatkov in ustvarjanja mednarodnih napetosti.

3. Te družbene skupine znotraj ameriške države tvorijo VIK in vključujejo:

- a) poklicne vojake (vrhove vojaške organizacije),
- b) managerje podjetij, ki v veliki meri proizvajajo za vojaške namene,
- c) visoke zvezne uradnike, katerih politična kariera in interesi so povezani z državnimi vojaškimi izdatki,
- d) člane kongresa, katerih lokalna okolja (volilna okrožja) imajo koristi od državnih vojaških izdatkov in proizvodnje za vojaške namene.

4. Omenjene skupine tvorijo jedro VIK v ZDA, podpirajo pa jih še različne manjše ali večje družbene skupine, ki imajo prav tako svoj delni interes (korist) v "vojaškem dolarju", in sicer:

a) univerzitetni znanstveniki in znanstveniki na različnih raziskovalnih inštitutih, ki se poklicno ukvarjajo z raziskovanjem sistemov orožij in vojaške opreme ter s strategijo njihove uporabe (na primer raziskovalni inštitut Rand, Hudson Institute idr.),

b) inženirji in drugi delavci v podjetjih, ki delujejo za vojaške namene,

c) sindikalne organizacije s svojimi funkcionarji, ki jih skrbi zaposlitev delavcev v teh podjetjih,

d) obveščevalne službe (pridobivanje podatkov, pomembnih za oborožene sile oz. za "ameriški nacionalni interes").

Omenjene sestavine VIK zavzemajo različno pomembne položaje znotraj politično-gospodarske strukture ameriške družbe ter uresničujejo svoj vpliv skozi medsebojno podpiranje za doseg in ohranitev optimalnih stopenj državnih vojaških izdatkov. Vsaka organizacija ima razloge za svoj obstoj ter štiti svoje specifične interese v vojaško-obrambni dejavnosti. S tem pa obenem krepi interese vsake druge organizacije, ki deluje v zvezi z vojaško-obrambnimi pripravami ZDA. Zato v okviru VIK deluje cel niz organizacij, katerih skupni cilj je maksimiranje njihove kolektivne moči.

6. Subjekti VIK opravičujejo visoke stopnje vojaških izdatkov ZDA z ideologijo o sovražnem mednarodnem okolju, o mednarodnem konfliktu itd. Zagovorniki teorije VIK si niso enotni, ali je ta ideologija "prevara" (zarota), ki naj bi zavedla ameriško javnost, ali pa je "militaristična napačna zavest", ki nastane avtomatično kot nepredvidena posledica visokih vojaških izdatkov in obsežnih vojaško-obrambnih priprav ZDA. Po prvi verziji je VIK zavestna zarota, ki jo izvajajo skupine na pomembnih (najvišjih) položajih v državni strukturi (politika, vojska, gospodarstvo) za svoje ožje interese, ki so v nasprotju s splošnim interesom ameriške družbe. V drugi verziji pa je VIK zveza

posebnih interesov, katerih nosilci napačno verjamejo sami sebi, da delujejo v splošnem nacionalnem interesu.¹⁰³

7. VIK potrebuje ideologijo o mednarodnem konfliktu zato, da si vodilne družbene skupine znotraj njega zagotavljajo vodilne položaje v politični, vojaški in gospodarski strukturi ameriške družbe.

8. V ideologiji subjektov VIK o mednarodnem konfliktu gre za pretiravanje in povečevanje predpostavljanih zunanjih nevarnosti za nacionalno varnost ZDA.

9. Zunanja strateška grožnja je v glavnem racionalizacija za vojaško-obrambno politiko, ki ustreza različnim delom VIK.

10. Pri obravnavi VIK v ZDA se pojavljata dva temeljna pristopa, t.i. elitistični in pluralistični pristop. Prvi obravnava VIK kot zvezo interesov med tistimi, ki imajo v rokah največja produkcijska sredstva, in tistimi, ki nadzirajo oziroma upravljajo sredstva nasilja. Pluralisti pa vidijo v VIK le eno od interesnih skupin v ameriški družbi. Oba pristopa pa poudarjata dvoje:

a) personalno povezavo med vojaštvom in njihovimi korporativnimi dobavitelji,

b) mrežo znotraj podjetniškega sektorja, v kateri imajo najpomembnejšo vlogo velike korporacije - dobavitelji za ameriške oborožene sile.

11. Večina avtorjev teorije o VIK v ZDA je mnenja, da je lahko ta teorija uporabna (ob upoštevanju specifičnih ekonomskih, političnih, kulturnih idr. okoliščin) za razlago visokih vojaških izdatkov, obstoja vojaškonamenske industrije idr. tudi v drugih državah po svetu.

V izhodišču teorije o VIK je v hipotetično postavljen podsystem, obravnavan v smislu nekaterih zunanjih kolikostnih obeležij tega pojava v ZDA. Zato je pri njegovem raziskovanju tudi z metodološkega vidika posebej pomembno posvetiti se najprej tistim značilnostim predpostavljenega podsistema, ki nosijo informacije o zunanji pojavnosti VIK (na primer

vsebina obrambne politike, državni vojaški proračun, obseg profesionalne vojaške organizacije idr.). Šele ko imamo opredeljene te, na zunaj vidne značilnosti sistema, lahko razumemo strukturo VIK in njegovo notranje obnašanje. Zavedajoč se številnih metodoloških težav pri proučevanju pojava VIK, so nekateri avtorji preizkušali veljavnost teorije o VIK oziroma nekaterih njenih temeljnih teoretičnih izhodišč. To so storili na dva načina:

1. s teoretičnim preizkusom te teorije (makronivojska raziskava ameriškega političnega sistema na področju vojaško-obrambne dejavnosti),

2. z empiričnim preizkusom nekaterih konkretnih izhodišč te teorije (raziskovanje pojava VIK na mikronivoju ameriške družbe).

Nekatera spoznanja iz preizkusa veljavnosti teorije o VIK na makronivoju ameriške družbe so:

1. ZDA so razvile velik sektor gospodarstva, ki je usmerjen za vojaško-obrambne namene. Stranski proizvod tega razvoja je nastanek različnih družbenih skupin, organizacij in institucij, katerih delni skupni interesi so tesno povezani z vojaškimi izdatki zvezne vlade.

2. Najmočnejši interesi v gospodarstvu so odločilno povezani z visokimi stopnjami vojaških izdatkov in z delovanjem gospodarstva za vojaške namene ZDA. Ta del gospodarstva vključuje največje industrijske korporacije.

3. Čeprav so vojaški izdatki lahko v dodatni meri kratkoročno ugodni za podjetništvo (investicije, proizvodnjo idr.), pa to ne velja za daljši rok.

4. Interesi podjetnikov, ki temeljijo na visokih vojaških izdatkih, so povezani z birokracijo ameriških oboroženih sil. Politični vpliv vojaške organizacije in "vojaške industrije" je načrtovan, čeprav je poklicna vojaška elita uradno podvržena civilnemu nadzoru aparata države.

5. Interesi VIK temeljijo na predpostavki nenehnega zunanjega ogrožanja, ki omogoča favoriziranje vojaških izdatkov.

6. VIK v ameriški družbi ni zarota, ampak medsebojni vpliv interesov in stališč različnih družbenih skupin o centralnem pomenu vojaško-obrambne dejavnosti za ameriški obstoj in razvoj.¹⁰⁴

V teh rezultatih preizkusa teorije o VIK v ZDA so zbrane nekatere ugotovitve, do katerih so prišli različni profili raziskovalcev (ekonomisti, sociologi, zgodovinarji idr.), ki so iz različnih zornih kotov dokazovali obstoj in delovanje VIK v ameriški družbi. Pokazalo se je, da je ameriška praksa potrdila nekatera temeljna teoretična izhodišča, na katerih je oblikovana teorija o VIK.

Nekateri avtorji pa se niso zadovoljili le z ugotavljanjem zunanjih empiričnih znakov pojava VIK, ampak so poskušali odgovoriti na vprašanje, do kakšne stopnje je VIK samostojen družbeni pojav v ZDA in kateri so njegovi konkretni cilji. V ta namen so izvedli empirično analizo pojava VIK na mikro ravni ameriške družbe, tj. izdelali so študije primerov. Zanimivi so rezultati dveh takih poizkusov. Prvi je študija primera o VIK na ravni ene ameriške zvezne države (Iowa), ki je leta 1977 uradno veljala za pretežno kmetijsko državo in je bila na štiriintridesetem (34) mestu na seznamu ameriških zveznih držav, katerih gospodarstva so dobivala delež od vojaških izdatkov od zvezne vlade. Avtor te empirične študije Alvin R. Sunseri¹⁰⁵ je za leti 1973/74 analiziral vsak sektor v okviru VIK posebej in ugotovil:

1. Vojaški sektor ameriške države Iowe so sestavljali možje in ženske, ki so bili v opazovanem letu v aktivni vojaški službi ameriških oboroženih sil, v nacionalni gardi, v rezervi, veterani. Zanje je bila porabljena vsota 12,5 milijarde dolarjev (leta 1974).

2. Industrijski sektor je sestavljalo čez sto podjetij, ki so bila pogodbeni partnerji ameriškega obrambnega ministrstva (leta 1973 je bilo na plačilnih seznamih teh podjetij 3.233 upokojenih

oficirjev ameriških oboroženih sil). To skupino podjetij so sestavljala:

- a) podjetja, ki so v glavnem proizvajala za vojaške namene,
- b) podjetja, ki so za ameriške oborožene sile dobavljala le hrano in potrošniške dobrine.

V letu 1973 je bilo 275 bivših vodstvenih uslužbencev teh podjetij na visokih položajih v obrambnem ministrstvu zvezne vlade.

3. Tehnološki sektor so sestavljali tisti posamezniki, katerih poklici zahtevajo znanje za delovanje z računalniki, kot tudi tisti, ki so bili v raziskovanem letu zaposleni v teh sto podjetjih.

4. Delovni segment VIK je sestavljalo leta 1974 v Iowi okoli 3 % vseh zaposlenih.

5. Znanstveni del VIK so predstavljali znanstveniki in raziskovalci na dveh državnih univerzah v tej zvezni državi, ki so opravljali raziskovalna dela za obrambno ministrstvo (ena od univerz je leta 1974 dobila od obrambnega ministrstva 1,3 milijona dolarjev).

6. Upravljalno skupino so predstavljali posamezniki, ki so bili neposredno (7,8 %) in posredno (9 %) udeleženi pri delovanju VIK (tj. imeli so kakršnokoli korist od vojaških izdatkov zvezne vlade).

7. V politični del VIK so bili vključeni politiki v kongresu, ki so podpirali delovanje vojaške industrije in glasovali za povečevanje vojaških izdatkov zlasti na račun svojih volilnih okrožij (Iowa).

Sunseri je v svoji analizi ugotovil: Čeprav je Iowa uradno veljala za kmetijsko državo, pa je bil relativno velik del njenega celotnega gospodarstva odvisen od pogodb z obrambnim ministrstvom. Izračunal je, da je leta 1973 okoli 8 % družbenega bruto produkta te države temeljilo na dolarjih obrambnega ministrstva.

Drugi primer testiranja teorije VIK na mikronivoju ameriške družbe je analiza Jamesa R. Kurtha.¹⁰⁶

Kurth je hotel odgovoriti na vprašanje, kako pojasniti primere največjih sistemov orožij, ki jih naroča zvezna vlada, čeprav za to ne obstaja realna potreba in znanstveniki že vnaprej svarijo o nevarnostih, ki jih bo prinesel kak nov sistem orožja. Svoj odgovor na vprašanje je Kurth zastavil v analizi primerov največjih sistemov orožij, ki jih je obrambno ministrstvo naročalo za vojaško letalstvo od 1960 do 1970. V analizo je zajel naslednja naročila: lovec-bombnik F-111, transportno letalo C-5A, lahki bombnik B-1, rakete minuteman in polaris, sistem MIRV. Vsak od teh sistemov orožij je veljal več kot 5 milijard dolarjev (po takratnih cenah). Kurth je izhajal iz predpostavke, da lahko v literaturi o vojaško-obrambni politiki najdemo štiri temeljne razlage za naročila vojaških sistemov orožij ameriškega obrambnega ministrstva, in sicer:

- strateška razlaga - sistemi orožij so potrebni zaradi zunanjih nevarnosti, ki grozijo ZDA ter za doseglo ravnovesja v oboroževalni tekmi s SZ. Te razlage podajajo visoki politiki in uradniki v zvezni vladi. Izhajajo iz predpostavke, da mora načrtovalec vojaško-obrambne strategije v svojih izračunih izhajati iz najslabše možne situacije;

- birokratska oziroma uradniška razlaga - vidi v naročilih novih sistemov orožij rezultat birokratske politike, ki je rezultat tekmovanja med birokracijami v zvrsteh ameriških oboroženih sil;

- demokratična razlaga - vidi v pojavu novih sistemov orožij rezultat volilne politike, tj. predsedniški kandidat se bo v predvolilnem boju izognil obtožbam, da zanemarja nacionalno varnost;

- ekonomska razlaga - vidi v naročilih vojaških sistemov orožij potrebo kapitalističnega gospodarstva ali potrebo določene korporacije za to naročilo.

Kurth je testiral vse štiri razlage na konkretnih primerih naročil večjih sistemov orožij obrambnega ministrstva v letalski industriji. Ugotovil je, da je za posamezen tip vojaškega letala (lahki bombniki, lovci, transportna letala itd.) v ameriškem

gospodarstvu dejansko le štiri do pet potencialnih proizvajalcev.¹⁰⁷

Nadalje je ugotovil, da izhaja iz teh proizvajalcev vsaj latentni pritisk na obrambno ministrstvo za nova naročila, ko je proizvodnja za prejšnjo pogodbo končana. To je pojasnil z delovanjem t.i. principa "follow on", ki dejansko pomeni, da bo korporacija, ki izdeluje vojaške proizvode na področju letalstva, dobila novo pogodbo za podobne proizvode, ko se ena pogodba konča. Drugi princip, ki deluje poleg principa "follow on" v odnosu proizvajalcev letalskih vojaških proizvodov do obrambnega ministrstva, pa je t.i. princip "bail out", ki Kurthu pomeni, da je obrambno ministrstvo z novimi naročili in/ali posojili pomagalo največjim korporacijam, pogodbenim partnerjem.

Kurth je pokazal, da je ameriško obrambno ministrstvo priskrbelo nova vojaška naročila v obdobju od 1960 do 1970 zlasti tistim korporacijam, katerih pogodbe z obrambnim ministrstvom so se iztekle in so se znašle v različnih finančnih težavah.¹⁰⁸

James R. Kurth je v svoji analizi potrdil delovanje VIK v okviru ene veje ameriškega gospodarstva (to je letalstva). Trdi, da je tako imenovani princip "follow on" rezultat skupnega interesa zvezne vlade in pogodbenega podjetja za nadaljevanje dejavnosti za vojaške namene. Medsebojna odvisnost med ameriško zvezno vlado in konkretnim pogodbenim podjetjem je po njegovem izražena v:

- deležu prodaje podjetja obrambnemu ministrstvu in nacionalni agenciji za letalstvo in vesolje (NASA);
- deležu celotnega denarja obrambnega ministrstva in NASE, danega pogodbenemu podjetju.

Večja kot sta oba deleža, večja naj bi bila povezanost obeh partnerjev (vlade in podjetja).

Teorija VIK vsebuje nekatera spoznanja o obstoju in delovanju tega družbenega fenomena v ZDA. Različni pristopi pri obravnavi različnih pojavnih oblik delovanja VIK jo le še dopolnjujejo.

Pri tem se zastavlja pomembno vprašanje o vlogi pojava VIK oziroma o naravi njegovega političnega vpliva pri načrtovanju in izvajanju vojaško-obrambne dejavnosti države. Temeljno izhodišče ameriške teorije o VIK je, da gre pri tem pojavu za delne skupne (ožje) interese različnih institucij, skupin in posameznikov, ki delujejo nasproti splošnim interesom družbe tako, da skušajo vplivati na usmerjanje čim večjega dela finančnih sredstev, s katerimi razpolaga zvezna država za vojaške namene, s tem pa ostaja manj sredstev za družbenoekonomski in kulturni razvoj celotne družbe. Večina predstavnikov teorije o VIK izpostavlja ta negativni vidik vpliva, ki ga ima ta fenomen v družbenem življenju ZDA.

Menim, da VIK, pojmovan kot povezovanje (in sodelovanje) vojaške organizacije države s tistim delom gospodarstva, ki deluje za vojaško-obrambne namene, ni v celoti oz. ni že vnaprej negativen z vidika družbe kot celote. Vojaško-obrambna funkcija je ena od temeljnih funkcij v sodobnih družbah. S tega vidika je stvar vsake sodobne države, kako in s čim organizira ter pripravlja svoje družbene zmogljivosti za uspešno obrambno-varnostno delovanje. Pri vojaško-obrambnih pripravah lahko država bolj aktivira domačo industrijo ali pa se bolj nasloni na uvoz materialnih in drugih sredstev, potrebnih za opravljanje tovrstne funkcije, možno pa je tudi oboje. V primeru, da se država odloči za prvo možnost, bo prišlo nujno do delitve dela na tem področju med profesionalnim delom vojaške organizacije, vojaškonamenskim gospodarstvom in vlado. Uveljavljena delitev dela v kaki družbi vedno omogoča, da posamezniki, skupine, ki delujejo v različnih institucijah ter na različnih področjih življenja, sodelujejo in delo postopno razvijejo svojo logiko mišljenja o delovanju družbe kot celote. Zato se najbolj pogosto pojavi praksa, ko različne organizacije in institucije v družbi skušajo uveljaviti svoje lastne interese kot splošno družbene. Dialektika med splošnim, posebnim, posameznim v družbi je zapletena in jo je treba vedno znova konkretno ugotavljati in reševati. Hipotetično trdim: do takrat, ko v okviru temeljni subjekti vojaško-obrambne dejavnosti

družbe (vlada, profesionalni del vojaške organizacije, gospodarstvo) le-to načrtujejo in izvajajo v skladu s splošno družbenimi interesi (to je takrat, ko je obseg vojaško-obrambne dejavnosti sorazmeren stopnji vsakokratne vojaške ogroženosti družbe od zunaj in stopnji njenega družbenoekonomskega razvoja) in pri tem ne težijo za uresničevanje svojih posebnih interesov, sodelovanje profesionalnega dela vojaške organizacije države in vojaškonamenskega dela gospodarstva ni negativno z vidika družbe kot celote. Dejstvo pa je, da obstoj in rast vojaško-obrambne dejavnosti predstavlja stalno možnost, da se v določenih pogojih izpostavi poseben interes ene ali vseh institucij, ki sodelujejo v tej dejavnosti družbe in ki se največkrat lahko izraža v povečevanju tako imenovanih obrambnih potreb družbe. V takih okoliščinah pridobi najprej na pomenu vojaška organizacija države. Pri načrtovanju potrebnih ljudi in sredstev za opravljanje vojaško-obrambne funkcije v miru in v morebitni vojni se vojaška organizacija poveže s tistim delom gospodarstva, ki je sposoben uresničiti zamisli o novih sistemih orožij in vojaške opreme ter o njihovi uporabi. Dejavnost oboroževanja (načrtovanje in razvijanje, proizvodjanje, nabavljanje idr. sistemov orožij in vojaške opreme) postane objektivno delni skupni interes vojaške organizacije, dela gospodarstva ter državnega vodstva. Slednjo je uradno najbolj odgovorno za obrambo države. Ko doseže delni skupni interes stopnjo medsebojne odvisnosti svojih nosilcev, se lahko spremeni v cilj povečevanja vojaškega sistema kot najpomembnejšega dela družbenega življenja. Od tu naprej lahko govorimo o negativni vlogi VIK v delovanju družbe. Še zlasti, ko gre za "zlorabo" političnega vpliva subjektov VIK v smislu uveljavljanja svojih ožjih in delnih skupnih interesov kot splošno družbenih. Takšna zloraba vpliva VIK pa največkrat neposredno ni vidna. V vsakdanjem življenju je namreč težko potegniti jasno ločnico med "normalnim" sodelovanjem vojaške organizacije z delom gospodarstva pri vojaško-obrambnih pripravah države še zlasti zato, ker so konkretni podatki o tem (obseg, struktura, proizvodnja za vojaške namene idr.) najvišja državna skrivnost. Ostanejo torej le posredni kazalniki o obstoju

in delovanju VIK ter o njegovem vplivanju na politično odločanje v smeri povečanega oboroževanja in vojaškega sistema države. Pri tem je pomembno, da ni splošne teorije, ki bi lahko enotno in celovito pojasnila obstoj in delovanje pojava VIK v večini sodobnih družb. Kljub nekaterim globalnim razsežnostim ima pojav VIK izrazite nacionalne (družbene) značilnosti. Zato ga je treba raziskati najprej na ravni posamezne države. V nadaljevanju bom to storil na primeru ZDA.

Različni kazalniki navajajo k ocenam, da je v ZDA tako v politični kot tudi v splošni javnosti dokaj močno prisotno prepričanje o vojaški moči kot najpomembnejšem temelju za ohranitev ameriških interesov povsod po svetu. Jedro zagovornikov take vloge ameriške vojaške moči naj bi predstavljali prav posamezniki in institucije v okviru VIK. V tem smislu lahko razumemo različne izjave predstavnikov ameriške politične, gospodarske in vojaške sfere, v katerih odkrito zagovarjajo VIK kot "normalni" pojav v vojaško-obrambni dejavnosti zvezne ameriške države.

Senator Barry Goldwater je v svojem govoru v senatu (april 1969) takole pojasnil razloge za veliko vojaško strukturo v ZDA ter industrijo, ki oskrbuje to strukturo: "Odgovor je preprosto ta: Mi imamo ogromne odgovornosti po svetu... Oboje je bistveno za našo varnost in za zaščito svobode v svetu, ki je soočena z nevarnostjo totalitaristične agresije." Glede VIK pa je povedal naslednje: "...Jaz pravim, še sreča, da ga imamo. Ta kompleks nam daje zaščito... Njegov cilj je mir v današnjem času, ne glede na agresivno, militaristično podobo, ki mu jo pripisujejo tisti na levi v ameriški družbi."

Robert Anderson, nekdanji predsednik korporacije North American Rockwell (junij 1970): "...Bistveno je to, da vloga VIK ni oblikovanje ameriške politike, pač pa njeno uresničevanje. V tem smislu morata vlada in industrija sodelovati za skupni cilj. Bilo bi v škodo naroda, če ne bi. Na srečo sta vedno sodelovali in dejansko smo vsi v tej dvorani priče rezultatom tega sodelovanja."

General polkovnik Ira C. Eaker je v svojem govoru, ki ga je imel na letalski vojaški akademiji (julij 1970) poudaril vlogo vojaškega letalstva v ameriškem vojaško-obrambnem sistemu. Ton, ki preveva celotni njegov govor, je zgoščeno podan v temle odstavku: "Obžalujem, da danes nisem podal bolj optimističnega sporočila. Toda to niso srečni dnevi, ampak zelo nevarni časi, ki kličejo za nadpovprečno zaskrbljenost in sodelovanje vseh patriotičnih državljanov ter zahtevajo skrbno izbiro hrabrih voditeljev."¹⁰⁹

Predpostavljam, da v vojaško-obrambni funkciji ZDA, ki je zlasti po drugi svetovni vojni dosegla visoko stopnjo in stitucionalizacije, najdejo vsi ljudje in institucije v okviru VIK-a delni skupni interes, in sicer:

1. korporacije za specifično tržišče in svoj obstoj v konkurenčnem okolju;

2. najvišji državni uradniki in politiki za samozavestno vodenje države v smeri, za katero sami v ožjih krogih menijo, da je najboljša;

3. profesionalna vojaška organizacija - za izvajanje svoje funkcije oboroženega nasilja-protinasilja (za to potrebujejo opremo in orožje);

4. znanstveniki, inženirji - možnost preizkušanja svojih zamisli, teorij v praksi (čeprav so to zamisli o uresničevanju novih vojaških strategij, posebnih oblik vojskovanja, novih sistemov orožja itd.);

5. delavci, zaposleni na različnih področjih vojaško-obrambne dejavnosti, vidijo v tem predvsem možnosti zaposlitve;

6. podoben interes je izpostavljen tudi pri sindikalnih organizacijah delavcev, ki so zaposleni v vojaško-obrambni dejavnosti;

7. obveščevalnim službam zbiranje informacij, pomembnih za nacionalno varnost, strokovno-poklicni interes.

Na temelju nekaterih empiričnih kazalnikov bom v četrtem poglavju ugotavljal strukturo ameriškega VIK ter njegovo vlogo pri krepitvi vojaškega aparata v ameriški družbi.

Kot je dejal Charles Wilson, minister za obrambo predsednika D. Eisenhowerja: "...ena od resnih zadev v zvezi z obrambnimi posli je, da ima vedno več Američanov svoj interes v njih; lastnina, posli, delo, zaposlitev, volilni glasovi, možnosti za napredovanje, večje plače za znanstvenike in vse drugo."¹¹⁰

2. Družbeno-zgodovinske okoliščine v ZDA, ki so pogojile nastanek pojava vojaško-industrijskega kompleksa

V dosedanji analizi gospodarskih in političnih procesov v ZDAh (od prve svetovne vojne do danes) se je pokazalo, da je razvoj vojaško-obrambne dejavnosti zvezne ameriške države postopoma vključeval pomemben del kapitalističnega gospodarstva. Vojaško-obrambne priprave ZDA so potrebovale gmotni temelj, tj. podjetja z vojaško proizvodnjo. Slednja so se sčasoma za tovrstno dejavnost vse bolj specializirala. Nadzor nad obema deloma znotraj vojaško-obrambnih priprav (oborožene sile, vojaškonamenski del gospodarstva) je v okviru izvršne oblasti zvezne vlade prevzelo obrambno ministrstvo. Vojaško-obrambna dejavnost zvezne vlade se je v opazovanem razdobju razvijala v smeri:

- rasti vojaških zmogljivosti (z vodilno vlogo profesionalnega deča vojaške organizacije),
- razvoja stalnega gospodarstva za vojaške namene (z vodilno vlogo velikih korporacij, ki proizvajajo za vojaške namene),
- sodelovanja vojaške organizacije, dela gospodarstva, ki deluje za vojaško-obrambne namene ter aparata zvezne vlade.

Položaj, ki so ga ZDA pridobile ob koncu druge svetovne vojne, je prav tako prispeval k temu, da je vojaško-obrambna dejavnost ohranila centralno mesto v okviru t.i. ameriškega nacionalnega interesa. Temeljno izhodišče koncepcije

ameriškega nacionalnega interesa (ob koncu druge svetovne vojne in vse do danes) predstavljajo stališča ameriške politokracije o tekmovalni (celo sovražni) naravi sveta, namenih in zmogljivostih glavnih tekemcev ZDA, kot tudi spoznanja, ki iz tega sledijo za ravnanje ZDA:

a) SZ je trdno odločena postati dominantna sila v svetu in ga spremeniti v en sam politični sistem (sovjetski model),

b) v morebitni naslednji svetovni vojni bodo ZDA glavna tarča množičnega uničenja,

c) distribucija moči v mednarodnem sistemu po drugi svetovni vojni ne "dovoljuje" ZDA voditi politiko miru na račun koristi SZ, kajti le ZDA se lahko po moči zoperstavijo SZ,

d) uspeh komunizma kjerkoli po svetu zmanjšuje možnosti "nekomunističnih" narodov, da se mu skupno zoperstavijo. To prizadeva tudi ZDA, zato je aktivno zadrževanje komunizma njihov glavni zunanjepolitični in nacionalnovarnostni cilj,

e) že omejeni uspeh komunistov (prihod na oblast kjerkoli na svetu) ima lahko resne posledice za razmerje moči med ZDA in SZ, zato zahteva vedno ameriške protiukrepe.¹¹¹

Priprave zvezne ameriške države na vojno so potemtakem tudi po drugi svetovni vojni zahtevale svojo institucionalizacijo. Z vsemi spremembami v gospodarski in politični strukturi ameriške družbe so bile ustvarjene razmere, v katerih je lahko vojaška organizacija postala pomembna državna institucija ne samo glede vojaškega dela mirnodobnih vojaško-obrambnih priprav ZDA, ampak tudi kot vplivni dejavnik v procesu političnega odločanja, ki zagovarja krepitev vojaške moči države kot sredstva oz. instrumenta njene zunanje politike, priprave dela ameriškega gospodarstva za vojaško proizvodnjo v miru ter relativno visoke stopnje vojaških izdatkov zvezne vlade idr.

V prejšnjem poglavju je bilo ugotovljeno, da ima zvezna vojaška organizacija svoje predstavnike v večini vladnih organov in ustanov, kjer se oblikuje vsebina ameriške politike, ter da je

vojaški dejavnik razvil zelo neposreden oz. tesen odnos z različnimi vodilnimi civilnimi strukturami (gospodarstvo, znanstveno-raziskovalne organizacije idr.). To je ob znanstveno-tehnološkem idr. razvoju za vojaške namene prispevalo k temu, da se v vojaško-obrambnih pripravah ameriške zvezne države povezuje in prepletata civilna in vojaška sfera ameriške družbe. Vojaško-obrambne priprave ZDA postanejo dejavnost, s katero je povezano življenje in delo relativno velikega števila ljudi. Vse to je pomembno dejstvo ameriškega družbenega življenja vsaj iz dveh razlogov:

a) hipotetična odprava tovrstne dejavnosti in njene velike institucionalne strukture "čez noč" bi pomenila izgubo zaposlitve milijonov Američanov, ki danes delujejo za vojaške namene,

b) objektivno obstoječi delni skupini interes teh ljudi za delovanje v vojaško-obrambni dejavnosti ZDA omogoča podporo za relativno visoke stopnje vojaških izdatkov, nadaljnjo rast vojaških zmogljivosti, pomemben položaj vojaškega sistema v družbi, obstoj stalnega vojaškega gospodarstva, večji vpliv poklicnega dela vojaške organizacije na družbeno življenje itd.

V nadaljevanju bo analizirano sodelovanje najpomembnejših gospodarskih, političnih in vojaških institucij, ki delujejo v pripravah ameriške zvezne države za morebitno vojno. Pri tem izhajamo iz dosedanjih spoznanj, da je dejavnost priprav ZDA na vojno danes močno institucionalizirana in da segajo njene meje globoko v ameriško družbo. Najgloblje izvore za to bomo iskali v pripravah ZDA na vojno v obdobju med obema svetovnima vojnoma. Izhodišče analize je hipotetična trditev, da je današnja vojaško-obrambna dejavnost dobila svojo celovito idejnopolično utemeljitev po drugi svetovni vojni z vlado D. Eisenhowerja, predstavnika takratne vladajoče elite. Kljub temu se najbolj pogosto poudarja, da je ob koncu svojega drugega predsedniškega obdobja (1961) ravno D. Eisenhower prvi uradno opozoril ameriško javnost na možnost izkoriščanja vpliva najpomembnejših institucij in skupin znotraj vojaško-obrambne dejavnosti

za usmerjanje ameriškega družbenega življenja v smeri militarizacije. Pojem, s katerim je označil takratno obliko vojaško-obrambnih priprav ZDA ki naj bi omogočala izkoriščanje ameriškega nacionalno- varnostnega interesa za dosego svojih ožjih interesov (in za celotno ameriško družbo negativnih in pogubnih), je bil vojaško- industrijski kompleks (VIK). Eisenhowerjev pojem VIK je pomenil:

1. izredno visoko stopnjo institucionalizacije vojaško-obrambnih priprav ZDA,

2. totalnost načrtovanja za vojno (ta dejavnost naj bi zajemala v različnih oblikah celotno ameriško družbo - gospodarstvo, politiko, kulturo, izobraževanje, znanost, ideologijo itd.),

3. da je ameriška obrambna politika, ki je določala relativno visoko stopnjo izdatkov zvezne države za vojaško-obrambno dejavnost, postala "ogrodje" njene notranje in zunanje politike,

4. da je bil t.i. nacionalnovarnostni interes ZDA utemeljen predvsem z vidika njihovega položaja kot supersile v svetu (ZDA so vanj vključile različna področja na svetu, za katera trdijo, da so zanje "življenjskega" pomena; za vsa ta področja obstajajo v zvezni vladi organizacije in institucije, ki jih obdelujejo primarno z vidika obrambne politike kot sredstva za dosego gospodarskih, političnih interesov ZDA).

Pojav VIK je tesno povezan s prej obravnavanimi procesi v gospodarski in politični strukturi ameriške družbe. Med najpomembnejšimi spremembami v teh dveh strukturah ameriške družbe, ki so pogojile nastanek VIK, so:

2.1. Procesi koncentracije in centralizacije kapitala

Procesi koncentracije in centralizacije kapitala so bili še posebej intenzivni v ZDA med drugo svetovno vojno in so privedli

do nastanka velikih korporacij (mnoge so pomemben del svoje proizvodnje namenjale za vojaške namene). Te korporacije so ustvarile materialne pogoje, da so postale ZDA največji proizvajalec orožja in vojaške opreme v svetu (ocenjuje se, da se danes povprečno 35 % svetovne proizvodnje te vrste ustvari v ZDA). Ti procesi v ameriškem gospodarstvu so po eni strani privedli do sprememb kapitalističnih produkcijskih odnosov (prehod od klasične kapitalistične lastnine, ki je združevala pravico gospodarjenja, razpolaganja in delovanja, v delniško lastnino), po drugi strani pa so poleg narave druge svetovne vojne (ki je narekovala mobilizacijo vseh rezerv delovne sile, surovin idr.), pomembno prispevali k spremembi funkcije države na področju gospodarstva ter s tem k njeni večji vlogi v celotni družbi. Pomemben rezultat razvoja gospodarskega temelja ameriške družbe je bil oblikovanje sloja "upravljalcev" velikih korporacij, ki formalno ne razpolagajo s celotnim industrijskim kapitalom, si pa s svojim položajem v upravi podjetij zagotavljajo velik družbeni ugled in politično moč. Ta "industrijska elita" je zainteresirana za rast podjetja, ohranjanje in osvajanje novih tržišč po svetu. Močna vloga države (njenege aparata) na gospodarskem področju je omogočila razvoj medsebojnih odnosov ameriškega poslovnega sveta oziroma "industrijskih elit" z vsakokratno zvezno ameriško vlado. Slednja namreč v skrbi za ameriško gospodarsko stabilnost upošteva interese velikih korporacij pri odločanju o pomembnih družbenih vprašanjih. Zlasti njena obrambna politika ima v korporacijah svoj pomemben gmotni temelj.

2.2. Naraščajoča vloga aparata zvezne države v ameriški družbi

Eden temeljnih vzrokov krepitve gospodarske vloge države v procesu koncentracije kapitala kot indirektna težnja nenehno ponavljajočih se procesov akumulacije kapitala. Posledica proce-

sov akumulacije je povečevanje tako posameznih kapitalov kot tudi celotnega kapitala družbe, kar privede postopno do razvoja vedno večjih podjetij. Torej je sam razvoj procesov koncentracije kapitala zahteval tudi vedno večjo gospodarsko vlogo države. Država (tj. njen aparat) je povratno vplivala na procesa koncentracije in centralizacije kapitala tako, da ju je še pospeševala. To je bilo v ZDA opazno zlasti v času druge svetovne vojne. Ta je od držav udeleženk med drugim zahtevala, da so angažirale večino svojih materialnih, gospodarskih idr. zmogljivosti za vojaške namene. Čim intenzivnejša je vojna postajala in čim dlje je trajala, tembolj očitno je bilo pomanjkanje produkcijskih tvorcev. Od tod težnja, da se v vse večji meri koncentrira delovna sila v industrijskih podjetjih.¹¹²

Ti pogoji so bili v ZDA izpolnjeni praviloma le v velikih podjetjih. Z odločitvami vlade ZDA, da dodeli državna naročila največjim podjetjem, so mnoga manjša in srednje velika podjetja prenehala z delom oz. so propadla. Od junija 1940 do novembra 1942 je npr. ameriška vlada naročila pri velikih podjetjih za okoli 60 milijard ameriških dolarjev vrednosti proizvodov; 70,1% teh naročil je dobilo 100 velikih podjetij, eno tretjino naročil oz. 20 milijard dolarjev pa je bilo dodeljenih petim velikim korporacijam. Razumljivo je torej, da je vloga aparata države v ameriškem gospodarstvu v 20. stoletju nenehno naraščala. Eden od kazalnikov naraščajoče vloge aparata države v ameriški družbi je tudi povečevanje obsega tega aparata. V začetku 20. stoletja je imela zvezna ameriška vlada zaposlenih 1.275.000 državnih uslužbencev; njihovo število se je povečalo v letu 1920 na 2.845.000 in nadalje v letu 1940 na 4.849.000; sredi tega stoletja je bilo v zveznih državnih službah zaposlenih že 7.580.000 delavcev.

Zvezna vlada ZDA je bila v osemdesetih letih sestavljena iz okoli 2.901.973 uradnikov, ne upoštevajoč vojaške sile z nadaljnjim 2,1 milijona ljudi. Potemtakem je bilo trinajst uradnikov v zvezni vladi na 1000 Američanov. Ti uradniki zvezne vlade delujejo v okoli dva tisoč različnih vladnih uradih (agencijah).¹¹³

Leta 1985 je bilo samo v izvršni veji ameriške zvezne oblasti zaposlenih skupaj 5.153.062 ljudi. Drugi kazalnik za povečano vlogo države v ameriški družbi je delež, ki ga dobi na razpolago zvezna vlada v ameriškem narodnem dohodku. Celotni ameriški državni izdatki so leta 1859 znašali 1,6% narodnega dohodka, leta 1914 2,4%, leta 1929 3,8%, leta 1939 19%, leta 1950 25% ter v začetku šestdesetih let okoli 27% celotnega narodnega dohodka.¹¹⁴

Vloga države se je v ameriškem gospodarstvu znatno okrepila zlasti v veliki svetovni gospodarski krizi (1929-1932). V oligopolni strukturi ameriškega gospodarstva velike korporacije niso hotele znižati cen svojih proizvodov kljub izredno nizki kupni moči prebivalstva. Protislovje med delom in kapitalom se je zaostriло. Njegovo reševanje je prevzela zvezna država, ki je "iz velike krize izšla predvsem kot gospodar nacionalnega denarja".¹¹⁵

Zvezna država je po tej veliki gospodarski krizi postala sila, ki usmerja gospodarsko življenje celotne ameriške družbe. V svojih rokah je zvezna država z različnimi instrumenti (sistem davkov, monetarna politika itd.) uspela zbrati veliko presežno vrednost in jo je usmerjala v splošno družbene investicije ne glede na dobičkonosnost. V preteklosti je bilo razmerje med podjetniškimi korporacijami in aparatom zvezne države v glavnem finančno. Zvezna država je lahko prek davčne politike in drugih administrativnih predpisov precej zmanjšala dohodke korporacij, jih povečala oziroma je celo na različne načine pomagala korporacijam (npr. država je lahko s carinami zaščitila podjetnika pred tujo konkurenco ipd.), korporacija pa je imela na voljo finančna sredstva za tiste politične akcije, od katerih si je obetala koristi.¹¹⁶

Razvita korporacija je postala danes vse bolj vsestransko povezana z zvezno državo npr. glede šolanja kadrov, urejanja skupne porabe, stabilnosti plač in cen idr.¹¹⁷ Država kot najmočnejša sila mora skrbeti za stabilnost gospodarstva ter za

njegovo nadaljnjo rast in razvoj. Zato ji ni vseeno, kakšno je ekonomsko stanje oz. razvoj (zlasti) velikih korporacij.

Odnos med razvito (veliko) korporacijo in državo se je iz prevladujočega finančnega odnosa postopno spreminjal v njun tesnejši odnos. "Tehnostruktura razvite korporacije se je postopno identificirala z državnimi cilji, zvezna ameriška država pa je v interesu ene njenih najpomembnejših skrbi - nacionalne obrambe - z ogromnimi izdatki zagotavljala dolgoročne poodbe, ki zahtevajo velike investicije kapitala na področju nove tehnologije. Pri tem ni tveganja glede nihanja cen, prav tako pa je zagotovljena popolna zaščita korporacije proti kakršnikoli spremembi povpraševanja. Tehnostruktura korporacije ne more nobenega drugega izdelka planirati s takšno gotovostjo in varnostjo. S tem postane tehnostruktura korporacij tesno povezana s cilji države in njene vojaške organizacije."¹¹⁸

Obrambna funkcija države je torej prispevala k tesnejšemu sodelovanju aparata države in korporacij, ki so proizvajale za vojaške namene. To se je dogajalo najprej zlasti v ameriški državljanski vojni, kjer si je pridobila industrija pomembno vlogo in se je nadaljevalo skozi prvo in drugo svetovno vojno do danes.

2.3. Podpora aparata države za razvoj korporacij, ki proizvajajo za vojaške namene

Razvoj vojaško-obrambne dejavnosti v ZDA je skozi prvo in drugo svetovno vojno povzročil, da se je aparat zvezne države na področju priprav na vojno vse bolj naslanjal na podjetja, ki so z orožjem, vojaško opremo idr. opremljala državne oborožene sile. Področje vojaško-obrambnih priprav je v ameriški družbi dobilo sedanji položaj in obliko po drugi svetovni vojni, ko jo je takratna vladajoča politokracija opredelila v okviru povojne

državne politike. Čeprav so bili mnogi temelji ameriške politike (zlasti zunanje) postavljeni že med vojno, pa je dogajanje v ZDA kot v mednarodnih odnosih neposredno po vojni povzročilo, da je postala njena vsebina tesno povezana z vsebino in cilji ameriškega vojaško-obravnega načrtovanja. Neposredna podlaga temu je bilo prepričanje takratne ameriške uradne politike, da vsakršna sprememba v svetu, ki pomeni kakršnokoli ugodnost za komunizem, prispeva h krepitvi moči Sovjetske zveze (SZ) ter s tem obenem škodi ZDA. Nujna posledica takega (vojaškega) načina razmišljanja v Trumanovi vladi o dogajanju v svetu je bilo povečevanje vojaških zmogljivosti ZDA. Uradni načrt za ekstenzivni razvoj ameriškega vojaškega sistema je bil oblikovan januarja 1950 v Svetu za nacionalno varnost (znan pod uradnim imenom "dokument NSC 68"), kjer sta imela glavno besedo zunanje in obrambno ministrstvo. Ta dokument je bil temelj za velik razvoj ameriškega vojaškega sistema ter povezovanje zunanjepolitičnih ciljev z ameriško obrambno politiko (t.i. nacionalnovarnostnimi interesi). Konkretni kazalniki o povezanosti ameriške zunanje in obrambne politike po drugi svetovni vojni so:¹¹⁹

1. Vojaški globalizem ZDA - mreža več kot 300 vojaških baz izven ZDA je ena manifestacija ideje ameriške politike o njihovi odgovornosti za dogajanje po svetu ter za zadrževanje komunizma. Vojaške baze v Evropi in Aziji so bile še posebej pomembne za ZDA v 50. letih za morebitno izvajanje strategije "množičnega povračila" (s teh baz naj bi ameriški bombniki dosegli Sovjetsko zvezo). Prav tako so te vojaške baze dokazovale povezanost ZDA z njihovimi zavezniki. Ocenjuje se, da v Evropi te baze še danes služijo med drugim tudi za tako imenovano past za nasprotnika - v primeru napada Sovjetske zveze na Zahodno Evropo bi bili po teh ocenah gotovo med žrtvami tudi ameriški vojaki; v tem primeru ameriška vlada ne bi imela izbire in bi morala "vojaško odgovoriti".

2. Neposredna uporaba vojaške sile za doseg ameriških političnih ciljev. Čeprav uradna politika ZDA vseskozi zatrjuje,

da je vojaška sila prvenstveno namenjena za preventivo - politično odvrniti kogarkoli od namere, da bi uporabil vojaško silo za ogrožanje ZDA in njenih interesov v svetu - pa praksa ameriške zunanje politike po drugi svetovni vojni kaže, da je bila njena vojaška sila dejansko večkrat uporabljena za dosego ali zaščito ameriških interesov kjerkoli na svetu. Danes se govori o dveh kulminacijskih obdobjih po drugi svetovni vojni, v katerih je bila ameriška vojaška sila uporabljena kot politični instrument (tako imenovana "diplomacija topovnjače" - gunboat diplomacy), in sicer: v obdobju od 1957 do 1965 in v obdobju od 1981 do 1984; povprečna letna frekvenca dogodkov (incidentov), v katerih so bile ameriške oborožene sile uporabljene kot politični instrument, je bila v prvem obdobju 12,6 v primerjavi s povprečno frekvenco 7,3 incidentov na leto v celotnem obdobju devetintridesetih let; v drugem obdobju (to je v prvem predsednikovanju R.Reagana) je bila ta frekvenca povprečno 11,5 incidentov.

3. Posredna uporaba sile (tako imenovane prikrite dejavnosti, povezane z ameriško nacionalno varnostjo in delovanjem ameriških obveščevalnih služb). Ameriška obrambna politika je bila v zadnjih štiridesetih letih oblikovana v vzdušju, v katerem je ameriške zvezne politike povezoval strah pred komunizmom nasploh in še posebej pred "sovjetskim ekspanzionizmom". Omenil sem že dokument Sveta za nacionalno varnost št.68, v katerem je bila eksplicitno izražena povezanost med zadrževanjem komunizma in vojaško pripravljenostjo ZDA. V naslednjih letih je Centralna obveščevalna služba (CIA) postala svetovno znana kot pomemben del ameriške vlade, ki je bila odgovorna za številne politične dogodke po svetu. V poročilu Komiteja v Senatu, ki je raziskoval dejavnost CIA, je bila slednja obtožena, da je posegala v notranje politične zadeve od Irana do Čila, od Tibeta do Gvatemale, od Libije do Laosa, od Grčije do Indonezije. Le redke politične krize v svetu so, v katerih CIA ni vpletena.

Vse te prikrite dejavnosti CIA naj bi bile integralni del programov oziroma načrtov ameriške nacionalne varnosti in vojaške

strategije. Takšne aktivnosti pa ilustrirajo intervencionalistično strategijo ZDA in njeno vlogo kot svetovnega policaja.

4. Propagandna dejavnost - uradno imenovana v ameriški politiki kot "javna diplomacija" (public diplomacy). Leta 1978 je bila ustanovljena Agencija za mednarodno komuniciranje (ICA) pod vodstvom ameriške Informacijske agencije. Instrumenti delovanja ICA so kulturne in informacijske dejavnosti, usmerjene izven ZDA, in imajo v glavnem dve funkciji:

- interpretacija in zagovarjanje tekoče ameriške zunanje politike,
- predstavljanje ameriške družbe kot najbolj tolerantne in demokratične skupnosti na svetu.

ICA izvaja svoje naloge skozi mrežo različnih institucij: radio, TV, filmi, knjižnice ipd. Med najbolj poznanimi dejavnostmi Agencije za mednarodno komuniciranje je "Glas Amerike", radijska postaja za Vzhodno Evropo in Sovjetsko zvezo. ICA organizira tudi različne oblike kulturnih izmenjav med ZDA in drugimi državami.

5. Vojaška pomoč. Obe obliki (vojaška in ekonomska) pomoči ZDA drugim državam sta ostali pomemben instrument ameriške zunanje politike po drugi svetovni vojni. Da je vojaška pomoč še vedno pomemben element tudi ameriške obrambne politike, potrjujejo letna poročila obrambnega ministrstva kongresu. V takem poročilu nekdanjega obrambnega ministra Harolda Browna (1981) je med drugim zapisano: "V sedanjem mednarodnem politično-varnostnem okolju služi ameriška varnostna pomoč drugim državam ameriškim interesom tako, da krepi sposobnost naših zaveznikov in prijateljev za njihovo obrambo in varnost. Z dajanjem pomoči drugim državam za njihove obrambne potrebe krepimo povratno našo lastno varnost."

Podobne trditve je zaslediti v poročilu obrambnega ministra Casparja Weinbergerja za leto 1985.

Vojaška pomoč ZDA drugim državam se v obdobju od 1950 do 1985 ocenjuje na okoli 232 milijard dolarjev. Uradno je bila

vojaška pomoč ZDA drugim državam opravičevana z argumenti krepitve teh držav za obrambo pred sovjetskim ekspanzionizmom. Dejansko pa je to obenem pomenilo večje možnosti za vplivanje ZDA v notranje zadeve teh držav v smeri uresničevanja ameriških zunanjepolitičnih ciljev. Tabela 11 kaže rast in strukturo ameriške vojaške pomoči in prodaje vojaških proizvodov drugim državam v obdobju od 1971 do 1980. Iz nje je razvidno, da je prodaja vojaških proizvodov na tuje pomembna vez ZDA z drugimi državami. V fiskalnem letu 1980 je izvoz orožja in vojaške opreme znašal 88% od 17,4 milijare dolarjev, ki so jih ZDA v tem letu namenile za vojaško pomoč in prodajo vojaških proizvodov drugim državam. Čeprav je večina vojaških prodaj med državami na podlagi takojšnjega plačila, pa je ameriško obrambno ministrstvo v obdobju 1976 do 1985 zagotovilo okoli 37 milijard dolarjev kredita drugim državam za nakup tovrstnih ameriških proizvodov. ZDA so postale največji dobavitelj orožja in vojaške opreme zlasti državam proizvajalkam nafte na Bližnjem Vzhodu. V obdobju med fiskalnimi leti 1974 do 1980 sta samo dve državi - Iran in Saudska Arabija - prejeli polovico vsega ameriškega izvoza orožja v tem obdobju, 9% tega ameriškega izvoza je v tem obdobju pripadlo Izraelu.

Zagovorniki tako ameriške vojaške pomoči kot prodaje vojaških proizvodov opravičujejo v ZDA svoje prepričanje najbolj pogosto z argumenti, da je treba:

- zagotavljati visoko stopnjo zaposlitve v ameriški vojaški industriji;
- zagotavljati ugodnejšo zunanjetrgovinsko bilanco ZDA z drugimi državami;
- zagotavljati nadalnje delo (posel) ameriški vojaški industriji;
- znižati stroške proizvodnje posameznega sistema orožja z množično proizvodnjo idr.

TABELA 11.

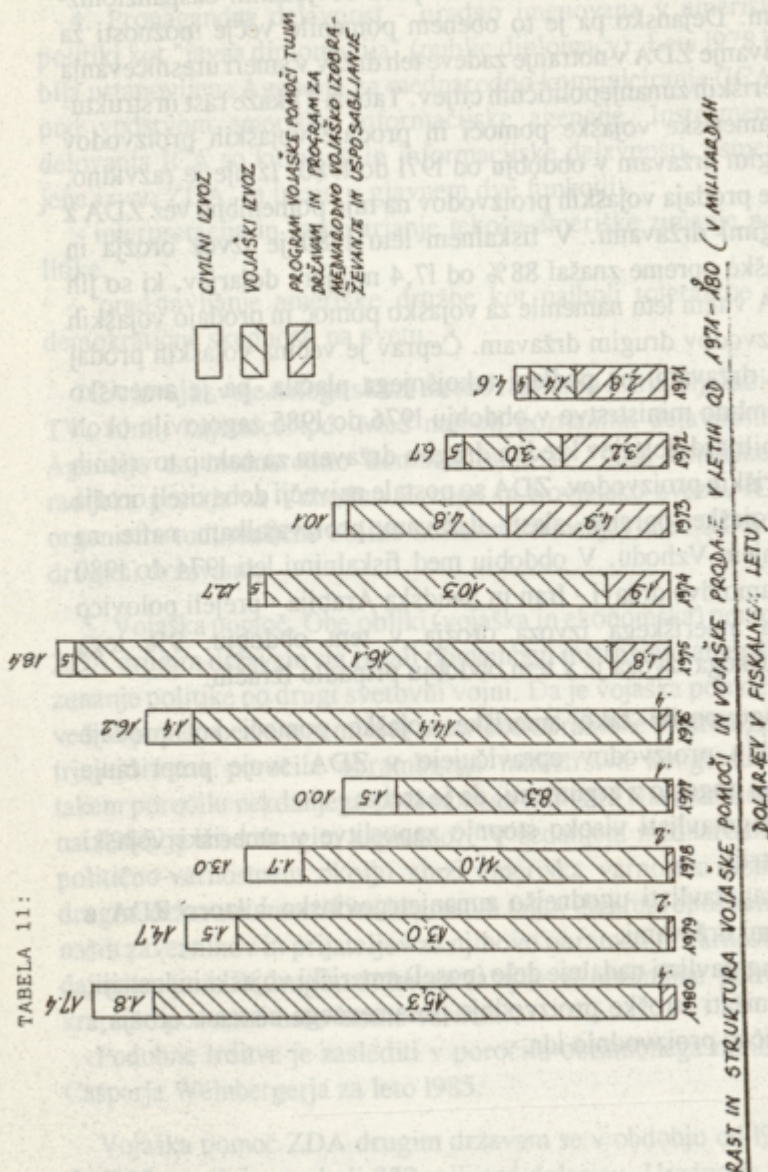

TABELA 11:

VIR: CHARLES W. KEGLEY, JR. EUGENE R. AMERICAN FOREIGN POLICY, PATTERN & PROCESS, ST. MARTIN'S PRESS, N.Y. 1981, str. 124

Neposredna prodaja vojaških proizvodov ZDA se je povečala od 300 milijonov dolarjev v letu 1960 na 14,5 milijard dolarjev v letu 1981, to je okoli 5000%.¹²⁰

Uporaba vojaške pomoči za doseg ameriških zunanje-političnih in drugih ciljev ostaja ključni instrument ameriške politike.

6. Gospodarska pomoč. Zgodovinsko prvi večji mirnodobni napor ZDA za uporabo gospodarske pomoči drugim državam (kot instrument ameriške zunanje politike) po drugi svetovni vojni je bil Marshallov plan (za katerega so ZDA v obdobju 1949 do 1952 namenile 18,634 milijard dolarjev), kot ameriški program za obnovitev porušene zahodne Evrope. Z obnovitvijo gospodarske, socialne in politične infrastrukture v zahodnoevropskih državah, so si ZDA zagotavljale pomemben trg za ameriške proizvode. Prav tako pa naj bi okrepile sposobnost teh držav za obrambo pred "komunistično subverzijo".

Programi ameriške gospodarske pomoči se sedaj izvajajo pod zaščito zvezne Agencije za mednarodni razvoj (AID): program Hrana za mir, program pomoči beguncem, program prispevkov ZDA za mednarodne finančno-posojilne organizacije idr. Dva največja programa v okviru AID se nanašata na:

a) posojila in podpore (vključujoč podpore za tehnično pomoč in tako imenovano pomoč za obrambo in varnost ter sredstva za gospodarsko podporo; ta sredstva naj bi pomagala državi prejemnici urediti trenutne probleme v zvezi z njeno obrambo in varnostjo - npr. pomoč Izraelu, da se izvleče iz gospodarske krize zaradi visokih vojaških izdatkov, idr);

b) Hrana za mir - se nanaša za prodajo kmetijskih pridelkov ZDA drugim državam na kredit, ki se odplačuje v dolarjih; vključuje tudi podporo ZDA nekaterim državam za spodbujanje njihovega gospodarskega razvoja.

Tabela 12 kaže razmerje med gospodarsko in vojaško pomočjo, ki so jo ZDA namenjale drugim državam v obdobju

1977 do 1984. Vojaška pomoč ZDA vključuje finančna sredstva za:

- obrambno-varnostno pomoč drugim državam,
- program vojaške pomoči,
- program kreditov,
- program za vojaško izobraževanje in usposabljanje pripadnikov oboroženih sil drugih držav,
- programi drugih vojaških podpor in prodaj vojaških proizvodov.

Gospodarska pomoč ZDA pa vključuje:

- posojila in denarne podpore Agencije za mednarodni razvoj,
- program posojil in podpor iz programa Hrana za mir,
- prispevki ZDA mednarodnim denarnim institucijam.

Iz tabele 12 je tudi razvidno veliko nesorazmerje med gospodarsko in vojaško pomočjo, ki so jo ZDA namenjale drugim državam. To nesorazmerje je bilo v korist vojaške pomoči.

Centralno mesto pri uresničevanju ameriške zunanje in obrambne politike je po drugi svetovni vojni dobilo ameriško gospodarstvo.

Delovanje za vojaške namene je bilo za del ameriškega gospodarstva in zvezno vlado velikega pomena zlasti iz naslednjih razlogov:

1977

Year	Ratio of Military Aid to Economic Aid
1977	High
1984	Low

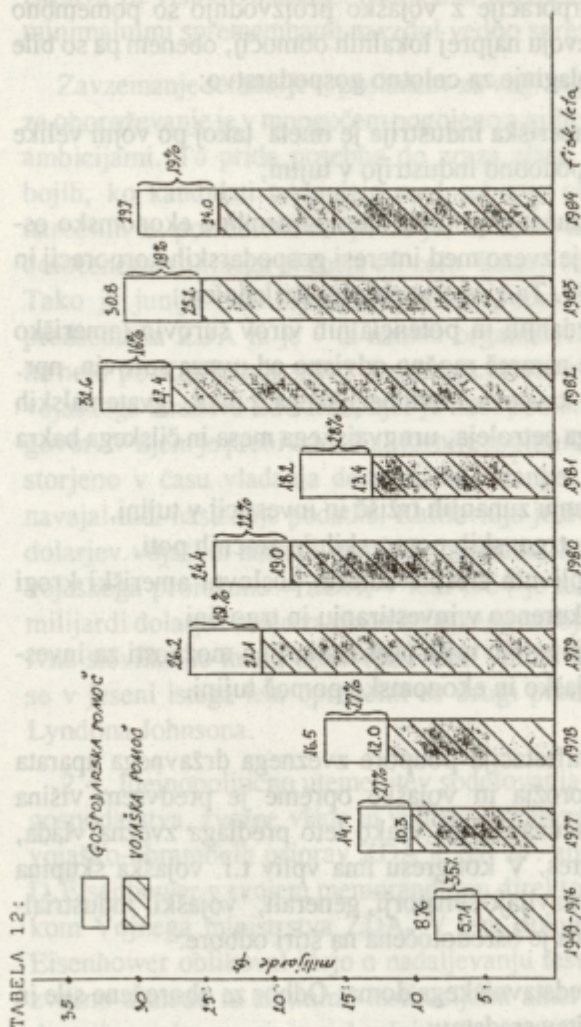
(b) Hrana za mir - se nanaša na prodajo kmetijskih pridelkov ZDA drugim državam na kredit, ki se odplačuje v dobrih letih; vključuje tudi podporo ZDA nekaterim državam za spodbujanje njihovega gospodarskega razvoja.

1977

1984

Tabela 12 kaže razmerje med gospodarsko in vojaško pomočjo, ki so jo ZDA namenjale drugim državam v obdobju

TABELA 12.

GOSPODARSKA I VOJAŠKA POMOĆ Z DA DRUGIM DRŽAVAM OD 1. 1977-1984 (MILIARDE V FISKALNEM LETU)

VIR: CHARLES W. KEGLEY, JR; EUGENE R. AMERICAN FOREIGN POLICY: PATTERN & PROCESS, THIRD EDITION, ST. AUGENY PRESS, NEW YORK, 1987, str. 106

a) "vojaška" industrija je opremljala in zagotavljala materialni temelj za obstoj oboroženih sil;

b) izvoz vojaških produktov je prinašal devize;

c) velike korporacije z vojaško proizvodnjo so pomembno prispevale k razvoju najprej lokalnih območij, obenem pa so bile eden od virov blaginje za celotno gospodarstvo;

d) tovrstna ameriška industrija je imela takoj po vojni velike prednosti pred podobno industrijo v tujini;

e) ameriška zunanja politika ima pomembno ekonomsko osnovo, ki narekuje zvezo med interesi gospodarskih korporacij in vojaškimi izdatki. Ta zveza je zlasti v naslednjem:

- v zaščiti sedanjih in potencialnih virov surovin (ameriško gospodarstvo je namreč močno odvisno od uvoza surovin, npr. od malajskega kavčuka, indonezijskega cinka, gvatemalskih banan, arabskega petroleja, urugvajskega mesa in čilskega bakra itd.),

- v zagotavljanju zunanjih tržišč in investicij v tujini,

- v utrjevanju trgovskih pomorskih in zračnih poti,

- v zaščiti vplivnih sfer, v katerih poslovni ameriški krogi pričakujejo konkurenco v investiranju in trgovini,

- v ustvarjanju novih tujih potrošnikov in možnosti za investiranje skozi vojaško in ekonomsko pomoč tujini.

Zunanja manifestacija podpore zveznega državnega aparata proizvajalcem orožja in vojaške opreme je predvsem višina vojaškega proračuna, ki ga vsako leto predlaga zvezna vlada, odobri pa kongres. V kongresu ima vpliv t.i. vojaška skupina pritiska, ki jo sestavljajo senatorji, generali, "vojaški" industrialci idr. Ta skupina je osredotočena na štiri odbore:

a) Odbora predstavniskega doma: Odbor za oborožene sile in Odbor za dodelitev sredstev;

b) Odbora senata: Odbor za oborožene sile in Odbor za dodelitev sredstev.

Oba odbora za oborožene sile razpravljata in potrjujeta vojaške programe, medtem ko druga dva odbora dodeljujeta finančna sredstva za realizacijo teh programov. Iz poročil o delovanju teh odborov sledi, da se predlogi Obrambnega ministrstva za višino vojaškega proračuna največkrat v celoti ali z minimalnimi spremembami navzdol vedno sprejmejo.

Zavzemanje senatorjev, poslancev za višji vojaški proračun in za oboroževanje je v mnogočem pogojeno z njihovimi političnimi ambicijami. To pride posebno do zraza zlasti ob predvolilnih bojih, ko kandidati tekmujejo med seboj v obljubah o novih naročilih za pomembne korporacije, ki bodo zagotovile razvoj določenega volilnega okrožja ali celo katere od zveznih držav. Tako je junija 1964 Lyndon Johnson ponovno kandidiral za predsednika ZDA in je v ta namen organiziral večjo politično turnejo po Kaliforniji. Med drugim je takrat obiskal tudi bazo vojaškega letalstva Edwards, kjer je imel pomemben predvolilni govor. V njem je prebivalce Kalifornije spomnil, kaj je bilo zanje storjeno v času vladanja demokratke stranke. Med drugim je navajal tudi naslednje podatke: Kalifornija je dobila 21 milijard dolarjev vojaških naročil, nanjo je odpadlo 23,1 % potrošenega vojaškega proračuna v ZDA, v letu 1964 je ta država dobila 2 milijardi dolarjev samo za plače vojaškega osebja. Vse te impresivne številke so imele velik vpliv med volilci Kalifornije, ki so se v jeseni istega leta opredelili za drugi predsedniški mandat Lyndona Johnsona.

2.4. Idejnopolitično utemeljitev sodelovanja dela ameriškega gospodarstva, zvezne vlade in vojaške organizacije na področju vojaško-obravnih priprav ZDA je dal 27. aprila 1946 general D. Eisenhower v svojem memorandumu direktorjem in poveljnikom Vojnega ministrstva ZDA. V tem dokumentu je general Eisenhower oblikoval idejo o nadaljevanju tesnih odnosov med zvezno armado in civilnimi institucijami ameriške družbe - industrijo, univerzami, raziskovalnimi inštituti idr. Memorandum je bil podlaga za ameriško politiko po tem letu. V njem je general Eisenhower med drugim zapisal: "... Nauki zadnje vojne so jasni.

Vojaški napori za zmago so zahtevali od armade veliko odgovornosti, mnoge od teh odgovornosti so bile učinkovito izpeljane le z dragoceno pomočjo celotnih družbenih zmogljivosti - naravoslovnih in družboslovnih znanosti, talentov itd. Oborožene sile v tej vojni ne bi mogle zmagati brez te pomoči. Znanstveniki in podjetniki so prispevali tehniko in orožje, kar vse je pripomoglo k naši zmagi. Njihovo razumevanje potreb ameriških oboroženih sil je omogočilo najvišjo stopnjo sodelovanja. Vzorec tega sodelovanja se mora nadaljevati tudi v miru. Ne samo da bo znanost informirala armado o svojih najnovejših dosežkih, ampak je treba vnesti v naše načrte za nacionalno varnost vse civilne zmogljivosti, ki lahko prispevajo k obrambi države... Armada kot ena od najpomembnejših ustanov, odgovornih za obrambo ameriškega naroda, ima dolžnost podati pobudo za razvoj tesnejšega odnosa med civilnimi in vojaškimi interesi. Zato mora oblikovati določene politike in upravno vodstvo, kar bo omogočilo celo večje prispevke s strani znanosti, tehnologije in upravne strukture kot med zadnjo vojno. Da bi se zagotovila popolna uporaba naših nacionalnih zmogljivosti v primeru nevarnosti, se morajo uresničiti naslednji pogoji:

a) armada mora imeti civilno pomoč tako pri vojaškem načrtovanju kot za proizvodnjo orožja;

b) znanstvenikom in podjetnikom se mora omogočiti najvišja možna svoboda pri uresničevanju njihovih raziskovalnih programov;

c) proučiti je treba možnosti za uporabo nekaterih od naših industrijskih in tehnoloških zmogljivosti kot organskih delov naše vojaške strukture;

d) znotraj armade moramo ločiti odgovornost za raziskovanje in razvoj od ostalih funkcij - preskrbovanja, nakupovanja, razdelitve in vzdrževanja;

e) oficirji vseh delov oboroženih sil se morajo v polni meri zavedati prednosti, ki jih armada lahko dobi iz tesne integracije civilnega talenta z vojaškimi načrti in razvojem.¹²¹

Zgodovina se je poigrala z Eisenhowerjem tako, da je le-ta ob koncu svojega drugega predsedniškega mandata (1961) označil povezovanje ameriškega gospodarstva (oborožitvene industrije) in zvezne vojaške organizacije pri vojaško-obrambnih pripravah zvezne države za nevarno ameriški demokraciji oziroma je opozoril, da je tovrstno povezovanje glavni vir militarizacije ameriške družbe, ki lahko ogrozi njeno demokratično ureditev.

3. Vloga podjetij, ki proizvajajo za vojaške namene (ta-koimenovani defense contractors) v vojaško-obrambni dejavnosti ZDA

Vojaško-obrambna dejavnost je danes pomemben del v strukturi družbene dejavnosti sodobnih držav. Za organiziranje in izvajanje te dejavnosti imajo države različne možnosti, in sicer:

a) lahko se pri tem naslonijo izključno na stalno armado ali izključno na

b) množično vključevanje vseh državljanov (različne verzije ideje miličnega¹²² sistema).

V praksi pa se pogosto pojavlja tretja možna rešitev, tj.

c) organizacija vojaško-obrambne dejavnosti, v kateri obstajajo različna razmerja med obsegom in vlogo državne vojaške organizacije in teritorialno organizacijo "oboroženega ljudstva" (različne kombinacije stalne armade z elementi miličnega sistema).

Za nadaljnjo analizo je pomembno spoznanje, da je med sodobnimi viri ogrožanja posameznika in globalne družbe vse bolj v ospredju človek, organiziran v državi z enormno vojaško silo. Na tem spoznanju temeljijo tudi vojaško-obrambne dejav-

nosti sodobnih držav. Države težijo k zagotavljanju določenih prednosti svojih vojaško-obrambnih dejavnosti pred drugimi. Zato je razumljivo, da so pri tej dejavnosti usmerjene bolj v izrabljanje svojih družbenih zmogljivosti. Taka usmerjenost je še zlasti značilna za tiste države, ki povezujejo svojo nacionalno obrambo in varnost v prvi vrsti in predvsem s procesi in dogajanja izven svojih državnih meja in v vseh delih sveta; bolj konkretno, te države skušajo usmerjati in spreminjati gospodarske, politične idr. procese ne samo znotraj svojega ozemlja, ampak v imenu svoje nacionalne varnosti tudi znotraj drugih držav. Zato pa potrebujejo odločilno prednost v svoji vojaško-obrambni dejavnosti pred drugimi. Tipičen primer države, ki skuša usmerjati procese in dogajanja na svetovni ravni z vidika svojih nacionalno-varnostnih interesov, so ZDA. ZDA so kot branilec in zaščitnik kapitalističnega produkcijskega načina (ter njemu lastnega vrednostnega in političnega sistema) razvile svojo vojaško-obrambno dejavnost do stopnje, ko je le-ta zelo pomemben del njihovega celotnega družbenega življenja. Materialni temelj vojaško-obrambne dejavnosti ZDA predstavlja njihovo gospodarstvo. Zlasti tisti del, ki neposredno deluje za vojaško-obrambne namene. Po obrambni koncepciji ZDA naj bi bile oborožene sile za opravljanje svojih funkcij v okviru vojaško-obrambne dejavnosti (zaščita vodilnega položaja in vloge ZDA v mednarodni skupnosti) čimbolj usposobljene ter naj bi pridobile ali ohranile prednosti (tehnološke, v oborožitvi, v usposobljenosti idr.) pred oboroženimi silami drugih držav. To pa zahteva v ZDA razvoj tistega dela ameriškega gospodarstva, ki zagotavlja neposredno materialno podlago njenim oboroženim silam.

3.1. Nekaterne značilnosti ameriškega gospodarstva (tistega dela, ki deluje za vojaške namene)

Temeljna značilnost ameriškega vojaškonamenskega gospodarstva z ekonomskega vidika je, da njegovi proizvodi nimajo

običajne uporabne vrednosti tako za življenje ljudi kot za nadaljnjo "civilno" proizvodnjo v celotnem gospodarstvu.

V dosedanji analizi se je pokazalo, da se je ta sektor ameriškega gospodarstva vse od prve svetovne vojne do danes nenehno uveljavljal v vojaško-obrambnih pripravah zvezne vlade. Vojaškonamensko gospodarstvo ZDA je v času druge svetovne vojne tudi pripomoglo h koncu njihove velike gospodarske krize. Glavna pozornost ZDA na področju gospodarstva od leta 1939 naprej je bila posvečena delovanju za vojaške namene. Vladna naročila za vojaške proizvode in storitve so narasla od 11 milijard dolarjev (leta 1939) na 117 milijard dolarjev (leta 1945). V tem času se je opazno povečala tudi zaposlenost: od 46 milijonov zaposlenih Američanov v letu 1939 na 53 milijonov zaposlenih leta 1945; narasla je tudi osebna poraba, in sicer kar za 25 % (od 137 milijard dolarjev leta 1939 na 171 milijard dolarjev leta 1945).¹²³

Delo za vojaške namene je v času druge svetovne vojne v ZDA omogočilo gospodarski razcvet, ameriško gospodarstvo pa je lahko proizvajalo več "topov" in več "masla" hkrati. Ta izkušnja je prepričevala Američane o tem, da se lahko z delom za vojaške namene doseže polna zaposlenost oziroma da vojaški izdatki spodbujevalno učinkujejo na gospodarstvo. To je imelo med drugim za posledico, da se je glede vojaškonamenskega gospodarstva neposredno po koncu druge svetovne vojne izoblikoval v ameriški družbi nekakšen splošni konsenz (med podjetniki, politiki, delavci, intelektualci idr.), da je ta del gospodarstva ne samo možen, ampak tudi zaželen. Zvezni vojaški proračun pa naj bi pomenil zaposlitev in splošno blaginjo za Američane.

Iz razvoja vojaškonamenske industrije ZDA med drugo svetovno vojno izhajata dve pomembni značilnosti, ki vsebinsko določata njen razvoj tudi po vojni:

a) visoka stopnja koncentracije znotraj sektorjev tovrstne industrije; med vojno je ameriška zvezna vlada pomembno sodelovala pri investiranju v nove tovarne in njihovo opremo

(zagotovila je dve tretjini od 26 investiranih milijard dolarjev). Levji delež teh investicij je šel k velikim podjetjem. Ob koncu vojne so bile te tovarne naprodaj po ugodnih cenah; 250 največjih ameriških podjetij je odkupilo kar 70 % vseh teh tovarn;¹²⁴

b) njena usmerjenost v razvoj tehnologije (močan poudarek financiranju raziskovanja in razvoja za vojaške namene naj bi tej industriji zagotovil ohranjanje tehnoloških prednosti pri opremljanju z orožjem in vojaško opremo ameriških oboroženih sil pred drugimi).

Obe značilnosti ameriške vojaške industrije opredeljujeta njeno strukturo še danes.

Struktura ameriške vojaške industrije dobi svoj konkretni izraz skozi mehanizem trga kapitalistične organizacije gospodarstva. Vloga kupca in prodajalca (ter njuno medsebojno razmerje) pa ni enaka na trgu vojaškonamenske industrije in na trgu "civilnih" proizvodov.

3.1.1. Naslednje značilnosti opredeljujejo vsebino na strani povpraševanja (kupca) na trgu ameriške vojaškonamenske industrije:

- kot uradni kupec proizvodov vojaškonamenske industrije nastopa zvezna vlada (oziroma obrambno ministrstvo) v imenu temeljnih principov ameriške obrambne politike (npr. ohraniti tehnološko idr. prednost pred Sovjetsko zvezo in drugimi državami). Mnogi so prepričani, da obrambno ministrstvo že vnaprej določa, katero podjetje bo dobilo pogodbo za določen vojaški program. Drugi verjamejo v pošteno igro, v kateri obrambno ministrstvo zaupa pogodbo za tovrstne programe najboljšemu ponudniku. Dejstvo je, da obrambno ministrstvo kot del zvezne državne uprave ne more popolnoma izločiti "stalnih",

"največjih" itd. dobaviteljev pri novih vojaških programih in jim mora zagotavljati posel že zato, da se ne bi preusmerili v civilno proizvodnjo ter bi tako zmanjšali mirnodobsko "pripravljenost" celotnih gospodarskih zmogljivosti ZDA za morebitno vojno (ko bi bilo treba proizvajati v čim krajšem času čim več);

- druga temeljna značilnost zvezne ameriške vlade kot kupca vojaških proizvodov je, da poseduje tovarne, katerim naj bi najprej ponudila posel pri novih vojaških programih, še posebej, ker mora nekako upravičiti obstoj teh tovarn in zaposlene v njih. Zvezna vlada je lastnik večine tovarn v industriji streliva in strateških raket, jedrskega orožja, ene tretjine tovarn v letalski industriji. Najbolj pogosto se zgodi, da obrambno ministrstvo odloči tako, da je "volk sit in koza cela" ter razdeli izvedbo programa za nov sistem orožja ali vojaško opremo med zasebna podjetja (zlasti stalne partnerje) in svoje tovarne.

Specifično tekmovanje na strani kupca vojaških proizvodov pa obstaja med vsemi zvrstmi ameriških oboroženih sil (kopenska vojska, letalstvo, mornarica, mornariška pehota). Iz najrazličnejših razlogov (prestiža znotraj oboroženih sil, prepričanja o lastni superiornost idr.) skušajo posamezne zvrsti ameriških oboroženih sil vsaka zase zagotoviti čim večjo specifičnost svojih sistemov orožij, ki izključujejo njihovo uporabo v ostalih zvrsteh. Prav tako vsaka zvrst oboroženih sil teži k temu, da ima svojega dobavitelja, kar vodi do oblikovanja cele mreže pogodbenih podjetij, ki so povezana zgolj z eno od zvrsti ameriških oboroženih sil. V primeru, da se pojavita dva dobavitelja določenega proizvoda, potem ponavadi oskrbujeta vsak svojega odjemalca (korporacija Lockheed dobavlja npr. strateške rakete vojni mornarici, Boeing pa vojnemu letalstvu).¹²⁵

3.1.2. Značilnosti dobaviteljev (suppliers) v vojaški industriji ZDA. V strukturi ameriške vojaške industrije lahko ločimo tri nivoje, in sicer:

- prvi nivo predstavljajo primarna pogodbeno podjetja (tako imenovani prime contractors); to so večinoma velike korporacije, ki sklepajo glavno pogodbo z obrambnim ministrstvom za kak vojaški program;

- drugi nivo so pogodbeno podjetja (tako imenovani subcontractors); to so ponavadi srednje velika in manjša podjetja, ki sklepajo pogodbo s primarnim pogodbenim podjetjem za izdelavo enega ali več posameznih delov iz konkretnega vojaškega programa;

- tretji nivo pa so delni dobavitelji, ki izdelujejo in dobavljajo prvima dvema skupinama pogodbenih podjetij le posamezne dele za naročen vojaški program (oziroma sistem orožja, ki se ponavadi dokončno sestavi v prvih dveh skupinah podjetij).

3.1.3. Najpomembnejše značilnosti, ki ločujejo vojaškonamensko podjetje od podjetij, ki neposredno ne delujejo za vojaške namene, so:¹²⁶

a) Velike zahteve obrambnega ministrstva v njihovem delovanju. To vodi v veliki meri do določene prilagoditve teh podjetij za specifično poslovanje z obrambnim ministrstvom. Ko se ta prilagoditev posameznega podjetja poveže z velikimi vojaškimi programi, pride do večje koncentracije znotraj "vojaške industrije" same. Tabela 13 kaže sto najpomembnejših "obrambnih" korporacij, ki so v letu 1985 obvladovale 70 % vsega tovrstnega poslovanja (naročil obrambnega ministrstva). Tabela 14 pa kaže vrstni red 12 podjetij, ki so v tem letu dobile največji del vojaških programov. Velika koncentracija je sicer značilna za celotno ameriško industrijo, v kateri 500 najpomembnejših korporacij nadzira okoli 70 % vsega ameriškega družbenega bruto produkta, samo 111 podjetij pa je v njem udeleženo z več kot eno polovico.

b) Zainteresiranost podjetij za poslovanje z obrambnim ministrstvom. Najpomembnejši razlogi za takšno zainteresiranost podjetij so:

- zvezna vlada ponavadi financira raziskovanje in razvoj naročenih vojaških projektov; obstaja pa tudi možnost prenosa tehnologije v civilni sektor;

- ponavadi gre pri vojaških programih za večji posel;

- imajo izkušnje z upravljanjem velikih visoko tehnoloških programov (veliko uspešnih managerjev je prišlo prav iz "obrambnih" podjetij);

- dolgoročno zagotovljeno delo (ko podjetje enkrat dobi pogodbo z vlado, ima zagotovljen pet do desetletni razvojni program in nato še vsaj pet let proizvodnje in dodatno nekajletno finančno idr. pomoč, če ima program značaj nacionalne prioritete oziroma je posebnega nacionalnega pomena;

TABELA 13. Sto matičnih podjetij, ki so v fiskalnem letu 1985 prejela največji obseg finančnih sredstev (\$) ameriškega obrambnega ministva

Vrstni Vrstni

red Matično podjetjered Matično podjetje

59	Aerospace Corporation the	79	Kuwait National Petroleum Co
22	Allied Signal Corp.	77	Lear Siegler Inc
45	Amerada Hess Corporation	19	Litton Industries Inc
37	American Telephone & Telg Co	6	Luckheed Corporation
91	Amoco Corporation	95	Logicon Inc
74	Ashland Oil Inc	54	Loral Corporation
55	Atlantic Richfield Company	18	LTV Corporation the
90	BDM International Inc	87	Marine Transport Lines Inc
5	Boeing Company the	11	Martin Marietta Corporation
60	British Petroleum Co PLC	98	Mason & HNGR-SLS MSN Co Inc
63	Burroughs Corporation	52	Massachusetts Inst Technology
70	Caltex Petroleum Corporation	1	Mc Donnell Douglas Corporation
72	Capital Marine Corp	67	Mitre Corporation the
31	CFM International Inc	69	Mobil Corporation
44	Chevron Corporation	56	Morton Thiokol Inc
57	Coastal Corporation the	94	Motor Oil Hellas Corinth Refin
65	Computer Sciences Corporation	47	Motorola Inc
33	Congoleum Corp	25	Northrop Corporation
61	Control Data Corporation	26	Ogden Corporation
97	Day & Zimmermann Inc	48	Oshkosh Truck Corporation

53	Draper Charles Stark Lab	100	Pace Industries Inc
75	Du Pont e i de Nemours and Co	43	Pan American World Airways Inc
84	Duchossois Industries Inc	71	Penn Central Corporation the
88	Dynalectron Corporation	78	Phibro-Salomon Inc
51	E-Systems Inch	9	Raytheon Company
93	Eastman Kodak Company	23	RCA Corporation
29	Eaton Corporation	3	Rockwell International Corp
50	Emerson Electric Co	96	Rolls-Royce Inc
49	Exxon Corporation	30	Royal Dutch Shell Group
89	Fairchild Industries Inc	83	Samwhan Corporation
92	Figgie INTL Holdings Inc	46	Sanders Associates Inc
32	FMC Corporation	73	Science Applications INTL
28	Ford Motor Company	34	Singer Company the
40	Gencorp Inc	64	Soberbio Inc
2	General Dynamics Corporation	16	Sperry Corporation
4	General Electric Company	68	SUN Company Inc
17	General Motors Corporation	99	Sundstrand Corporation
42	Goodyear Tire & Rubber Co	35	Teledyne Inc
62	Gould Inc	24	Tenneco Inc
10	Grumman Corporation	76	Texaco Inc
39	GTE Corporation	21	Texas Instruments Incorporated
36	Harris Corporation	13	Textron Inc
41	Hercules Incorporated	66	Todd Shipyards Corporation
86	Hewlett-Packard Company	80	Tracor Inc
14	Honeywell Inc	85	Transworld Oil LTD
8	Hughes Howard Medical INST	27	TRW Inc
82	ICI American Holdings Inc	81	United Industrial Corporation
15	International Business MCHS	38	United States Philips Trust
20	ITT Corporation	7	United Technologies Corp
58	Johns Hopkins University	12	Westinghouse Electric Corp

VIR: Department of Defense, Washington Headquarters Services Directorate for Information Operations and Reports, FY 1985, str. 7.

TABELA 14. Korporacije z vrednostjo pogodbe s Pentagonom več kot 2 milijardi dolarjev, fiskalno leto 1985

Vrstni red		Ime korporacije	Namenjeno v letu	
1985	1984		1985	1984
1	1	Mc Donnell Douglas Corp.	\$ 8.9	7.7
2	3	General Dynamics	7.4	6.0
3	2	Rockwell International	6.3	6.2
4	6	General Electric	5.9	4.5
5	5	Boeing Company Inc.	5.5	4.6
6	4	Lockheed	5.1	5.0
7	8	United Tehnologies	3.9	3.2
8	7	Huges, Howard Medical Institute	3.6	3.2
9	9	Raytheon	3.0	3.1
10	11	Grumman	2.7	2.4
11	12	Martin Marietta	2.7	2.3

VIR: Department of Defense, Washington Headquarters Services Directorate for Information Operations and Reports, FY 1985, str. 4.

- nekatera podjetja so že tako specializirana za vojaškonamensko proizvodnjo, da so v veliki meri odvisna od tovrstnih pogodb.

c) Na področju vojaškonamenske industrije prihaja do vertikalne in horizontalne integracije podjetij. Pri vertikalni integraciji "obrambnih" podjetij sta najbolj pogosti dve obliki:

- isto podjetje dela oboje - raziskovanje in razvoj ter proizvodnjo danega programa;

- v zadnjih desetih letih pa v ZDA naraščajo primeri, ko glavno pogodbeno podjetje "kupi" velike in majhne kooperante. Za nekatere je to dokaz boja velikih pogodbenih podjetij za delež pri "obrambnih" poslih ZDA.

Poleg tega narašča tudi horizontalna integracija podjetij, ki delujejo za vojaške namene. Na primer, skoraj izključni vladni dobavitelj vojaških letalskih proizvodov General Dynamic že posega na področje elektronike, graditve ladij itd.

Pomemben vidik koncentracije na področju ameriške vojaškonamenske industrije je tudi njena geografska porazdelitev. Tako

dobiva Kalifornija čez 20 % "obrambnih" dolarjev (predvsem zaradi superiornega položaja te zvezne države v letalski in elektronski industriji), Teksas in New York dobita skupaj 15 % (spet za letalsko in elektronsko industrijo). Deset držav (Alaska, Arizona, Kalifornija, Kolorado, Connecticut, Havaji, Maryland, Massachusetts, Utah, Virginija) dobi čez dve tretjini "obrambnih" dolarjev. Slednje vsekakor prispeva k močni povezavi interesov kongresa (oziroma njegovih članov iz teh držav) z vojaškimi izdatki ZDA.

d) Na področju vojaškonamenske industrije ZDA obstajajo izrazite ovire, ki otežujejo oziroma preprečujejo "vstop in izstop" številnim podjetjem, ki že ali pa bi rade sodelovale v tej dejavnosti. Te ovire močno omejujejo tudi pogoje za prosti trg na tem področju. Dejavniki, ki ovirajo vstop podjetij v vojaško-obrambno dejavnost, so:

- problemi trga; trg za "obrambno industrijo" je zelo specifičen. Večina prodaje se izvede neposredno. Največkrat edini kupec (obrambno ministrstvo) pogosto menja svoje vodilno osebo (z vlado se ponavadi zamenja tudi veliko višjih uradnikov v državni upravi). Zato je pomembno, da podjetja poznajo način delovanja oziroma poslovanja obrambnega ministrstva. Vse to terja od podjetij posebne (specializirane) organizacije, ljudi in denar za raziskovanje in obladovanje tega trga;

- neelastično povpraševanje, ki je rezultat trenutnega števila (stanja) vojaških enot in obsega vojaškega proračuna; večina vojaških proizvodov pa zahteva velike investicije kapitala v opremo za produkcijo, kar ponavadi zmorejo le velika podjetja;

- lojalnost podjetij do ameriških oboroženih sil (v celoti ali posameznih zvrsti), ki jih oskrbujejo z vojaškimi proizvodi. Ta "podpora" podjetij oboroženim silam je pogojila nastanek večje povezanosti "starih obrambnih podjetij" z ameriški oboroženimi silami;

- zahteva za kakovostno storitev oziroma proizvode. Ker temelji financiranje kakega vojaškega programa v pogodbi

prvenstveno na kakovosti proizvodov (ne pa toliko na njihovi ceni), podjetja, ki vstopijo na področje vojaškonamenske proizvodnje, ne morejo preprosto povečati proizvodnje obstoječih proizvodov ter s tem znižati njihovo ceno, pač pa morajo ponuditi nov in izboljšani proizvod;

- potreba za velike tehnične in znanstvene zmogljivosti podjetij. V natečaju za pridobitev pogodbe z obrambnim ministrtvom imajo boljše možnosti tista podjetja, ki imajo večje in razvitejše oddelke za raziskovanje in razvoj;

- obstoj drage, specializirane opreme. Večino specializirane opreme za vojaške proizvode nabavi obrambno ministrtvo in jih da v upravljanje (uporabo) zasebnem podjetjem, kar otežuje vstop novih podjetij na ta trg;

- potreba po kapitalu. Da podjetje oblikuje predlog za nov proizvod, ga to stane veliko denarja (npr. korporacija North American - Rockwell je porabila okoli 40 milijonov dolarjev, preden je dobila pogodbo (leta 1985) za Space Shuttle). Tako velika sredstva ima na razpolago le nekaj velikih podjetij;

- različne "višje" zahteve obrambnega ministrtva za delovanje za vojaške namene. Podjetja morajo pri svojem delovanju upoštevati različne "obrambne" zahteve, od posebnega sistema računovodstva, uprave, nadzora v proizvodnji idr., vse to zahteva izkušnje in dobro izurjenost s tovrstnimi posli;

- specifičnosti razmer na tem trgu. Pogosto zoževanje trga, presežek produkcijskih idr. zmogljivosti, nestabilnost trga itd., vse to odvrča podjetja od vstopa na to področje;

- politični razlogi. Člani kongresa si zelo prizadevajo obdržati podjetja, ki delujejo za vojaške namene, na svojem območju. V tem smislu v kongresu onemogočajo sprejem odločitev za npr. graditev vojaških tovarn na drugih področjih itd.;

- različni predpisi zvezne vlade so bolj strogi do vojaškonamenskih podjetij, ki poslujejo z zvezno vlado kot do ostalih "civilnih podjetij";

- varnostni razlogi. Večina "obrambnih" poslov zahteva "čistost", "neobremenjenost" delavcev in tovarn v nacionalno varnostnem smislu;

- družbena nepopularnost. Dejavnost za vojsko (zlasti načrtovanje in proizvodnje določenih proizvodov - napalma, orožja za množično uničevanje idr.) je v širšem družbenem okolju v ZDA ponavadi nepriljubljena, celo sramotna. Tudi to je ovira, da nekatera podjetja ne sodelujejo v tej dejavnosti.

Dejavniki, ki ovirajo podjetja pri izstopu iz vojaškonamenske dejavnosti, pa so zrcalna podoba ovir, ki otežujejo ali onemogočajo vstop podjetij v tovrstno dejavnost.

e) Izbira dobaviteljev s strani obrambnega ministrstva. Glede vprašanja, kako obrambno ministrstvo izbira svoje dobavitelje, s katerimi sklepa pogodbe, obstajata v ZDA dve prevladujoči stališči. Prvo pravi, da uradniki, ki odločajo v obrambnem ministrstvu, zavestno izberejo podjetje, s katerim podpišejo pogodbo za kak nov vojaški program. Drugo stališče pa trdi, da obstaja na tem področju normalno prosti trg ter, da je izbira dobavitelja za kak vojaški program odvisna od najnižje cene, ki jo kdo ponudi. Dejansko se pridobitev za nov vojaški program pričenja s tekmovanjem (vsaj v prvi fazi za tako imenovano pogodbo za raziskovanje in razvoj). Pri tem gre za to, da podjetja (navadno največja, tista, ki imajo dovolj raziskovalcev in kapitala) oblikujejo predlog zahtevanega programa, katerega najpomembnejši del so tehnične zmogljivosti za njegovo izvedbo. Cena izvedbe programa ima bolj stransko vlogo. Ta predlog potem obravnavajo uradniki v obrambnem ministrstvu (to lahko traja od šest mesecev do enega leta).

Podatki kažejo, da se samo okoli 8 % celotnega poslovanja podjetij z obrambnim ministrstvom izvede skozi "tekmovanje" potencialnih dobaviteljev; večina, to je 92 % tovrstnega poslovanja se izvaja v okviru pravila 3 - 214, ki dovoljuje izjeme od splošnega pravila (konkurenca, najboljši ponudnik itd.), kot npr. potrebe nacionalne varnosti, specifična delovna sredstva, nujne potrebe itd.

Dokler je program še v fazi tekmovanja, ima obrambno ministrstvo močno pozicijo kupca, ki se lahko pogaja s potencialnimi dobavitelji (glede kakovosti proizvoda, nižje cene, zgodnje dobave itd.). Ko pa je izbran en dobavitelj, se položaj spremeni in je edini dobavitelj v močnejšem položaju od obrambnega ministrstva. Slednji postane čez čas vse bolj odvisen od tega pogodbenega podjetja za naročeni proizvod, ki ga "nujno" potrebuje in za katerega se ne more v kratkem času najti nadomestilo. S tega vidika ima to podjetje možnost predstaviti obrambnemu ministrstvu vse probleme, ki povečujejo ceno, daljšajo rok dobave proizvoda itd., ter se pogaja (diktira) za povišanje cene končnega proizvoda.

Prav ta dualizem med delnim tekmovanjem podjetij za pridobitev pogodbe (vojaških programov) ter neobstojem tekmovanja med izvajanjem tega programa je ena od najpomembnejših razlik med poslovanjem podjetij za vojaškonamenske in podjetij za civilne proizvode. To že samo po sebi demantira mit, ki ga ustvarjajo ameriško obrambno ministrstvo, vojaškonamenska industrija in kongres, da je pri poslovanju na področju vojaških proizvodov navzoč prosti trg, katerega nevidna roka producira gospodarsko uspešnost.

Morda najbolj hipokritično stališče o tem imajo ravno predstavniki v kongresu, ki v svojih govorih poudarjajo potrebo po večjem prostem trgu na področju vojaških proizvodov, obenem pa glasujejo za to, da obrambno ministrstvo vzdržuje v delovanju neučinkovite, popolnoma neizrabljene tovarne v svojih "domačih" (volilnih) okoljih.

f) Specifičnosti se pojavljajo tudi v organizaciji in delovanju podjetij, ki delujejo za vojaške namene, in sicer:¹²⁷

- veliko število administrativnih delavcev v tovrstnih podjetjih (večina tega dela je zaupne narave, zato imajo ta podjetja veliko število različnih varnostnikov) prispeva k večjim stroškom. V Franciji je bilo potrebnih za letalo Mirage III 50 inženirjev-

načrtovalcev, program za letalo F15 v ZDA pa je imel 240 ljudi, ki so samo nadzirali delavce, ki so opravljali ta dela;

- v teh podjetjih je ponavadi veliko število inženirjev; podjetja jih zaposlujejo v upanju, da bodo dobila nove pogodbe. Delitev dela znotraj vojaškonamenske industrije je zelo velika. Inženirji sodelujejo le pri posameznih fazah načrtovanja in proizvodnje vojaškega produkta, zato vsaj večina ne čuti odgovornosti za končni proizvod, prav tako ne morejo vplivati na pomembnejše odločitve celotnega načrta;

- strojna oprema v teh podjetjih je ponavadi dveh vrst: a) stroji za "splošno uporabo" se uporabljajo za proizvodnjo proizvodov kot v večini civilnih podjetij; b) stroji za proizvodnjo vojaških proizvodov (posebnih dimenzij, materialov itd.). Slednji so dragi, prav tako je draga njihova uporaba - ko je kakega vojaškega programa konec, so le-ti skoraj brez uporabe;

- ta podjetja so nadzirana z državno upravo in niso samostojna pri sprejemanju najpomembnejših odločitev o pridobivanju kapitala za proizvodnjo, izbiri vrste proizvodov, obsega teh proizvodov, načina proizvodnje, cene proizvoda, njihove prodaje itd.;

- temeljni motiv teh podjetij je pridobiti čim več subvencij od države in zvišati cene končnih proizvodov.

3.2. Razmerje med podjetji z vojaškonamensko proizvodnjo in obrambnim ministrstvom

Na odnos med podjetji, ki proizvajajo za vojaške namene ter obrambnim ministrstvom je treba gledati vsaj z dveh zornih kotov: gospodarskega in političnega. Pri prvem gre za to, da je za ta podjetja obrambno ministrstvo edini resni kupec, za obrambno ministrstvo pa obstaja na "razpolago" omejeno število potencialnih podjetij, ki so sposobna izvajati zahtevne programe

za oskrbovanje ameriških oboroženih sil. Rezultat je odnos med monopolističnim proizvajalcem in monopolističnim kupcem. Po drugi strani pa so podjetja, ki proizvajajo za vojaške namene, v procesu specializacije za tovrstno dejavnost izgubila velik del svoje neodvisnosti. O mnogih pomembnih vprašanjih (npr. kaj se proizvaja, kako se proizvaja idr.) odločajo ustrezne organizacije znotraj obrambnega ministrstva. Zato gre pri tem tudi za odnos določene podrejenosti vodstva teh podjetij upravi obrambnega ministrstva. Najpomembnejše pri tem je, da so pogodbeni podjetja podvržena natančnemu nadzoru v skoraj vseh fazah svojega delovanja (od načrtovanja do skladiščenja proizvodov). Obseg nadzornega aparata v obrambnem ministrstvu se spreminja, ocenjuje pa se, da se v ZDA z vprašanji pogodb in sporazumov za vojaškonamensko proizvodnjo ukvarja v Washingtonu in lokalnih upravah čez 55 tisoč ljudi ter da ima v posameznem tovrstnem podjetju stalno mesto (sedež) okoli 210 civilnih uslužbencev obrambnega ministrstva ter okoli 10 vojaških oficirjev. Na čelu zvezne uprave, ki nadzira pogodbe in delo podjetij za vojaške namene, so: podsekretar obrambnega ministra (z vzdevkom "industrijski car"), obrambni minister in predsednik ZDA.¹²⁸

Temeljni odnos med zvezno državno upravo in podjetji z vojaškonamensko proizvodnjo je bolj nadzor kot lastništvo prvega nad drugim. Največkrat je formalna lastnina tovarn teh podjetij zasebna, čeprav jim nudi zvezna državna uprava pogosto na razpolago zemljišča, tovarne, stroje idr.

Z vidika obravnavane problematike v tem poglavju je najpomembnejše vprašanje, kdo je v odnosu med podjetji z vojaškonamensko proizvodnjo in obrambnim ministrstvom tisti, ki sprejema končne odločitve glede vojaškonamenskega načrtovanja in produkcije v ZDA. Dejstvo je, da uprave tovrstnih podjetij vplivajo na odločitve zvezne vlade ne samo kot oskrbovalci oboroženih sil, ampak tudi kot pomembni nosilci gospodarske in politične moči v celotnem ameriškem gospodarstvu in družbi. Končne odločitve o višini izdatkov za vojaške namene pa so

odvisne od zvezne državne uprave in potrditve v kongresu. Zato obstaja neposredna povezava med zvezno državno upravo (v obrambnem ministrstvu) in podjetji z vojaškonamensko proizvodnjo v njunem delnem skupnem interesu. Ta je v nadaljnjem razvoju materialnega temelja, ki zagotavlja obstoj in delovanje velikih in dobro opremljenih oboroženih sil. Slednje so političnim predstavnikom zvezne države potrebne ne samo za obrambo pred oboroženimi viri ogrožanja od zunaj, ampak tudi za "samozavestno" vodenje politike države v smeri, za katero v ožjem krogu menijo, da je najboljša in je v interesu celotne ameriške družbe. Povezanost med ameriško zvezno državno upravo in podjetji z vojaškonamensko proizvodnjo je razvidna tudi iz odgovora ministra za finance (John B. Connally, 8. junija 1971), ki ga je dal senatorju A. Proxmireju. Slednji je vprašal ministra za finance, zakaj so odobrili korporaciji Lockheed posojilo v vrednosti 250 milijonov ameriških dolarjev. Odgovor: "Kaj nas briga, če proizvajajo ali ne. Posojilo smo jim dali v glavnem zato, da lahko poravnajo svoje obveznosti (izgube) ter zagotovijo zaposlitev za 31 tisoč ljudi po vsej deželi v času, ko mi nujno potrebujemo tovrstno zaposlitev. To je glavno opravilo."¹²⁹

3.3. Podjetja z vojaškonamensko proizvodnjo in kongres

Kongres ima po ameriški ustavi pomembno vlogo glede izdatkov za obrambo. Vsak cent, porabljen za obrambo, bi moral biti potrjen v njem. Dejansko pa je kongres šele v začetku sedemdesetih let postal bolj kritičen pri obravnavanju vojaških programov in vojaških izdatkov. Senator Gaylord A. Nelson je to komentiral takole (1969): "V kratkem obdobju šestih let, kar sem v senatu, kongres ni zavrnil nobenega vojaškega proračuna. Sprejeli smo proračun 70 milijard dolarjev z desetminutno ali enourno razpravo... Kongres ni izpolnil svojih obveznosti pri

presoji vojaškega proračuna na temelju ideje, da vojska sama najbolje ve, kaj potrebuje, ter da gre pri tem za čisto vojaško-tehnične, in ne politične zadeve. To je bila naša največja napaka." 130

Eden od razlogov za manjšo kritičnost kongresa do zadev v zvezi z obrambo ZDA je bilo prevladujoče vzdušje v njem, da "nič ni predobro za naše fante" (to je vojsko). Kritična poglobljena presoja glede vojaških programov v kongresu je bila in je še otežena tudi zaradi:

- hitrega razvoja vojaške tehnologije, ki zahteva strokovno presojo članov kongresa; le-ti so v mnogočem odvisni od pojasnil vojaških izvedencev, ki jih največkrat zagotavlja obrambno ministrstvo;

- organizacijska šibkost kongresa (veliko število relativno samostojnih institucij, ki pripravljajo strokovne informacije za njegove člane idr.);

- predstavniki podjetij za vojaškonamensko proizvodnjo na različne načine (skupine pritiska idr.) predstavljajo in opravičujejo to industrijo kot obrambno in vplivajo na stališča članov kongresa;

- osebni interesi članov kongresa; čeprav so slednji predstavniki ljudstva in naj bi kot taki zagotavljali uresničevanje njegove "splošne volje", največkrat ne morejo iz svoje kože ter vedno protestirajo proti ukrepom zoper dejavnost, ki prinaša določene koristi okolju, iz katerega izhajajo, ne glede na to, kako nepotrebna ali celo potratna je ta dejavnost. Podjetja, ki proizvajajo za vojaške namene, so običajno velikega gospodarskega pomena za okolje (posamezno zvezno državo), iz katerega izhaja posamezen član izhaja, zato je njegov osebni interes ohranjati to še naprej.

V tem smislu je lahko indikativen naslednji primer: Junija 1970 je vojna mornarica najavila dolgoročno pogodbo za proizvodnjo vojaških ladij (rušilcev) s firmo Litton Industries,

ki je imela novo moderno ladjedelnico v državi Mississippi. Član kongresa iz države New England je to ostro obsodil in zahteval, da se del tega posla da firmi z njegovega področja, kljub za-
trjevanju predstavnikov vojne mornarice, da bi to znatno
podražilo končno ceno. Senat je to zahtevo sicer odbil, manj kot
mesec potem, ko je podjetje Litton sprejelo 2,1 milijarde
ameriških dolarjev po pogodbi, pa je podjetje Bath (iz okrožja
senatorja iz države New England) sprejelo 19,3 milijone dolarjev
za modernizacijo treh mornariških rušilcev.¹³¹

Obstoj in delovanje podjetij, ki delujejo za vojaške namene, v
ZDA podpira in omogoča uradna ideologija, ki uči, da vojaški
izdatki zagotavljajo nacionalno varnost ZDA ter da učinkujejo
pozitivno na gospodarstvo in prinašajo splošno blaginjo narodu.

Nekatera izhodišča takšnega prepričanja, ki so skupna
mnogim članom kongresa, predstavnikom izvršne oblasti,
izvršnim direktorjem v podjetjih, delavcem v podjetjih idr., so:

a) obramba države je ena temeljnih funkcij na današnji stopnji
razvoja človeške družbe (v pogojih sovražne, tekmovalne med-
narodne skupnosti);

b) velika odgovornost ZDA za usmerjanje procesov in doga-
janj v svetu zahteva močne oborožene sile, ki morajo imeti
prednost v boljšem orožju, če že ne v številu (zlasti pred Sov-
jetsko zvezo);

c) vojaški izdatki prispevajo h gospodarski dejavnosti v enaki
meri kot katerikoli drugi javni ali zasebni izdatki (dejansko se
vojaški izdatki razlikujejo od ostalih vrst izdatkov po tem, da
predstavljajo v bistvu denar v obtoku, ki je odvzet celotni družbi
in je usmerjen za "nefunkcionalno" uporabo - ne omogočajo
dviga življenjskega standarda ali nadaljnjo produktivno proiz-
vodnjo);

d) gospodarstvo ZDA lahko proizvaja "maslo in topove" v
neomejenih količinah (dejansko je neproduktivna uporaba kapi-
tala za vojaške namene močno zožila meje stabilnosti ameriškega

gospodarstva - vse manjša konkurenčnost na svetovnih trgih idr.);

e) denar, porabljen za vojaške namene, je vir novih delovnih mest (vojaški izdatki v določeni meri vsekakor omogočajo zaposlitve v vojaški industriji; na daljši rok pa zmanjšujejo civilni del družbenega bruto produkta, ker mu odvzemajo sredstva);

f) tako dolgo, kolikor družbeni bruto produkt raste, pomeni to blagor za ljudi in ni pomembno, za kaj se uporablja (če z "bogastvom ljudi" razumemo ekonomsko uporabne proizvode in storitve, koristne za življenjski standard ljudi in nadaljnji razvoj gospodarstva in celotne družbe, potem ni vseeno, za kaj se denar uporablja);

g) raziskave na področju orožja in obrambe prispevajo k razvoju civilne tehnologije in k nacionalni gospodarski rasti (po nekaterih ocenah je prenos znanja iz vojaške v civilno tehnologijo zelo skromen).¹³²

Iz dosedanje analize sledi, da se je vojaško-obrambna dejavnost uveljavila kot posebna sfera v strukturi obstoječe družbene delitve dela v ZDA. Pokazalo se je tudi, da je materialni temelj tovrstne dejavnosti gospodarstva, zlasti tisti njegov del, ki ima neposredno vojaškonamenski značaj. Ta del ameriškega gospodarstva, ki je v mnogočem sui generis glede na "civilno" gospodarstvo, predstavlja središče, okoli katerega se zbirajo delni skupni interesi mnogih institucij iz družbenega življenja v ZDA (članov kongresa, predstavnikov izvršne veje oblasti, direktorjev in delavcev v teh podjetjih, visokih predstavnikov oboroženih sil, sindikatov idr.).

Vse to pa je izhodišče za razpravo o pojavu vojaško-industrijskega kompleksa v ameriški družbi.

4. Delovanje vojaško-industrijskega kompleksa (VIK) v ZDA

4.1. Sodelovanje zvezne vlade, zvezne vojaške organizacije in vojaškonamenske industrije

V pripravah ZDA na vojno (tj. vojaško-obrambni pripravah) je industrija, ki deluje za te namene, postala zlasti v letih po drugi svetovni vojni pomemben partner zvezne vlade in zvezne državne vojaške organizacije. Sodelovanje zvezne vlade, zvezne vojaške organizacije in vojaškonamenske industrije v ZDA se je od druge svetovne vojne naprej razvijalo skozi tri obdobja:

a) med vojno je ameriško vojaškonamensko gospodarstvo pomagalo ohraniti ameriški kapitalizem nasproti agresivnemu nemškemu in japonskemu kapitalizmu; zasebna industrija - zlasti letalska in avtomobilska, se je v večji meri usmerila v vojaškonamensko proizvodnjo. V medvojnem obdobju je značilno sodelovanje med zasebnim podjetništvom in zvezno vlado. Vojaškonamensko proizvodnjo so v celoti vodili menedžerji zasebnih podjetij, ki so to dejavnost opravljali bolj kot patriotsko obvezo (in so zanj prejeli simbolično plačilo);

b) po vojni se je sodelovanje zvezne vlade, zvezne vojaške organizacije in industrije za vojaške namene nadaljevalo. Ameriška vlada je potrebovala vojaško moč za utemeljevanje in uresničevanje ciljev svoje politike (ohraniti prednost pred konkurenčnimi kapitalističnimi državami zlasti zahodne Evrope in Japonske ter onemogočanje morebitne svetovne nadvlade Sovjetske zveze in Kitajske). V obdobju hladne vojne (zlasti med leti 1950 in 1960) so dobile ameriške oborožene sile veliko moderne oborožitve - jedrske in medcelinske rakete, podmornice na jedrski pogon itd., kar so zagotavljala ameriška podjetja. Zveza med zvezno vlado in zasebnim podjetništvom (z vojaško proiz-

vodnjo) se je v tem obdobju tako okrepila, da jo je januarja 1961 takratni predsednik Eisenhower označil kot vojaško-industrijski kompleks, katerega vpliv na ameriško družbo je izrazito negativen. Tega leta se začenja tretje obdobje sodelovanja med zvezno vlado, zvezno vojaško organizacijo in podjetji z vojaškonamensko proizvodnjo;

c) to obdobje je pomembno zlasti po tem, da je bila v okviru obrambnega ministrstva ustanovljena formalna organizacija za centralistično upravljanje vojaškonamenskega dela ameriškega gospodarstva. Uradno ime državne industrijske uprave v obrambnem ministrstvu je "Urad za obrambno preskrbo" (The Defense Supply Agency - DSA), ta združuje različne organizacije, ki skrbijo za sodelovanje ameriške vojaškonamenske industrije, zvezne vojaške organizacije in obrambnega ministrstva. Med najpomembnejšimi tovrstnimi organizacijami sta dve: The Defense Contract Audit Agency (ki skrbi za finančno plat pogodb obrambnega ministrstva s podjetji z vojaško proizvodnjo) ter The Defense Contract Administration Services (DCAS, služba, ki skrbi za pogodbe v celoti obrambnega ministrstva s podjetji). Ta služba ima svoje urade v posameznih zveznih državah, znotraj katerih so tako imenovani regijski uradi, nato okrožni (district) in končno uradi v tovarnah glavnih vojaško-industrijskih podjetij. Skozi to mrežo je bil odnos med kupcem in prodajalcem spremenjen v odnos odvisnosti in podrejenosti prodajalca kupcu.¹³³

Pod državno nadzorovanim vojaškonamenskim delom gospodarstva ni prostora za tržni mehanizem, kajti kapital ima, kot je bilo že ugotovljeno, enkratno uporabo na vojaškem področju.

V obdobju državnega kapitalizma ZDA se je odnos med zasebnimi podjetji in zvezno vlado spremenil tako, da ta podjetja kot institucije v procesu odločanja o kapitalu in tehnologiji zavzemajo šele drugo mesto, za "upravljaljskimi skupinami", ki se nahajajo v zvezni vladi. Še posebej velja to za odločanje o vojaškonamenskem gospodarstvu, ki je skoncentrirano v izvršni

veji zvezne vlade. Ta "upravljaljsko-hierarhična institucionalna" mreža zvezne ameriške države ima po ocenah nekaterih težnjo po samonadaljevanju in širjenju. Večja kot je, večji je pritisk za njen nadaljnji obstoj in razvoj. Ta mreža sega od vrha ameriške vlade, zvezne vojaške organizacije kot uporabnika, do uprave pod jetij, ki proizvajajo za vojaške namene. Ta podjetja so danes v ZDA gospodarska potreba dela ameriške družbe ter ideološko vcepljena potreba celotne družbe. V mrežo poklicev, slojev, industrijskih vej, lokalnih skupnosti, političnih vrednot idr., ki imajo gospodarsko potrebo oziroma interes za obstoj in delovanje vojaškonamenskega gospodarstva ZDA, sodijo zlasti:

- aparat zvezne države (zlasti nekatere specializirane institucije, kot so: obrambno ministrstvo, zunanje ministrstvo, obveščevalni sistem idr.);

- podjetja z vojaškonamensko proizvodnjo (zagotavljajo delo in trg, tista, močno specializirana, pa so popolnoma odvisna od vojaških naročil);

- zaposleni v teh podjetjih (delavci, inženirji idr.);

- organizacije delavcev in sindikati (med najpomembnejšimi zagovorniki vojaškonamenske industrije so: The United Steelworkers of America, The International Union of Electrical Workers, The United Automobile, Aerospace and Agriculture Equipment Workers Union itd.);

- organizacije, ki predstavljajo določeno vez med vojaškonamensko industrijo in zvezno vojaško organizacijo (kot American Defense Preparedness Association, idr.);

- državne raziskovalne institucije (raziskovalni inštituti, univerze), v katerih delujejo znanstveniki in vidijo v vojaškonamenski industriji možnost za preizkuse svojih teorij v praksi;

- zasebne raziskovalne in izobraževalne organizacije (kot npr.: Hoover Institution for the Study of War, Revolution and Peace; Center for Strategic Studies; The American Enterprise Institute itd.);

- trgovinske zbornice v posameznih zveznih državah;

- oborožene sile in njihovo gospodarsko bazo potrebuje zvezna vlada za vodenje državne politike (zaščita investicij in gospodar-

skih interesov ZDA v svetu, boj proti vplivu Sovjetske zveze idr.). Ameriške oborožene sile niso popolnoma monolitna institucija, ampak je znotraj njih veliko različnih skupin, združenj, ki razvijajo lastne poglede na vprašanja ameriških vojaško-obrambnih priprav ter njihovo vlogo pri tem. Tako prihaja do različnih in vedno novih naročil sistemov orožij in vojaške opreme;

- združenja in organizacije vojaških veteranov, rezervnih in upokojenih vojaških starešin idr.

4.2. Delovanje vojaškonamenske industrije in zvezne vojaške organizacije v okviru VIK na ameriško družbo

Del gospodarstva ZDA, ki deluje kot ekonomski temelj za ameriške oborožene sile, je v svojem dolgoletnem obstoju in razvoju sprejel milijone Američanov (delavcev, inženirjev, managerjev, vojakov, politikov idr.), ki so svoje življenje in delo povezali z vojaško-obrambno dejavnostjo oziroma s pripravami ZDA na vojno. To ima številne negativne učinke za življenje celotne ameriške družbe.¹³⁴

Navedel bom le najbolj vidne in najlažje ugotovljive med njimi:

1) Parazitska narava vojaškonamenskega gospodarstva ima za posledico odvzemanje sredstev za obstoj in delovanje civilnega gospodarstva (surovine, stroji, delovna sila idr.). Profesor Bruce Russett z Univerze Yale je izračunal, da je bil v obdobju od 1939 do 1968 v ZDA vsak porabljen dolar za vojaške namene povezan s 163 dolarji manj izdatkov za potrošne dobrine, s 110 dolarji manj izdatkov za proizvodna sredstva in 114 dolarjev manj za izgradnjo stanovanj.¹³⁵

Sredstva za "topove" odzemajo torej sredstva za "maslo" v ZDA in po nekaterih ocenah to že povzroča (zaradi specifičnosti

delovanja vojaškonamenskega gospodarstva - maksimalizacija stroškov in ne njihovo zmanjševanje idr.) pad industrijske učinkovitosti celotnega ameriškega gospodarstva. Posledice tega so verjetno že vidne v padcu konkurenčnosti gospodarstva ZDA na svetovnem trgu in izvozu presežka kapitala iz ZDA, kar povzroča višek delovne sile doma idr. Tabela št. 15 kaže, v katerih štirih industrijskih vejah ZDA niso več vodilna sila na svetovnem trgu.

Usmerjanje velikega dela družbenega bogastva ZDA za vojaške namene namesto v celoti za družbenoekonomski in civilizacijsko- kulturni razvoj ameriške družbe ima še druge posledice zlasti za življenjski standard Američanov:

TABELA 15. Uvoz proizvodov "visoke tehnologije" v ZDA (1960-1982, v milijonih dolarjih)

	1960	1982	% povečanja
Kemični preparati	8079,4931,076		
Neelektrični stroji	4389,6202,096		
Transportna oprema	74233,6354,433		
Električni stroji	28616,1225,537		

V teh štirih industrijah ZDA niso več vodilne na svetovnem trgu.

VIR: Seymour Melman, *The Permanent War Economy*, str. 92.

- trenutni izdatki ZDA za celotno izobraževanje predstavljajo tri četrtine vojaških izdatkov (Zvezna republika Nemčija porabi npr. 40 % več za izobraževanje kot za vojaške namene, Japonska petkrat več itd.);

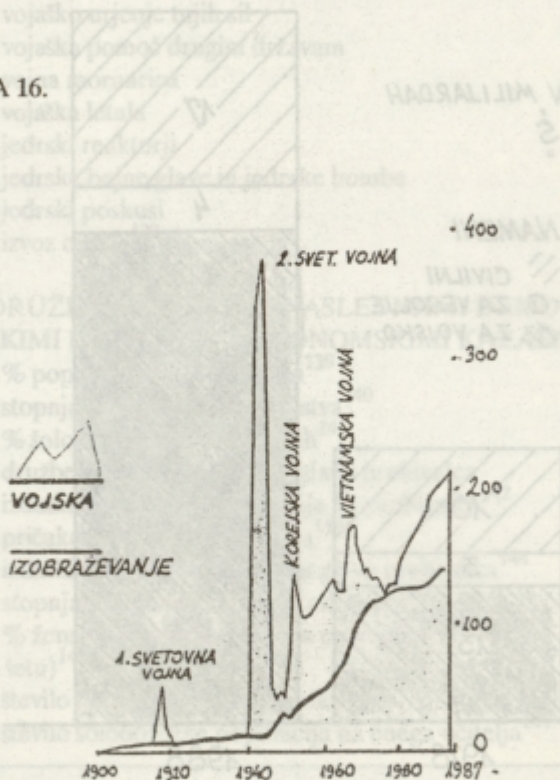
- meja revščine je v ZDA znašala v letu 1987 okoli 11 tisoč dolarjev (tj. okoli 916 dolarjev na mesec), po podatkih je leto poprej (1986) okoli 13,6 % celotne populacije ZDA (32,4 milijone Američanov) živelo pod mejo revščine (eden od petih rojenih otrok se je v tem letu rodil v revščini);

- ocenjuje se, da so se vojaški izdatki ZDA v obdobju 1980 do 1988 povečali od 5 % družbenega bruto produkta na 6,2 %, ZDA in po nekaterih ocenah to še povzroča (zaradi specifičnosti

izdatki za civilne programe (razen za socialno varnost in zdravstvo) pa zmanjšali od 9,9 % na 8,1 % družbenega bruto produkta ZDA;

- čeprav so danes ZDA po vojaški moči na prvem mestu med 142 državami, pa se po drugih kriterijih kakovosti življenja ljudi (zadovoljevanje potreb po vzgoji in izobraževanju, socialnem varstvu, zdravstvu itd.) nahajajo za mnogimi bolj revnimi državami na svetu.¹³⁶ Glej tabele 16, 17 in 18.

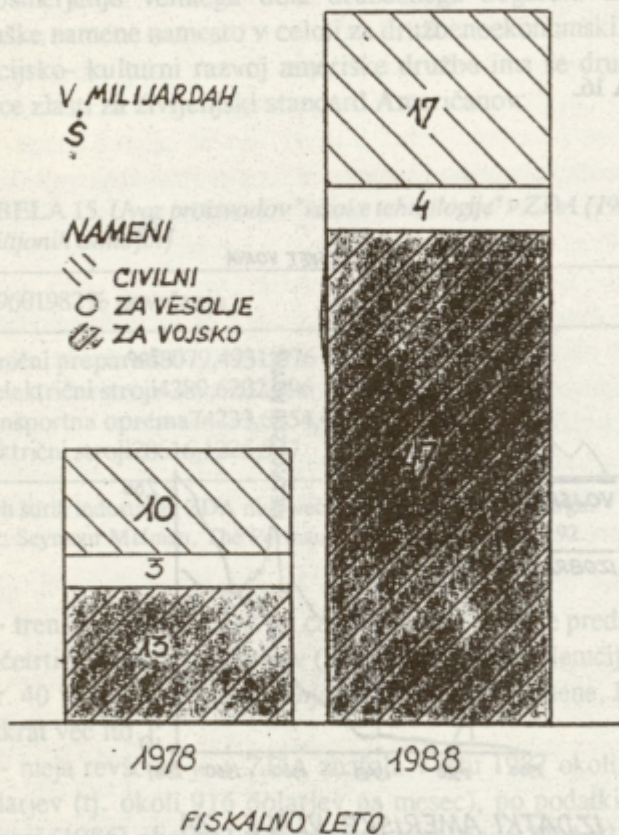
TABELA 16.

IZDATKI AMERIŠKE VLADE ZA
VOJSKO IN IZOBRAŽEVANJE V
MILIJARDAH (1980) DOLARJEV

Tabela 17.

IZDATKI AMERIŠKE VLADE ZA
 RAZISKOVANJE IN RAZVOJ

VIR: RUTH LEGER SIVARD, WORLD MILITARY AND SOCIAL
 EXPENDITURES 1987-88, WORLD PRIORITIES WASH. D.C.

STR. 38 IN 38

TABELA 18. Uvrstitev ZDA med 142 državami (v letu 1984) glede na:

Vrstni red

a)	VOJAŠKO MOČ, PREDSTAVLJENO Z NASLEDNJI MI KAZALNIKI:	
	- vojaški izdatki ¹³⁷	1
	- vojaška tehnologija	1
	- vojaške baze v svetu	1
	- vojaško urjenje tujih sil	1
	- vojaška pomoč drugim državam	1
	- vojna mornarica	1
	- vojaška letala	1
	- jedrski reaktorji	1
	- jedrske bojne glave in jedrske bombe	1
	- jedrski poskusi	1
	- izvoz orožja ¹³⁸	2
b)	DRUŽBENI RAZVOJ, Z NASLEDNJI MI DEMOGRAF- SKIMI IN SOCIALNO-EKONOMSKIMI KAZALNIKI:	
	- % populacije z zdravo vodo ¹³⁹	1
	- stopnja pismenosti prebivalstva ¹⁴⁰	5
	- % šoloobveznih otrok v šolah ¹⁴¹	6
	- družbeni bruto produkt na glavo prebivalca	6
	- izdatki za javno izobraževanje na prebivalca ¹⁴²	7
	- pričakovana življenjska doba ¹⁴³	8
	- izdatki za javno zdravstvo na glavo prebivalca ¹⁴⁴	8
	- stopnja umrljivosti mladoletnih oseb ¹⁴⁵	18
	- % žensk v celotnem vpisu na univerze (v enem letu) ¹⁴⁶	16
	- število ljudi na enega zdravnika	18
	- število šoloobvezne populacije na enega učitelja ¹⁴⁷	20

VIR: Ruth Leger Sivard, World Military and Social Expenditures 1987-88, str. 36, 46-47, 52-53.

2) Obstoj stalnega vojaškonamenskega gospodarstva, relativno visoke stopnje vojaških izdatkov zvezne vlade in velik vojaški aparat segajo globoko v ameriško družbo. Med širšo populacijo

Američanov so močno prisotna prepričanja (poleg prej omenjenih prepričanj o vsestranskih pozitivnih učinkih vojaških izdatkov) o ameriški superiornosti in samzadostnosti v svetu, o njihovi izredni vojaški moči, ki vse to zagotavlja itd. Poveličevanje ameriške vojaško-obrambne dejavnosti dosega svoje učinke pri ameriški populaciji tudi skozi različne socializatorje v družbi (tisk, radio, TV, sistem vzgoje in izobraževanja itd.).

Ameriško obrambno ministrstvo je - kot je bilo ugotovljeno v poglavju 3 - skozi njegove različne specializirane organizacije ter v povezavi z nekaterimi drugimi organizacijami v ameriški družbi (npr. producerske organizacije, radio, časopisi, TV kanali idr.) močno prisotno pri oblikovanju javnega mnenja. Indikativen je primer vplivanja obrambnega ministrstva na ameriško javnost glede treh tako imenovanih "raketnih prepadov" (missile gaps) med ZDA in SZ. Različni viri navajajo, da je obrambno ministrstvo v ameriški javnosti ustvarilo močno razpoloženje za znatno povečevanje vojaških izdatkov ZDA zaradi premostitve "nevarnosti" in preseganja prednosti, ki naj bi jo imela Sovjetska zveza v:

- medcelinskih balističnih raketah (v letu 1960),
- obrambnem sistemu proti medcelinskim raketam (tako imenovani ABM sistem, 1965),
- novih medcelinskih raketah SS9, za tako imenovani prvi udarec po ameriških raketnih silah Minuteman (leta 1969).

Kasneje se je izkazalo, da je ameriško obrambno ministrstvo močno pretiravalo v prikazovanju velike nevarnosti zaradi znatne prednosti SZ v omenjenih treh sistemih orožij.

Možnosti za prenašanje svojih vrednot, norm, načina mišljenja idr. v širšo ameriško družbo ima zvezna vojaška organizacija tudi skozi izobraževalni sistem. Nekateri analize so npr. pokazale, da večina knjig o zgodovini (ameriški in svetovni), v osnovnih in srednjih šolah, ki obravnavajo vojno kot družbeni fenomen, izpostavlja predvsem vojaško strategijo v določenih vojnah, velik pomen ameriških oboroženih sil v teh vojnah,

poudarja vojaške vrednote, kot so pogum, izurjenost za oboroženi boj, vojaška moč itd., opravičuje strategijo jedrskega zastraševanja idr.¹⁴⁸

Zelo malo prostora v teh knjigah pa je posvečenega socialnim in drugim vprašanjem vojne, trpljenju, človeškim izgubam, protijedrskemu, mirovnim gibanjem idr. Vojaške vrednote so v ameriški populaciji močno prisotne tudi skozi TV, radio, filme, igrače, video igre idr. Eden glavnih razlogov za širjenje teh vrednot v ameriško družbo je tudi namen obrambnega ministrstva pripraviti ameriško mladino za izbiro vojaškega poklica. Obrambno ministrstvo porabi okoli 600 milijonov dolarjev letno za propagando in rekrutacijo mladih za vojaški poklic. Med 32.000 in 35.000 ljudi obrambnega ministrstva obišče na leto več kot 16.000 srednjih šol v ZDA in pridobiva kandidate za oborožene sile. Pri teh obiskih so dijakom na voljo številni zanimivi posterji (vojaških letal, ladij, akcij specializiranih delov oboroženih sil) opremljeni s propagandnimi besedili, kot: "V ameriških oboroženih silah boš postal vodja, ki služi domovini", "Postani vse, kar lahko postaneš, ker te potrebujemo v oboroženih silah", "Ne moreš zaupati Rusom", "Proti ognju se moramo boriti z ognjem - proti puški s puško" idr.

Obrambno ministrstvo ZDA organizira neobvezno "vojaško vzgojo" (military training) v okoli 1.600 srednjih šolah, posebna predavanja, ki jih lahko obiskujejo dijaki zastonj, povrhu pa imajo plačana tudi nekatera druga predavanja. Indikativen je lahko primer odnosa obrambnega ministrstva in šolskih sistemov v Chichagu. Od 115.000 srednješolcev (v novembru 1982) jih je 5.500 prisostvovalo vojaški vzgoji, "izvajani 40 minut vsak dan s 46 upokojenimi oficirji. 8 % vseh maturantov tega leta se je priključilo ameriškim oboroženim silam in okoli 100 jih je sprejelo štipendije za vojaške šole."¹⁴⁹

S svojim obsegom in s stiki s širšo ameriško populacijo je zvezna vojaška organizacija v položaju, ko lahko v ameriško družbo vnaša svoje vrednote in način mišljenja, ki osmišljajo in

propagirajo stalne priprave na vojno. Vojaško-obrambne priprave so v dobi jedrskega orožja pripeljale do nekaterih omejitev vojaške moči ZDA (kot tudi drugih držav) zlasti iz naslednjih razlogov:

- neustrezna in nepopolna zaščita proti tej vrsti orožja;
- ameriška vojaško-obrambna teorija odvračanja (deterrence)

temelji na predpostavki: če je subjekt (država) soočen z resnično grožnjo uničenja z veliko vojaško močjo, bo njegov strah pred to grožnjo povzročil njegovo nedejavnost. To je v bistvu psihološka predpostavka, ki zanemarija splošno spoznanje o bistvu človekove narave, tj. nepredvidljivost človekovega ravnanja: mnogi bi lahko na grožnjo odgovorili z agresivnostjo in ne z nedejavnostjo;

- ljudje, mesta, celotne družbene skupnosti so lahko uničeni samo enkrat in vsakršne kalkulacije oziroma nadaljnje kopičenje uničevalne vojaške moči čez to mejo je absurd in predstavlja svojevrsten človeški cinizem;

- v morebitni jedrski vojni ne bi bilo zmagovalca; morebitni preživeli pa bi se po napovedih nekaterih znanstvenikov soočali s strahotnimi posledicami jedrskega sevanja, pojava "jedrske zime" itd. Preživetje človeške in drugih živalskih in rastlinskih vrst je v takih pogojih skoraj nemogoče;

- morebitne napake (napačne ocene, izračuni) človeka pri upravljanju modernega jedrskega in drugega orožja ima lahko katastrofalne posledice; možne pa so napake tudi računalnikov ki vse bolj nadomeščajo človeka pri upravljanju s temi orožji. Itd.

Vsa ta in druga spoznanja glede priprav ZDA na vojno (vloga vojaških izdatkov, vojaškonamenske industrije, profesionalne vojaške organizacije v ameriški družbi idr.) le težko prodirajo v zavest povprečnega Američana, ki je večinoma usmerjen le na spoznavanje tistih zadev, ki so v tesni zvezi z njegovim konkretnim delom in življenjem. Zaradi obilice raznovrstnih, mnogokrat nasprotujočih si informacij o tej zapleteni problematiki pa se ljudje v tem tudi vse težje znajdejo.

III. SKLEPNE MISLI

V ZDA ne gre zato, da državna vojaška organizacija oziroma njeni najvišji predstavniki odločilno politično odločajo ali formalno nadzirajo celotno družbeno življenje. Kljub temu pa delovanje vojaško-industrijskega kompleksa (stalne priprave na vojno in obstoj velikega dela gospodarstva, ki deluje za vojaške namene idr.) omogoča vojaškemu aparatu krepiti svoj vpliv v ameriški družbi predvsem v dveh smereh:

a) normativni, tj. zagotavljanje vodilne vloge zvezne vojaške organizacije v vojaško-obrambni dejavnosti kot eni najpomembnejših dejavnosti v družbi;

b) družbenopolitični, tj. v smeri vplivanja njenih najvišjih predstavnikov na proces političnega odločanja tako, da odločitve o najpomembnejših vprašanih ZDA vsebujejo tudi interese in cilje oboroženih sil. Ti cilji in interesi (OS) pa so tako široki (globalni), da zadevajo v vsebino razvoja celotne ameriške družbe. Obstoj zvezne vojaške organizacije kot posebne najemniško poklicne organizacije ameriške družbe, ki se organizira, pripravlja, usposablja in opremlja za vodenje oboroženega boja in morebitne vojne, je predvsem odvisen od okoliščin znotraj ameriške družbe in v svetu (napetosti, konfliktni odnosi idr.). Njeni profesionalni člani pa kot večina drugih institucij ameriške družbe skušajo uveljaviti načela svoje organiziranosti, logiko mišljenja, sistem vrednot itd. v širši družbi (zaradi svojega profesionalnega delovanja in napredovanja, povečevanja prestiža vojaškega poklica idr.). V tem smislu težijo k zagotavljanju čim večjega deleža od družbenega bogastva ZDA, namenjenega vojaški organizaciji. Temu cilju zvezne vojaške organizacije se zaradi delnih skupnih interesov pridružujejo še številne druge organizacije, skupine in posamezniki v ameriški družbi. Ob tem se veže na vojaško-obrambno dejavnost vse širši krog ljudi. Interesi teh ljudi se združujejo z interesi državne vojaške organi-

zacije (npr. povečevanje vojaških izdatkov, obsega in oborožitve oboroženih sil idr.) v zagotavljanje stalnega obstoja vojaškega sistema, ki veže na sebe pomemben del celotnih družbenih zmogljivosti ZDA.

S tem je sklenjen krog, v katerem se krepi položaj in vloga vojaškega aparata v ameriški družbi: zvezna vojaška organizacija ima kot najpomembnejši subjekt vojaško-obrambne dejavnosti ZDA temu ustrezen položaj v zveznem državnem aparatu, ki ji omogoča uveljaviti svoje specifične interese pri sprejemanju najpomembnejših ideoloških, političnih, gospodarskih, vojaških, kulturnih idr. smotrov zvezne vlade. Tak položaj vojaškega dejavnika v aparatu zvezne države podpira tisti del ameriškega gospodarstva, ki veže pomemben del svoje dejavnosti za vojaške namene. Smotru za obstoj stalnega vojaškonamenskega gospodarstva v ZDA se pridružuje cela vrsta posameznikov, skupin in organizacij, ki imajo pri tem svoj interes (od predstavnikov vojaške organizacije, visokih uradnikov in politikov, delavcev v vojaškonamenskih podjetjih, raziskovalnih in izobraževalnih ustanov, do različnih združenj in organizacij vojaških veteranov, rezervnih in upokojenih vojaških starešin idr.).

Delni skupni interes vseh teh posameznikov, skupin in organizacij v ameriški družbi se izraža skozi delovanje pojava vojaško-industrijskega kompleksa v smeri zagotavljanja uporabe pomembnega dela družbenih zmogljivosti ZDA za vojaške namene. Takšen trend delovanja VIK v ameriški družbi krepi v njej položaj in vlogo profesionalnega vojaškega aparata. Slednji si kljub temu, da je formalno podrejen zveznemu civilno-državnemu vodstvu, pridobiva velik vpliv na družbeno življenje ZDA. Vse to ustvarja v ZDA družbene temelje, na katerih se v določenih okoliščinah lahko razvije tak odnos, ki vzpostavlja odločilen položaj vojaške organizacije pri usmerjanju družbenega življenja v največji meri z vidika njenih lastnih interesov. Elementi tega odnosa med armado in družbo, ki sem ga opredelil

kot militarizem, obstajajo v ZDA že danes in se prevladujoče uveljavljajo skozi delovanje vojaško-industrijskega kompleksa.

S pojavom vojaško-industrijskega kompleksa v ZDA so se pojavile tudi možnosti za zlorabo njegovega političnega vpliva v družbi. Podjetja z vojaškonamensko proizvodnjo si tudi sama priskrbijo nova naročila, predvsem v tujini (kajti le proizvodnja za domače oborožene sile ne prinaša zadosti velikih dobičkov, poleg tega pa zahtevajo novi programi tudi velika vlaganja). V ta namen si ameriški proizvajalci orožja in vojaške opreme organizirajo v drugih državah svoje tako imenovane zastopnike, tj. ljudi, ki imajo stike s predstavniki teh vlad. A. Sampson navaja številne primere delovanja teh zastopnikov različnih ameriških firm, ki proizvajajo orožje in vojaško opremo. Med drugimi omenja celo nizozemskega princa Bernharda kot zastopnika oziroma zagovornika interesov ameriške firme Lockheed. Opisuje tudi širšo mrežo zastopnikov enega pomembnejših ameriških podjetij za proizvodnjo orožja in bojnih sredstev (tj. korporacijo Lockheed) ter navaja, da je bil njen predstavnik v Belgiji bivši pilot RAF Jean Pierr Bousan, v Veliki Britaniji fregatni kapetan Michael Parker, ki je bil pred tem zasebni tajnik angleškega princa Filipa itd. Znano je tudi, da je prav korporacija Lockheed prek svojega zastopnika na Japonskem podkupila takratnega (1974) premiera Tanako, ki naj bi vplival na vlado, da je odobrila nakup Lockheedovih letal. To je povzročilo na Japonskem znano afero, zaradi katere je moral Tanaka odstopiti s položaja premiera. Številnim provizijam in podkupovanjem tega in drugih ameriških proizvajalcev orožja v tujini so se pridružile tudi akcije nekaterih ameriških veleposlaništev. Tako se je npr. ameriško veleposlaništvo na Nizozemskem vključilo v kampanjo za prodajo ameriškega orožja tako, da je izvajalo pritisk na nizozemsko vlado za nakup Lockheedovih letal.¹⁵⁰

Logika obstoja in delovanja vojaško-industrijskega kompleksa deluje v smeri nadaljnega obstoja in rasti vojaškonamenske industrije v ZDA in s tem med drugim negativno učinkuje na odnose z drugimi državami (ohranja in spodbuja tekme v

oboroževanju). Velike gospodarske korporacije širijo produkcijo orožja in vojaške opreme in tudi same izdvajajo ogromna finančna sredstva za znanstveno-raziskovalno delo, ki naj odkri-va vedno nove sisteme orožij ter protiorožij. Pri tem je zlasti zaskrbljujoč obseg, kot tudi stopnja ekonomske moči teh proiz-vajalcev, ki v veliki meri onemogočata prestrukturiranje tovrstne proizvodnje v proizvodnjo za miroljubne namene. To prestrukturu-ranje vojaškonamenskega gospodarstva otežuje in onemogoča tudi povezovanje vodilnih korporacij z vojaškim sistemom ZDA. Ko se je npr. ob koncu druge svetovne vojne pred ameriško gospodarstvo postavilo vprašanje prestrukturiranja njene vojaškonamenske v mirnodobno produkcijo (za civilne potrebe), je prav povezanost vojaškega dejavnika in dela industrije najpo-membneje prispevala k temu, da gospodarske korporacije niso izgubile svojega monopola nad tako produkcijo, ampak so še nadalje dobivale nova vojaška naročila. Po drugi svetovni vojni so bile v ZDA vojaške potrebe še naprej takšne, da so vplivale na obseg in organizacijo vojaškonamenske industrije. V tem smislu je ilustrativen primer ameriške korporacije "Universal Aerospace" (UA), ki je poizkušala s preobrazbo iz proizvodnje za vojaške namene v proizvodnjo nevojaških proizvodov, pa iz različnih vzrokov (verjetno zlasti zaradi neizprosne konkurence na trgu nevojaških proizvodov, ter nove pogodbe z obrambnim ministrstvom) ni vztrajala na tej usmeritvi in je raje ostala na proizvodnji za vojaške namene. Korporacija UA je začela kot majhna letalska tovarna pred drugo svetovno vojno in je postala pomembna zlasti med vojno, ko je proizvajala vojaška (lovška) letala za ameriške oborožene sile. UA je tudi po vojni nadaljevala s tovrstno proizvodnjo različne opreme za Nacionalno agencijo za letalstvo in vesolje (NASA). Skozi leta po vojni je zvezna vlada zagotovila UA tovarne (zgradbe), proizvodno opremo idr., tako da danes 50 % vsega kapitala ni last korporacije, ampak zvezne vlade.¹⁵¹

Sodelovanje in delno interesno povezovanje vojaškega aparata, gospodarskih korporacij z vojaškonamensko proizvodnjo in

politične strukture ter nekaterih drugih institucij v ameriški družbi vodi do prizadevanja za naraščanje vojaških izdatkov s strani zvezne države, kar po svoje dodatno prispeva k strukturnim spremembam ameriškega gospodarstva v smeri obstoja permanentnega vojaškonamenskega gospodarstva. Zlasti materialni interes korporacij lahko vodi k težnji za monopolistično kontrolo nad inozemskimi viri surovin in njihovimi tržišči, kar bi jim omogočalo poslovanje pod ugodnejšimi pogoji. Nekateri kazalniki kažejo, da se večina ameriških vojaškonamenskih korporacij usmerja tudi v izvoz. Tudi zato so te korporacije zainteresirane za vplivanje na ameriško zunanjo politiko, ki je verjetno tudi zaradi gospodarskih interesov globalistično naravnana. Zvezna vlada je po eni strani primorana upoštevati interese velikih korporacij že zaradi njihove velike ekonomske moči, kot tudi zato, ker so pomemben temelj za razvoj celotnega nacionalnega gospodarstva. Obenem pa postajajo te in druge gospodarske korporacije prav zaradi svoje ekonomske moči, s katero že predstavljajo "svet ekonomske suverenosti znotraj politično suverena področja naroda", vse samostojnejše pri ekspanziji svojih proizvodov po celem svetu. Mnoge posle izvajajo te korporacije mimo zvezne ameriške vlade, ki s tem v določeni meri izgublja nadzor nad proizvodnjo in trgovino z določenimi vrstami orožja in vojaške opreme. Takšni usmerjenosti velikih korporacij za dosego svojega cilja (prodaja proizvodov in realizacija dobičkov idr.) ustreza politika ZDA, ki je utemeljena na vojaški moči.

Pojav VIK je torej tisti institucionalni okvir ameriške družbe, ki v veliki meri otežuje in preprečuje odločilno preusmeritev uporabe družbenih zmogljivosti (ljudi, finančnih sredstev, produkcije idr.) iz vojaških v civilne namene.

Proces militarizacije in delovanje vojaško-industrijskega kompleksa v ameriški družbi poleg nekaterih drugih dejavnikov - vojaško-tehnični in znanstveno-tehnološki razvoj idr., prispevata k prepletanju tradicionalno vojaške in civilne sfere v družbi. Tako so civilni voditelji primorani upoštevati obstoječo vojaško

moč pri oblikovanju in izvajanju državne politike, s tem pa prispevajo h krepitvi armade kot zelo pomembnega dela ameriške družbene strukture. Tako lahko armada ob podpori večjega dela ameriške populacije, organizacij in institucij v okviru vojaško-industrijskega kompleksa lažje zahteva takšne odločitve visokih političnih predstavnikov, ki na makro ravni ameriške družbe dejansko pomenijo usmerjanje velikega dela družbenega bogastva za vojaške namene namesto za družbenoekonomski, civilizacijsko- kulturni razvoj.

Za ocenjevanje prihodnosti vojaškega vpliva na družbeno življenje v ZDA je zlasti pomembno: nadaljuje se institucionalizacija vojaškonamenskega gospodarstva oziroma njegovega vodilnega nadzornega mehanizma v okviru obrambnega ministrstva. To med drugim pomeni, da različni sektorji industrije, profesionalna združenja, univerze, delavci in njihove sindikalne organizacije, celotna teritorialna področja ZDA postajajo (v veliki meri so že) močno odvisni od izdatkov zvezne vlade za vojaške namene. Ta odvisnost je danes že tolikšna, da se zdi ljudem iz organizacij in institucij, ki so vključene v vojaško-obrambno dejavnost ZDA tovrstna dejavnost vsakdanja in za družbo nujno potrebna. V takem prepričanju podpirajo nadaljnji razvoj vojaškega aparata in s tem krepijo njegov položaj in vlogo v družbi. Proces militarizacije in delovanje vojaško-industrijskega kompleksa omogočata razvoj takega realnega odnosa med zvezno armado in ameriško družbo, kakor tudi odnosa med prvinami znotraj teh dveh enot, ki vzpostavlja odločilen položaj državne vojaške organizacije pri usmerjanju družbenega življenja z vidika njenih lastnih interesov. To smo poimenovali militarizem. Za razliko od drugih avtorjev (zlasti sovjetskih, pa tudi drugih - npr. Kučuk, James A. Donovan, S. Melman idr.), ki se ukvarjajo s problematiko v zvezi z militarizacijo in vojaško-industrijskim kompleksom, menim, da militarizem, kot sem ga opredelil, danes ne obstaja v ZDA. Kljub temu pa pojava militarizacije in VIK ustvarjata družbene temelje, na katerih se lahko ob različnih spremembah - v mednarodnem okolju in znotraj

ZDA - pojavi nemoč civilnih političnih ustanov pri reševanju nastalih morebitnih izrednih okoliščin (veliki socialni nemiri, razpad gospodarskega sistema idr.), kar lahko pogoji nastanek ameriške inačice pojava militarizma. Odpravo potencialne nevarnosti militarizma v ZDA na srednji rok vidim v naslednjem:

- pogobitev dialoga in vsetranskega sodelovanja ZDA s Sovjetsko zvezo in drugimi državami na svetu (čemur smo priče v zadnjih nekaj letih, 1988-90);

- zaustavitev oboroževalne tekme med ZDA in Sovjetsko zvezo in globalna pogajanja o razoroževanju (prvi korak k temu je lahko sprememba obstoječih agresivno naravnanih vojaških strategij obeh supersil v izključno obrambne strategije, tj. obramba lastnega teritorija, odprava vojaških baz v svetu itd.);

- vzpostaviti strukturo novega sistema svetovne varnosti, ki bo dovedenja mehanizma za zagotavljanje miru (tj. sistem ravnotežja moči in sistem kolektivne varnosti) zamenjal z uporabo varnostnih ukrepov držav temelječih na medsebojnih interesih in razvoju kot glavnih sredstvih za doseg univerzalne varnosti;

- zagotoviti neodvisne strokovnjake, ki bodo ocenili vsak vojaški program in svoje ugotovitve predstavili v kongresu;

- izvesti decentralizacijo v obrambnem ministrstvu, kar bi zmanjšalo njegova monolitna stališča in bi omogočilo, da pridejo v kongres različna mišljenja;

- zagotoviti učinkoviti nadzor kongresa nad izvajanjem vojaških programov;

- zagotoviti dejanski natečaj za pridobitev pogodb podjetij za izvajanje vojaških programov;

- določiti cene bodočih proizvodov za vojaške namene in spremljati realizacijo teh vojaških programov;

- prestrukturirati tisti del gospodarstva, ki deluje danes za vojaške namene, v večji meri za delovanje v civilne namene idr.

OPOMBE:

1. Mnogi filozofski sistemi poudarjajo, da obstaja večna, nespremenljiva človekova narava. Za Marxa človek ni samo naravno bitje (kot je to v Feurebachovi antropološki koncepciji človeka), ampak predvsem generično bitje, za katerega je značilna "svobodna, zavestna dejavnost" pri obdelovanju neorganske narave. Pri generičnem bistvu gre le za biološke meje in umni potencial človeka. Zato konstante, ki bi se imenovala "narava človekove narave", sploh ni, ampak smo soočeni z ogromno človeško raznovrstnostjo. O človekovi naravi lahko zato govorimo s stališča, kaj je človeku danega z rojstvom in kaj pridobljeno (samoostvaritev). V tem smislu lahko rečemo, da je človekova narava spremenljiva, ker je to proces samoostvaritve. Ta del človekove narave se manifestira v vsakokratni človekovi eksistenci, ki pa ni enaka za vse ljudi. Človekova samoostvaritev je vedno nujno družbeno početje. Človek ne more postati človek zunaj družbe. Kljub tej ujetosti v družbeni red, ki ga ljudje vedno znova poustvarjajo, pa ostane človek tudi individualno bitje, ki se bori proti utapljanju v družbo, bori se za svojo individualnost (osebne želje, hotenja, interese). Sintagmo "narava" človekove narave uporabljam v tem primeru za označitev človekove genetične enkratnosti in neponovljivosti, ki se med drugim izraža v različnih, nasprotnih željah, interesih posameznikov, ki jih skušajo uresničiti. Gre torej za to, kaj mnogi posamezniki hočejo kot posamezniki in kot člani določene družbene skupnosti. Več o tem glej tudi v: Stane Južnič, *Antropologija*, str. 71-96.
2. V antropologiji in sociobiologiji najdemo ideje, da skoraj vse živalske vrste posedujejo katero od oblik materialnih samoobrambnih (self-defense) orodij ter da je človek preprosto sledil temu zdavnaj oblikovanemu primeru. Nekateri zato menijo, da lahko govorimo o začetku kulture v najširšem pomenu takrat, ko se je človek z uporabo prvih orodij lahko (umetno) prilagodil specifičnim razmeram (mrazu, lakoti, strahu idr.). V svojem razvoju so ga lakota, strah in verjetno mnogo naključij vodili k temu, da je razvil okus po mesu ter da se je v tem napredovanju naučil uporabljati orožje (najprej verjetno po naključju, postopoma pa vse bolj zavestno). Spoznal je, da lahko prej neuporabne predmete (neobdelana palica, kamen idr.) s svojimi rokami spravi v gibanje in jih uporabi za pridobivanje hrane (tresenje plodov z dreves, ubijanje živali), kot tudi za svojo obrambo pred drugimi ljudmi in živalmi. "Bilo je to obdobje, v katerem je človek postal lovec." Več o tem glej v Robert O'Connell: *Of Arms and Men. A History of War, Weapons and Aggression*,

str.13-29. Ob tem moramo upoštevati novejša arheološka raziskovanja, ki omogočajo nove poglede na človekovo prazgodovino in ki so dodobra omajala dolgo zakoreninjena mnenja o naših prednikih kot močnih in neustrašnih lovcih. To je zelo ustrezalo antropocentričnem pojmovanju človekove zgodovine in zlasti zahodno krščanske miselnosti o človeku kot vladarju nad naravo. Tako so npr. arheologi z natančnim opazovanjem več stotisoč let starih živalskih kosti odkrili v afriških jamah, kamor jih je lahko zanesel le človek, pravilne odrgnine hijeninih zob. Še na podlagi nekaterih sklepanj so ugotovili, da je "slavni in drzni lovec" potrpežljivo čakal, da so se ob plenu nažrle vse druge živali s hijenami vred in šele to, kar je ostalo, si je zvlekel v jamo in pojedel.

3. Zaradi natančnejšega poimenovanja konkretne prakse na tem področju sodobnih držav je zlasti v funkcionalnem smislu smotno razlikovanje med vojaško in obrambno dejavnostjo, t.j. nekatere tipične vojaške dejavnosti - OS, določene integracije poimenujemo s pravim imenom (agresija, ozka vojaška dejavnost kot organizacija, popolnjuje idr. uporaba OS). Zato bom v nadaljevanju uporabljal pojem vojaško-obrambna dejavnost, ki pomeni organizirano pripravo kake družbe pred pojavi in procesi v naravi in ravnanji v družbi ter med družbami, ki so spoznane za nevarne.
4. Pri vojaško-obrambni dejavnosti gre za priprave, ki jih aparat države načrtuje v zvezi z obrambo družbene skupnosti pred različnimi viri njenega ogrožanja. Obrambne priprave države običajno obsegajo različne aktivnosti: vojaške, organizacijsko- tehnične, kadrovske, normativne, materialne, idejno-politične idr. Obrambna politika je del politike kake države in predstavlja celoto procesov, odnosov in institucij, skozi katere aparat države zavestno usmerja vojaško-obrambno dejavnost. To je subjektivna stran obrambne politike; le-ta pa je v vsakdanjem življenju soočena z objektivnimi okoliščinami (ekonomske, demografske, politične, kulturne, geografske itd.). Obrambna politika je v sodobnih državah zadeva vladajočega političnega subjekta (politične stranke, razreda) oziroma državnega aparata (vlade). Pri tem gre za razumevanje političnih predstavnikov ljudstva (politokracije) organizacije in delovanja vojaške sile v življenju njihove družbe. Centralni element obrambne politike sodobnih držav je državna vojaška organizacija, ki neposredno ali posredno služi različnim ciljem državne politike. Vsebina obrambne politike kot dela državne politike je lahko:
 - a) obrambna (organiziranje in pripravljane za obrambo ozemlja lastne države; organizacija, usposabljanje, opremljanje z orožjem svojih oboroženih sil (OS) za delovanje le na svojem ozemlju idr.);

- b) agresivna (vsebuje cilje, kot: opredeljevanje t.i. interesnih sfer na ozemljih drugih držav in z izgovorom o zagotavljanju lastne varnosti, vmešavanje v notranje zadeve drugih držav, dominacija nad kako državo z uporabo nasilja; tem ciljem ustreza struktura in organizacija OS ter njihove oborožitve);
- c) obrambno-agresivna (prvenstveno vsebuje obrambne cilje, svoje OS pa organizira, pripravlja in oborožuje tudi za delovanje na ozemlju drugih držav).

5. Državna vojaška organizacija je utemeljena na t.i. vojaški dejavnosti. Slednja tako kot vsaka druga družbena dejavnost zajema dva med seboj povezana vidika delovanja:

- a) določen tehnično-tehnološki proces,
- b) družbeni odnos med ljudmi in socialnimi skupinami.

Skozi tehnično-tehnološki vidik se vojaška dejavnost kaže v pripravah in vodenju oboroženega boja. Zato ima vojaška dejavnost ustrezno organizacijsko obliko, ki določa odnose med člani te organizacije pri izvajanju vojaške dejavnosti. Prav tako pa se razvijejo odnosi med vojaško organizacijo in širšo družbo. Zgodovinsko gledano, je lahko vojaška dejavnost neizdiferencirana od drugih družbenih dejavnosti (npr. pokrivanje vojaške organizacije z družbeno organizacijo v pogojih nizke stopnje razvoja proizvodnih sil v prvotni skupnosti). Razvoj proizvodnih sil in družbena delitev dela pa sta imela za posledico razkroj rodovne družbe na družbene razrede. Posledica je bila tudi uničenje "samoaktivne oborožene organizacije rodovne družbe" (Engels). Namesto tega je nastala armada kot element državne organizacije, ki opravlja vojaško dejavnost. Ejub Kučuk: Militarizam, str.40-43.

- 6. Glej o tem tudi v: Ron Smith, Aspect of militarism, str.17.
- 7. A.Vagts, A History of Militarism, str.13,16, idr.
- 8. Samuel P.Huntington, The Soldier and the State, str. 83.
- 9. Marxism, Communism and Western Society, str.439.
- 10. Harry L.Coles: The Encyclopedia Americana, International Edition, str.107.
- 11. Michael Mann meni, da je militarizem vedenje in sklop institucij, ki obravnavajo vojno in pripravljanje nanjo kot normalno in zaželeno socialno dejavnost. M.Mann, Capitalism and Militarism, v: Martin Shaw (ed.), War, State and Society, str.25.
- 12. H.L.Coles, cit.delo, str.107.
- 13. Glej tudi: Donald MacKenzie, Militarism and Socialist theory, str.46.
- 14. D.MacKenzie, cit.delo, str.47.
- 15. Ron Smith, Aspects of militarism, str.20.

16. O tem glej tudi A.Grizold, Razmerje med vojaškimi izdatki in gospodarstvom, TiP 1987/12, str.1665-1674.
17. Paul Sweezy, Teorija kapitalističnega razvitka: Načela marksističke političke ekonomije, str.325-326.
18. Npr. M.Raymond Barre, Traganje za optimalnim odnosom izmedju odbrane i privrede, v: Ekonomika u ONOR, Zbirka člankov, str.191 idr.
19. D.MacKenzie, cit.delo, str.47.
20. Glej napr. D.MacKenzie, cit.delo, str.48-49.
21. A.Grizold, Razmerje med vojaškimi izdatki in gospodarstvom, TiP 1987/12, str.1673.
22. Glej: D.MacKenzie, cit.delo, str.52.
23. Glej: Julian Lider, Military Force, str.258.
24. Julian Lider, cit.delo, str.258.
25. Filozofske nasledije V.I.U.Lenina, Problemi sovremennoj vojny, A.S.Milovidov, V.G.Kozlov (eds), str.52.
26. Tudi najnovejše študije poudarjajo Leninovo misel, da je militarizem produkt kapitalizma. Akademik B.N.Ponomarev trdi, da delujejo danes v večjih kapitalističnih državah celi sistemi militarizma. Izražajo se v obstoju ogromnih vojaških mehanizmov, v neusmiljeni oboroževalni tekmi, v rasti vojaških proračunov, v podrejenosti gospodarskih in znanstvenih zmogljivosti teh držav vojaškim namenom. Skratka, militarizem je prisoten v celotnem socio-ekonomskem in duhovnem življenju sodobnih kapitalističnih družb. Temeljna lastnost militarizma je opiranje na vojaško silo pri reševanju vseh mednarodnih vprašanj. B.N.Ponomarev, Boj proti militarizmu in oboroževalni tekmi v sodobnem svetu, str.3.
27. "Imperialistični politiki in ideologi ne skrivajo dejstva, da je glavni cilj militarizma danes uničenje svetovnega socialističnega sistema, mednarodnih delavskih in osvobodilnih gibanj ter ponovna vzpostavitev dominacije kapitala po vsem svetu. Zavzemajoč se za neomejeno jedrsko svetovno vojno proti socialističnim državam, militaristi najavljajo, da mora biti cilj take vojne zmaga nad državami socialistične skupnosti za vsako ceno." Filozofske nasledije V.I.U.Lenina, Problemi sovremennoj vojny, A.S.Milovidov, V.G.Kozlov (eds.), str.67. Podobne trditve je zaslediti tudi pri drugih sovjetskih avtorjih, npr. B.N.Ponomarev, cit.delo, str.4.
28. Glej: Julian Lider, cit.delo, str.261.
29. A.A.Migolatiyev, Eskalacija militarizma, str.22.
30. "Militarizem, politika gospodujočega eksploatorskega razreda je smernica za pripravo in vodenje imperialističnih vojn. Vedno je bil lastnost kapitalizma, še zlasti njegovega višjega stadija - imperial-

izma. Monopolistična buržoazija, predvsem finančna oligarhija, je politiko nasilja vedno smatrala kot sredstvo za realizacijo svojih ekonomskih in političnih ciljev." G.Sezin, Militarizem - izvorna lastnost imperializma, str.12.

31. Naučno tehničeskij progress i revolucija, str.267-269.
32. Nova oblika militarizma so po drugi svetovni vojni vojaško industrijski kompleksi (VIK). Posebno moč in razmah je VIK dosegel v ZDA. VIK je skupek vojaških monopolov, proizvajalcev oborožitve, vrhovnih vojaških, vodilnih, državnih in zakonodajnih organov v ZDA. Sčasoma postaja vpliv VIK na notranjo in zunanjo politiko vse večji. VIK v ZDA je glavni instrument oboroževalne tekme in v mnogočem opredeljuje vladno politiko.
- B.N.Ponomarev, cit.delo, str.,4. Glej tudi: N.Kuzminov, Zahod - ekonomika, oboroževalna tekma, str.49-52.
33. A.A.Migolatijev, cit.delo, str.20.
34. B.N.Ponomarev, cit.delo, str.7.
35. Glej npr. Ejub Kučuk, Militarizam, str.13.
36. Marx in Engels sta s koncepcijo oboroženega ljudstva razumela tako obrambno organizacijo socialistične družbe, ki se bo ureničevala skozi proces podružbljanja vojaške sile, tj. vračanja obrambnih funkcij družbi, ki so ji bile s pojavom razredov in države vzete. Ob tem sta predpostavljala, da bosta hkrati s tem procesom v proletarski državi potekala tudi procesa osvobajanja človeka od dela ter "odmiranje države v celoti".
37. Več o tem glej v: Mensur Ibrahimpašić, Društvena priroda opštenarodnog odbrambenog rata, str.235-237.
38. M.Ibrahimpašić, cit.delo, str.237.
39. Več o tem v: A.Bebler, O odnosih med civilno in vojaško oblastjo v evropskih socialističnih državah (2), str.1448-1452.
40. "S sprejetjem koncepcije splošne ljudske obrambe in z vključevanjem t.i. vojaških vprašanj v stalne zadeve družbe je prišlo do dokončnega in odločilnega koraka v smeri podružbljanja obrambe in je onemogočilo deformacijo družbe v tem smislu" (militarizma - A.G.). Viktor Bubanj, Doktrina pobjede, str.17.
41. V.Bubanj, cit.delo, str.18,19.
42. V.Bubanj, cit.delo, str.18,19.
43. Več o tem glej npr. v: Medrepubliško-pokrajinski projekt "Pripravljenost družbenopolitičnega sistema za SLO in DS", Sintetična študija, RI FSPN, Ljubljana, Skopje, maj 1988
44. E.Kučuk, cit.delo, str.48.
45. E.Kučuk, cit.delo, str.127.
46. Kučuk razlikuje tri temeljne pojavne oblike militarizma: vojaški,

civilni in civilno-vojaški militarizem. Temeljne razlike med njimi so v tem, da gre pri vojaškem militarizmu za instrumentalno vlogo civilistov v službi vojaštva, pri civilnem za takšno vlogo vojske v službi civilnih političnih skupin, pri civilno-vojaškem militarizmu pa za vpliv mešanih, civilno-vojaških skupin na strukturiranje političnega sistema in celotne družbe na principih organiziranja državne vojaške organizacije. E.Kučuk, cit.delo, str.129-145.

47. E.Kučuk, cit.delo, str.147.

48. E.Kučuk, cit.delo, str.150-151.

49. E.Kučuk, cit.delo, istotam.

50. E.Kučuk, cit.delo, str.174.

51. Glej na primer v: *Marxism, Communism and Western Society*, str. 437, 438 idr.

52. *A New English Dictionary on Historical Principles*, str. 438.

53. Glej npr. Andrew L. Ross, *Dimensions of Militarization in the Third World*, str. 561, 564 idr.

54. Francis A. Beer, "Militarization", v: *Peace Against War*, str. 12.

55. Augusto Varas, *Militarization and the International Arms Race in Latin America*, str. 26, 27.

56. "Militarization and Arms Control in Latin America", v: *World Armaments and Disarmament*, SIPRI Yearbook, str. 393.

57. Peter Wallensteen, Johan Galtung, Carlos Portales, "Global Militarization", str. XI.

58. P. Wallensteen, J. Galtung, C. Portales, cit. delo, str. 4- 11.

59. Glej: A.L.Ross, cit. delo, str. 564-565.

60. Glej tudi Julian Lider, cit. delo, str. 265-268.

61. Kučuk, cit.delo, str.122.

62. Pojem moči v najširšem pomenu najbolj pogosto opredeljujejo kot sposobnost posameznika, skupine ali države, da vsili svojo voljo drugemu. Vendar je potrebno poleg "vsiljevanja" upoštevati tudi sposobnost nosilcev volje za svoj obstoj in razvoj. V najširšem pomenu je zato družbena moč vsebovana v sposobnosti za obstoj in razvoj družbe. V odnosih med globalnimi družbami pa se v pojmu moči izpostavljajo zlasti naslednje sestavine:

a) sposobnost vsiljevanja volje drugemu,

b) sposobnost države, da se izogne vsiljevanju tuje volje,

c) sposobnost odvrčanja morebitnega vsiljevanja tuje volje.

Vojaška moč v širšem smislu pomeni zmogljivosti kake države za vodenje vojne in se v teoriji ponavadi enači z družbeno močjo. V ožjem smislu pa se vojaška moč enači z oboroženimi silami (OS) oz. s celotnimi vojaškimi zmogljivostmi države. Temeljni elementi vojaške moči države so:

- a) gospodarske zmogljivosti (človeški in naravni viri, industrija, poljedelstvo, transport in komunikacije, idr.),
- b) znanstveno-tehnološke zmožnosti (stopnja razvoja znanstvene misli idr.),
- c) stopnja homogenosti v družbi (stopnja razvoja skupnih institucij, družbenih organizacij in zavesti o skupnih interesih in ciljnih skupnosti idr.),
- d) vojaške zmogljivosti (OS in njihova bojna moč, vojaško mobilizacijske sposobnosti države idr.).

O tem glej tudi v: Julian Lider: *Military Force*, str.156-179; in Radosav Stojanović: *Sila i moć u međunarodnim odnosima*, str.11, 25, 35 idr.

63. Paul A.C.Koistinen, *The Military - Industrial Complex: A Historical Perspective*, str.25.

64. Koistinen, cit.delo, str.28.

65. Koistinen, cit.delo, str.28.

66. Koistinen, cit.delo, str.50.

67. Koistinen, cit.delo, str.53.

68. Po končani prvi svetovni vojni je javno mnenje v večini držav udeleženk ostro obsodilo podjetja, ki so med vojno proizvajala orožje in vojaško opremo. Javno mnenje jih je v veliki meri krivilo za samo vojno. Takšno protivojno vzdušje množic je kulminiralo v sklepu članic Društva narodov, da bodo pospeševali razoroževanje. V ta namen so ustanovili "Začasni mešani odbor", ki je leta 1921 predložil poročilo, ki je obsegalo šest točk, in sicer:

1. podjetja za proizvodnjo orožja so si prizadevala, da ustvarijo vojno psihozo in da prepričajo svoje domače države, naj pospešujejo oboroževanje;
 2. podjetja za proizvodnjo orožja so poskušala podkupovati državne uradnike doma in v tujini;
 3. ta podjetja so širila napačna poročila o vojaških in pomorskih programih različnih držav, da bi s tem doma ustvarili vzdušje za povečevanje izdatkov za oboroževanje;
 4. podjetja za proizvodnjo orožja so se trudila, da bi vplivala na javno mnenje prek nadzora nad domačimi in tujimi časniki;
 5. ta podjetja so ustanovljala mednarodne kartele industrije orožja in so tako še bolj razvnele tekmovanje v oboroževanju, ker so izigravale državo proti državi;
 6. z združitvijo v mednarodne koncerne industrije orožja so ta podjetja lahko zviševala ceno orožja, ki so ga prodajala vladam. Anthony Sampson, *Barantači z orožjem*, str.85.
69. Koistinen, cit.delo, str.56 do 57.
70. Koistinen, cit.delo, str.70.

71. Koistinen, cit.delo, str.72.
72. V sodobni literaturi najdemo razlikovanje med nacionalno obrambo (national defense) in nacionalno varnostjo (national security). Cilj prve je zagotovitev vojaške varnosti z ustreznimi oboroženimi silami, cilj druge pa je globlji, ker se nanaša na fizično in psihično varnost, ki je lahko ogrožena od zunaj in/ali znotraj socialnega sistema (oborožena agresija, revščina, socialno zatiranje, verski, rasni, nacionalni nemiri itd.). V tem smislu je nacionalna varnost širši pojem, ki vključuje tudi nacionalno obrambo. Glej npr. Amin Hewedy: *Militarization and Security in the Middle East*, str.16-17 idr.
73. *Defense* 87, July/August, str.7.
74. Glej: Seymour Melman, *The Permanent War Economy*, str.227.
75. James M.Cypher, *The Basic Economic of "Rearming America"*, str.18.
76. Vincent Davis: *Organization and management*, v: Joseph Kruzal (ed.): *American Defense Annual 1987-1988*, str.177.
77. *Special Analyses Budget of the United States Government*, str.333.
78. James A.Donovan: *Militarism, U.S.A.*, str.29-30.
79. Glej: James A.Donovan, cit.delo, str.61.
80. Več o tem glej v Charles W.Kegley Jr., Eugene R.Wittkopf: *"American Foreign Policy: Pattern and Process"*, 1982, str.363.
81. "Mnogi Američani so pričeli gledati na obrambno strukturo kot na srce in dušo naše zunanje politike, ne pa kot enega instrumentov te politike..." Iz govora senatorja Williama Fulbrighta na univerzi Severne Karoline, april 1964; citirano po Kenneth S.Davis (ed.): *Arms, Industry and America*, str.19.
82. Glej npr. James A.Dixon: *National Security Policy Formulation: Institutions, Processes and Issues*, str.3-4.
83. J.A.Dixon, cit.delo, str.5 in 10.
84. V ameriškem obrambnem ministrstvu je bilo leta 1984 zaposleno okoli 3.240.000 ljudi, od tega 1.114.000 civilistov in 2.126.000 uniformiranih vojaških oseb. V uradu obrambnega ministra je štab okoli 650 ljudi (300 višjih uradnikov, 300 vojaških oseb, 50 političnih uslužbencev). J.A.Dixon, cit.delo, str.51 in 70.
85. Harold Brown, *Thinking About National Security Defense and Foreign Policy in a Dangerous World*, str.204.
86. C.W.Kegley Jr., E.R.Wittkopf, cit.delo, str.364 in 365.
87. Več o tem glej v: J.A.Dixon, cit.delo, str.62.
88. Eden od primerov je bil pritisk kongresa na Pentagon, naj nadaljuje z nakupom vojaških letal A/7 za vojno mornarico in letal A/10

- za vojno letalstvo. Glej tudi J.A.Dixon, cit.delo, str.62.
89. Vpliv kabineta v procesu političnega odločanja ameriške zvezne vlade se je do danes močno zmanjšal. Večina ameriških predsednikov po drugi svetovni vojni si je pri sprejemanju odločitev pomagala z osebnim štabom najrazličnejših svetovalcev ter z izvršnim uradom predsednika, ki vključuje različne urade in svete, npr.: Svet svetovalcev za gospodarstvo, Svet za kakovost okolja, Svet za nacionalno varnost itd. Obseg in število teh uradov se ponavadi menja z vsako novo vlado, kljub temu pa te spremembe niso tako radikalne, da bi jih popolnoma ukinili. Več o tem glej v: C.W.Kegley Jr., E.R.Wittkopf, cit.delo, str. 326.
90. Glej tudi: C.W.Kegley Jr., E.R.Wittkopf, cit.delo, str.361.
91. Ocenjuje se, da je bilo v prvi polovici 80. let okoli 120 držav (od skupno 165 članic OZN), ki so imele pomembnejše oborožene sile ali polvojaške organizacije. Več o tem glej v: A.Bebler: Uloga vojske u savremenim političkim sistemima, v: Uporedni politički sistemi, str.359.
92. CIA je bila ustanovljena 1947 z namenom svetovati SNV glede nacionalnovarnostnih zadev ZDA, mu pred lagati glede ameriške obveščevalne dejavnosti, koordinirati ameriško obveščevalno dejavnost, izvajati konkretne akcije za SNV.
93. C.W.Kegley Jr., E.R.Wittkopf, cit.delo, str.373.
94. Naslednji po porabi sredstev sta:
- super tajna obveščevalna služba za nacionalno varnost (National Security Agency), njen letni proračun znaša približno 1 milijardo dolarjev (njena najpomembnejša naloga je šifriranje in dešifriranje različnih sporočil),
 - obrambno obveščevalna služba (DIA) idr.
- C.W.Kegley Jr., E.R.Wittkopf, cit.delo, str.375.
95. Več o tem glej v: C.W.Kegley Jr., E.R.Wittkopf, cit.delo, str.368.
96. C.W.Kegley Jr., E.R.Wittkopf, cit.delo, str.290, 301.
97. C.H.Kegley Jr., E.R.Wittkopf, cit.delo, str.317-318.
98. Splošne značilnosti ameriške zunanje politike po drugi svetovni vojni so:
1. antirevolucionarnost (preprečevanje socialnih revolucij v nekaterih državah Azije, Afrike, Latinske Amerike, podpiranje diktatorskih režimov, ki so se proglašali za protikomunistične - Španija, Portugalska, Brazilija, Grčija, Kuba, Južna Koreja, Iran, Filipini itd.),
 2. imperialističnost - zaščita ekonomskih interesov ameriških korporacij v tujini z vojaško silo,
 3. poudarek na vojaški sili,
 4. njena izraženost v obliki doktrin: Monroe, Truman, Eisenhower,

Johnson, Nixon, Carter, Reagan,

5. moralni idealizem - sestavina ameriškega gledanja na svet, ki izpostavlja, da je politika odraz dejstva, da so ljudje po naravi dobri in sposobni za sodelovanje. Slabo obnašanje je izraz slabih institucij, ne pa odraz ljudi samih. Nezaželeni dogodki (vojne) se lahko odpravijo oziroma se lahko zmanjša njihov negativni vpliv na ljudi tako, da se reformirajo tako notranje kot mednarodne institucije. Iz tega moralnega idealizma izhaja tudi ameriško etnocentrično stališče, da so ameriške vrednote in institucije superierne nad drugimi, zato naj bi bile univerzalne,
6. politični realizem - zasledovanje le lastnih nacionalnih interesov v svetu, ki predstavlja areno, v kateri potekajo boji med interesi posameznih držav. To potrjujejo tudi nekatere izjave bivšega ameriškega predsednika Reagana:
 - a) moramo biti močni, da si ne bo noben narod na svetu drznil ogrožati mir,
 - b) temeljni nauk dosedanje zgodovine je, da med velikimi narodi preživijo le tisti, ki so močni in lahko zaščitijo svoje interese,
 - c) odločen bom v svojih namerah zaščititi interese ZDA kjerkoli na svetu, kot predsednik bom izbral metode, s katerimi bom to najbolj uresničil.

Glej C.W.Kegley Jr., E.R.Wittkopf, cit.delo, str.69-82.

99. Harold Brown je med leti 1960 in 1981 neposredno deloval na področju ameriške obrambne in zunanje politike, in sicer kot obrambni minister, direktor oddelka za obrambno raziskovanje in inženiring v okviru obrambnega ministrstva, načelnik vojaškega letalstva, direktor Inštituta za tehnologijo v Kaliforniji, član delegacije ZDA pri pogovorih SALT, sedaj je profesor na ameriški univerzi Johns Hopkins.

100. Harold Brown, cit.delo, str.6-7.

101. Glej tudi Moskos Charles, C., *The Concepts of the Military - Industrial Complex*.

102. Glej na primer: Steven Rosen (ed.), *Testing the Theory of the Military Industrial Complex*, str. 23-24 idr.; Tristan Coffin, *The Passion of the Hawks*, str. 11, 13, 158, 166 idr.; Fred J. Cook, *The Warfare State*, str. 35-39; Sidney Lens (ed.), *The Military Industrial Complex*, str. 71, 89; Richard J. Barnet, *The Economy of Death*, str. 59, 69; Stephen E. Ambrose, James A. Barber, Jr. (eds.), *The Military and American Society*, str. 43- 59, 65-69, 92-94, 100-111, 123-133; Seymour Melman, *Pentagon Capitalism*, str. 5-43, idr.

103. Glej tudi John Kenneth Galbraith, *Characteristics of the Military Industrial Complex*, v: Stephen E. Ambrose, James A. Barber (ed.),

cit. delo, str. 16.

104. Steven Rosen (ed.), *Testing the Theory of the Military Industrial Complex*, str. 23-24.
105. Alvin R. Sunseri, *Military Industrial Complex in Iowa*, v: Steven Rosen (ed.), cit. delo, str. 158-192.
106. James R. Kurth, *Aerospace Production Lines and American Defense Spending*, v: Steven Rosen (ed.), cit. delo, str. 135-155.
107. Tako na primer lahko proizvajajo bombnike: General Dynamics, North American Rockwell, Boeing; lovska vojaška letala in lovske bombnike proizvajajo poleg treh omenjenih še: McDonnell in Grumman; vojaška transportna letala le Boeing, Lockheed Georgia, oddelki Korporacije Douglas ter manjša transportna letala Grumman.
108. Tako je v dvanajstih primerih ameriška vlada priskrbela nova vojaška naročila korporacijam, ki so bile trenutno v poslovnih težavah: General Dynamics, je dobil naročilo za F-111 (1962), North American Rockwell je dobil naročilo za B-1 (1970), ter Space Shuttle (1972), Boeing je dobil naročilo za Minuteman (1961), Lockheed je dobil naročilo za Polaris in C-141 (1961) ter C-5A (1965) in posojilo vlade v znesku 250 milijonov dolarjev (1971), McDonnell je dobil naročilo za F-4 (1962), Douglas McDonnell ABM (1967) itd. James Kurth, cit. delo str. 142
109. Kenneth S. Davis (ed.), *Arms, Industry and America*, str. 175.
110. Tristan Coffin: *The Passion of the Hawks*, str. 11.
111. Več o tem v: Dixon, cit. delo, str. 219-220.
112. Evgenij Varga, *Promene u ekonomici kapitalizma usled drugog svetskog rata*, str. 48.
113. J. Stanovnik, *Mednarodni gospodarski sistem*, str. 26.
114. J. Stanovnik, cit. delo, str. 26.
115. J. Stanovnik, cit. delo, str. 131.
116. J. K. Galbraith, *Nova industrijska država*, str. 278.
117. J. K. Galbraith, cit. delo, str. 287.
118. J. K. Galbraith, cit. delo, str. 289.
119. Glej Charles W. Kegley, Jr., Eugene R. Wittkopf: *American Foreign Policy: Pattern and Process*, 1982, str. 101-128.
120. Charles W. Kegley, Jr., Eugene R. Wittkopf, cit. delo, str. 123.
121. Memorandum je objavljen tudi v: Seymour Melman: *Pentagon Capitalism, The Political Economy of War*, str. 231-234.
122. Z miličnim sistemom razumem obliko vojaškega organiziranja, v kateri se armada mobilizira samo v primeru vojne, v miru pa obstajajo le manjša jedra poklicnega vojaškega kadra.
123. Seymour Melman: *The Permanent War Economy*, str. 15.

124. J.M. Blair: *Economic Concentration: Structure, Behavior, and Public Policy*, str.380.
125. Jacques S. Gansler, *The Defense Industry*, str.36.
126. Glej: Jacques S. Gansler, cit. delo, str.36-50, 74-93.
127. Glej: Melman S., *The Permanent War Economy*, str.38-43.
128. Melman S., *Pentagon Capitalism, The Political Economy of War*, str.37-38. Glej tudi: Vincent Davis: *Organization and Management*, v: Joseph Kruzel (ed), *American Defense, Annual 1987-1988*, str.195.
129. Melman S., *The Permanent War Economy*, str.56.
130. Senator Gaylord A.Nelson, *Congress is Waking up, The Progressive*, june 1969, str.12.
131. *Province Evening Bulletin*, July 16, 1970 in *Boston Herald*, June 25, 1970.
132. Glej: Melman S.: *The Permanent War Economy*, str.128-140 in Anton Grizold: *Razmerje med vojaškimi izdatki in gospodarstvom, Teorija in praksa*, 1987/12, str.1667-1674.
133. Melman S.: *Pentagon Capitalism, The Political Economy of War*, glej str. 37, 38, 43.
134. Ob nekaterih pozitivnih učinkih vojaških izdatkov in ameriških oboroženih sil h gospodarskemu razvoju ZDA, kot npr.: vojaški izdatki so pripomogli h gospodarskemu razvoju nekaterih nerazvitih območij v ZDA, izvoz proizvodov vojaškonamenske industrije, spodbujanje izobraževanja pripadnikov oboroženih sil (štipendije idr.), sodelovanje oboroženih sil pri gradnji cestne infrastrukture (ceste, kanali, nasipi, mostovi), financiranje znanstveno-raziskovalnega dela za namene oboroženih sil, ima lahko mnogokrat temeljni pomen tudi za civilno tehnologijo idr.
135. Melman S., *Pentagon Capitalism*, str.67.
136. Leger Sivard Ruth: *World Military and Social Expenditures 1987-88*, str.40.
137. Nacionalni vojaški izdatki so tekoči izdatki in investicije za potrebe oboroženih sil. Ponavadi vključujejo vojaško pomoč tujim državam in vojaški del programov za raziskovanje in razvoj jedrskih in vesoljskih programov.
138. Predstavlja izvoz orožja, vojaških letal in ladij, municije, uniform; izključeni so proizvodi, ki se lahko uporabljajo za civilne namene - medicinska oprema idr.
139. Predpostavlja vir pitne vode, ki je dostopen ljudem v 15 minutni oddaljenosti (peš).
140. Predstavlja odstotek odrasle populacije (čez 15 let), ki je sposobna brati in napisati preprost stavek iz vsakdanjega življenja.
141. Leta 5-19; nanaša se na splošno izobraževanje.

142. Izdatki za javno izobraževanje predstavljajo tekoče izdatke in investicije vlad za javno izobraževanje in subvencionirano zasebno izobraževanje od predšolske do univerzitetne ravni.
143. Pričakovano povprečno število let življenja ob rojstvu otroka.
144. Izdatki za javno zdravstvo predstavljajo tekoče izdatke in investicije vlad za medicinsko oskrbo in druge medicinske storitve (vključujejo: nacionalno zdravstveno zavarovanje, javno zdravstvo, bolniški stalež in v nekaterih državah še izdatke za načrtovanje družine, socialno zavarovanje).
145. Umrli pod 1 letom na tisoč živih rojstev.
146. Odstotek žensk v celotnem vpisu na univerze in na institucije, ki dajejo enakovredne stopnje izobrazbe.
147. Leta 5-19; nanaša se na splošno izobraževanje.
148. Glej npr. Sidney Lens: *Permanent War, The Militarization of America*, str. 193-195.
149. Več o tem glej v: Sidney Lens, cit. delo, str.169 idr.
150. Anthony Sampson: *Barantači z orožjem*, str.242.
151. Več o tem glej v Melman S., *The Permanent War Economy*, str.232.

LITERATURA

1. ABRAHAMSSON, Bengt: "Military Professionalization and Political Power". Sage Publication, Inc., Beverly Hills, Ca., 1972.
2. AMBROSE, Stephen E., BARBER James Jr. (ed.): The Military and American Society. The Free Press, New York, 1972.
3. BARAN, Paul A.-SWEEZY Paul M.: Monopolni kapital. Zagreb, Stvarnost, 1969.
4. BARNET, Richard J.: The Economy of Death. Atheneum Publishers, Washington D.C., 1969.
5. BEBLER, Anton: O odnosih med civilno in vojaško oblastjo v evropskih socialističnih državah. Teorija in praksa, 1988/9-10 in 11-12.
6. BEER, Francis A.: "Militarization". V: Peace Against War. W.H. Freeman and Company, San Francisco, 1981.
7. BLAIR J.M.: Economic Concentration: Structure, Behavior, and Public Policy. Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1972.
8. BOSH, Juan: Pentagonism. Grove Press Inc., New York, 1986.
9. BROWN, Harold: Thinking About National Security Defense and Foreign Policy in a Dangerous World. Westview Press Inc., Colorado, 1983.
10. BUBANJ, Viktor: Doktrina pobjede. NA, Beograd, 1972.
11. CAGALOV, G.N.: Milliardy na oružie. Mysl', Moskva, 1988.
12. CHOMSKY, Noam: The Cold War and the Super Powers. Monthly Review, No. 6, November 1981.
13. COFFIN, Tristan: The Passion of the Hawks. The Macmillan Company, New York, 1964.
14. COOK, J.: The Warfare State. Macmillan Company, New York, 1962.
15. COOLING, Benjamin Franklin (ed.): War, Business and American Society. Kennikat Press, Washington D.C., 1977.
16. CYPHER, James M.: The Basic Economics of "Rearming America". Monthly Review, November 1981.
17. DAVIS, Kenneth S. (ed.): Arms, Industry and America. The H.W. Wilson Company, New York, 1971.
18. DIXON, James A.: National Security Policy Formulation: Institutions, Processes and Issues. National Defense University, Washington D.C., 1984.
19. DEUTSCH, Karl W.: The Analysis of International Relations. Prentice-Hall, Inc., New Jersey, 1978.

20. DONOVAN, James A.: Militarism, U.S.A. Charles Scribner's Sons, New York, 1970.
21. DOUGHERTY, James A., Robert L. PFALTZGRAFF, Jr.: American Foreign Policy: FDR to Reagan. Harper & Row Publishers, Inc., New York, 1986.
22. EDMONDS, Martin: Armed Services and Society. Liecester University Press, 1988.
23. ENGELS, Friedrich: Anti-Duhring, Kultura, Beograd 1964.
24. EPSTEIN, Joshua M.: The 1987 Defense Budget. The Brookings Institution, Washington D.C., 1986.
25. GALBRAITH, J.K.: Nova industrijska država. DZS, Ljubljana, 1970.
26. GANSLER, Jacques S.: The Defense Industry. The Mit Press, Cambridge, England, 1980.
27. GLEDITSCH, Nils P. and NJO/LSTAD, Olav: Arms Races. Technological and Political Dynamics. Sage Publications, London, 1990.
28. GLAS, Miroslav, Bogomir KOVAČ, Vladimir LAVRAČ, Viljem MERHAR, Miran MIHELČIČ: Politična ekonomija kapitalizma in socializma. DZS, Ljubljana, 1986.
29. GOODWIN, Jacob: Brotherhood of Arms. Times Books, New York, 1985.
30. GRIZOLD, Anton: Sodobni vojaško industrijski kompleksi. Magistrska naloga, FSPN, Ljubljana, 1985.
31. GRIZOLD, Anton: Razmerje med vojaškimi izdatki in gospodarstvom. Teorija in praksa, 1987/12.
32. HEWEDY, Amin: Militarization and Security in the Middle East. Pinter Publishers, London, 1989.
33. HOXIE, R. Gordon: The Cabinet in the American Presidency, 1789-1984. Presidential Studies Quartely, Vol. XIV, Spring, 1984/2.
34. HUNTINGTON, Samuel P.: The Soldier and the State. Harvard University Press, 1957.
35. IBRAHIMPAŠIĆ, M.: Društvena priroda opštenarodnog odbrambenog rata. VIZ, Beograd, 1977.
36. JENSEN, Lloyd: Explaining Foreign Policy. Prentice - Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.Y., 1982.
37. JUŽNIČ, Stane: Antropologija. DZS, Ljubljana, 1987.
38. KAUFMANN, William W.: A Reasonable Defense. The Brookings Institution, Washington D.C., 1986.
39. KEGLEY, Charles W. Jr., Eugene R. WITTKOPF: "American Foreign Policy: Pattern and Process". St. Martin's Press, New

- York, Druga izdaja, 1982 in izdaja 1987.
40. KLARE, Michael T: Rat kome nema kraja. VIZ, Beograd, 1975.
 41. KNOLL, Ervin, Judith NIES McFADDEN: American Militarism 1970. The Viking Press, New York, 1969.
 42. KOISTINEN, Paul A.C.: The Military-Industrial Complex: A Historical Perspective. Praeger Publishers, New York, 1980.
 43. KRONOV, B.: Voenno-Promyšlennyj kompleks SŠA. Zarubežnoe vojennoe obozrenie, 11/1978, Krasnaja zvezda, Moskva.
 44. KRUZEL, Joseph (ed.): American Defense Annual 1987-1988. D.C. Heath and Company, Massachusetts, 1987.
 45. KUČUK, Ejub: Militarizam. Rad, VIZ, Beograd, 1977.
 46. KUHLMANN, Jurgen: Sessions of Research Comittee 01: Armed Forces and Conflict Resolution. Forum 7 SOWI, Munchen, 1987.
 47. KUZMINOV, N.: Zapad-ekonomika, gonka vooruženija. Meždunarodnaja ŽIZN 12/1979, Vsesojuzne obščestvo "Znanje", Moskva.
 48. LAZIĆ, Mladen: Kapitalizam u evoluciji. Istraživačko izdavački centar SSO Srbije, Beograd, 1988.
 49. LEGER SIVARD, Ruth: World Military and Social Expenditures 1987-88. World Priorities, Washington D.C.
 50. LENIN, V.I.: Imperializem kot najvišji stadij kapitalizma, Izbrana dela II, 2. zvezek. CZ, Ljubljana, 1949.
 51. LENS, Sidney: Permanent War: The Militarization of America. Schocken Books, New York, 1987.
 52. LIDER, Julian: Military Force. Farnborough, Hants:Gower, 1981.
 53. LINDSAY, James M.: Congress and Defense Policy: 1961 to 1986. Armed Forces and Society, Vol. 13, Spring 1987/3.
 54. LUXEMBURG, Rosa: Akumulacija kapitala. Kultura, Beograd, 1955.
 55. MacKENZIE, Donald: Militarism and Socialist Theory. Capital and Class (1983) 19.
 56. MANDEL, Ernest: Kasni kapitalizam. Ekonomska biblioteka, Zagreb, 1981.
 57. MARKOVIĆ, Dragan: Vojno-industrijska sprega SAD. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1978.
 58. MASTNAK, Miro: Sociološki oris sprememb socioekonomske in politične strukture tehnološko razvitih meščanskih družb. Doktorska disertacija, FSPN, 1980.
 59. MELMAN, S.: The Permanent War Economy. Simon & Schuster Inc., New York, 1985.
 60. MELMAN, Seymour: Pentagon Capitalism: The Political Econ-

- omy of War. McGraw-Hill Book Company, New York, 1970.
61. MIGOLATJJEV, A.A.: Eskalacija militarizma. Voennoe izdanije, Moskva, 1970.
 62. MILOVIDOV, A.S., KOZLOV V.G. (ed.): Filozofskoje nasledije V.I. Lenina. Problemi sovremenoj vojni. Voennoe izdanije, Moskva, 1972.
 63. MIRKOVIĆ, Todor: Naoružavanje i privredni razvoj. Doktorska disertacija na EF, Ljubljana 1983.
 64. MOLANDER, Earl A.: Historical Antecedents of Military-Industrial Criticism. Military Affairs, Vol. XXXX, No. 2, April 1976.
 65. MOSKOS, Charles C.: The Concept of the Military - Industrial Complex: Radical Critique or Liberal Bogey. Referat na letnem zboru ameriškega sociološkega združenja v New Orleans, 28.-31. Avgust 1972.
 66. MOSKVIN, L.B.: Socialnaja cena militarizma. MYSL', Moskva, 1988.
 67. MOSLEY, Hough G.: The Arms Race: Economic and Social Consequences. Lexington Books/D.C. Heath and Company, Massachusetts, 1985.
 68. MURRAY, Douglas J. and Paul R. VIOTTI (eds.): The Defense Policies of Nations. The Johns Hopkins University Press, Baltimore/Maryland, 1982.
 69. O'CANNELL, Robert: Of Arms and Men. A History of War, Weapons and Aggression. Oxford University Press, New York, 1989.
 70. PJADYŠEV, B.D.: Opasnost: Militarizm v politike, ekonomike, i ideologiišča. Voennoe izdatelstvo Ministerstva oborony SSSR, Moskva, 1981.
 71. PONOMAREV, B.N.: Borba protiv militarizma. Gonki vooruženij v sovremennom mire. Novaja i novejšaja istorija 2/1987, "Nauka", Moskva.
 72. PRELEVIĆ, Miloš: Oboroženo ljudstvo. NIO Poslovna politika, Beograd, 1984.
 73. ROSEN, Steven (ed.): Testing the Theory of the MIC. Lexington Books, D.C. Heath and Company, Massachusetts, 1973.
 74. ROSS, Andrew L.: Dimensions of Militarization in the Third World. Armed Forces & Society, Vol. 13, 4/1987.
 75. SAMPSON, Anthony: Barantači z orožjem. DZS, Ljubljana, 1978.
 76. SEZIN, G.: Militarizm-korennoje svojstvo imperializma. Morskoy sbornik 6/1979, Krasnaja zvezda, Moskva.
 77. SHAW, Martin (ed.): War, State and Society. St Martin's Press,

New York, 1984.

78. SMITH, Ron: Aspects of Militarism. Capital and Class (1983) 19.
79. STANOVNIK, Janez: Mednarodni gospodarski sistem. DZS, Ljubljana, 1982.
80. STEIN, Jay M.: Militarism as a Domestic Planning Issue. International Journal of Urban and Regional Research, Vol. 9, No. 3, 1985.
81. STOJANOVIĆ, Radosav: Sila i moć u međunarodnim odnosima Radnička štampa, Beograd, 1982.
82. SWEEZY, Paul: Teorija kapitalističkog razvitka: načela marksističke političke ekonomije. Naprijed, Zagreb, 1959.
83. ŠIŠKOV, J.: Bumerang gonki vooruženij. Medžunarodnaja ŽIZN 12/1986, Vsesojuznoe obščestvo "Znanie", Moskva.
84. TODD, Daniel: Defense Industries. A Global Perspective. Routledge, London, 1988.
85. USACHEV, Igor: A World Without Arms? Progress Publishers, Moscow, 1984.
86. VAGTS, A.: A History of Militaarium. W.W. Norton, New York, 1937.
87. VARAS, Augusto: Militarization and the International Arms Race in Latin America. Westview Press, Boulder, Colorado, 1985.
88. VARGA, Evgenij: Promene u ekonomici kapitalizma usled drugog svetskog rata. Kultura, Beograd, 1960.
89. WALLENSTEEN, Peter, GALTUNG Johan, PORTALES Carlos: "Global Militarization". Westview Press, Inc., Boulder, Colorado, 1985.
90. WIATR, Jerzy J.: Sociologija vojske. VIC, Beograd 1987.
91. WILSON, James Q.: American Government: Institutions & Policies, Third Edition. D.C. Heath and Company, Massachusetts, 1986.
92. YARMOLINSKY, Adam: The Military Establishment: Its Impacts on American Society. Harper & Row Publishers, New York, 1971.
93. ACADEMIC AMERICAN ENCYCLOPEDIA, Golier Incorporated, Connecticut, 1982.
94. A NEW ENGLISH DICTIONARY ON HISTORICAL PRINCIPLES, Vol. 6, Oxford, 1908.
95. BOSTON HERALD, June 25, 1970.
96. BUDGET OF THE UNITED STATES GOVERNEMENT, FY 1987, U.S. Government Printing Office, Washington D.C.
97. DEFENSE 87, July/August, Publikacija obrambnega ministarstva

ZDA, izhaja enkrat na dva meseca.

98. DEPARTMENT OF DEFENSE WASHINGTON HEADQUARTERS SERVICES DIRECTORATE FOR INFORMATION OPERATIONS AND REPORTS, FY 1985.
99. EKONOMSKA ENCIKLOPEDIJA I., SA, Beograd, 1984.
100. MARXISM, COMMUNISM AND WESTERN SOCIETY, Vol. 5, Herder and Herder, New York, 1973.
101. NAUČNO TEHNIČESKIJI PROGRES I REVOLUCIJA, VOENO DELE, Voennoe izdanije, Moskva, 1973.
102. PROVINCE EVENING BULLETIN, July 16, 1970.
103. SIPRI YEARBOOK, Taylor and Francis, London, 1982 in 1987.
104. SOCIOLOŠKI LEKSIKON, SA, Beograd, 1982.
105. SPECIAL ANALYSES BUDGET OF THE UNITED STATES GOVERNMENT, FY 1987, U.S. Government Printing Office, Washington D.C.
106. STATISTICAL ABSTRACT OF THE UNITED STATES 1987, U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census, Dec. 1986.
107. THE CONSTITUTION OF THE UNITED STATES, Floyd G. Cullop, New York, 1984.
108. THE ENCIKLOPEDIA AMERICANA, INTERNACIONAL EDITION, Grolier Incorporated, Vol. 1, 1981.
109. UNITED STATES MILITARY POSTURE FOR FY 1987, Prepared by the Organization of the Joint Chiefs of Staff.
110. UPOREDNI POLITIČKI SISTEMI, Savremena administracija, Beograd, 1983.

Avtor je teoretično utemeljil vojaško-obrambno dejavnost kot avtonomni del obstoječe družbene delitve dela v večini sodobnih držav. Na tej dejavnosti je utemeljen tudi obstoj profesionalnega dela državne vojaške organizacije in njegov vpliv na družbeno življenje. Vpliv profesionalnega dela armade je lahko zmeren, v določenih družbenozgodovinskih okoliščinah pa se utegne vojaški dejavnik pojaviti kot najpomembnejša sestavina tistih središč družbene moči, ki določajo najpomembnejše družbene odločitve. Tako krepitev položaja in vloge stalne armade v družbi, rast in razširitev njenega vpliva na ostala področja družbenega življenja pogosto imenujejo militarizacija. Proces militarizacije ustvarja ugodne razmere v družbi za nastanek in delovanje dveh pojavov, ki ju najpogosteje označujejo kot negativna družbena pojava. To sta militarizem in vojaško-industrijski kompleks. Kljub globalnim razsežnostim teh pojavov je analiza v knjigi osredotočena na ZDA in vključuje dve ravni:

a) Strukturni, na kateri avtor ugotavlja vsebino odnosa med profesionalnim delom vojaške organizacije in politično pomembnimi skupinami v zveznem državnem aparatu ter razmerje med zvezno armado in civilnimi strukturami v ameriški držbi.

b) Količinsko, na kateri se izraža obseg denarnih, gmotnih, tehničnih sredstev, človeškega dejavnika idr., ki je na voljo zvezni armadi. Avtor ugotavlja, da ima vojaški aparat v ZDA veliko družbeno moč, ki so jo primorani upoštevati tudi najvišji civilni voditelji pri oblikovanju in izvajanju državne politike. Pokaže tudi na strukturno povezanost pojavov militarizacije in vojaško-industrijskega kompleksa.

Avtor izpostavi tezo, da ustavno in zakonsko utemeljen civilni nadzor nad zvezno armado sam po sebi ne odpravlja političnega vpliva armade kot državne institucije v nasprotju s stališči številnih avtorjev sodi, da militarizem kot realni odnos med državno vojaško organizacijo in globalno družbo danes v ZDA ne obstaja, kar pa ne izključuje možnosti nastanka ene njegovih oblik.

SUMMARY

The author has theoretically defined the military and defense activities as an autonomous part of the existent division of labour in most modern countries. This activity is the fundament for the existence of the professional forces of the state military organization and of their influence on social life. The influence of the professional forces of the army can be moderate, but in certain socio-historical circumstances this military factor may emerge as the capital element of those centres of social power which make vital social decisions. Such an increase of the position and role of the professional forces in society, the growth and expanding of their influence to other fields of social life is often named militarization. The process of militarization creates social circumstances advantageous for the emergence and operation of two phenomena which are usually considered as negative social phenomena: militarism and the military-industrial complex. Despite the global extensiveness of these phenomena, the analysis in this book centres on the United States and includes two Levels:

a) the structural level: the author states the contents of the relation between the professional part of the military and the politically significant groups in the federal administration, as well as the ratio occupied by the federal military forces and the civil structures in American society.

b) the quantitative level: which expresses the amount of financial, material, technical means, the human factor, etc., that are at the federal army's disposal. The author finds that the military machine holds great social power in the USA, a power which even the highest civilian leaders are obliged to seriously consider in the establishment and implementation of the national politics. The author also points the structural connection between the phenomena of militarization and of the military-industrial complex.

The author presents his thesis in which he claims that constitutionally and legally funded surveillance over the federal army does not in itself eliminate the military's power as a state institution. Contrarily to the views of several other authors, he considers that militarism in terms of a veritable relationship between the state military organization and the global society does not exist in the United States today, but this does not exclude a possible emergence of one of its forms.

ČASOPIS ZA KRITIKO ZNANOSTI

130-131, 1990

ISSN 0351 - 4285

ISBN 86-81017-09-8

Izdaja

Študentska organizacija Univerze v Ljubljani

Izdajateljski svet

Andrej Kirn (predsednik), Vika Potočnik, Marjan Pungartnik,
Branko Gregorčič, Ciril Baškovič, Igor Bavčar, Srečo Kirn,
Igor Omerza, Leo Šččerko

V.D. glavnega urednika

Andrej Klemenc

V.D. odgovornega urednika

Samo Resnik

Tehnični urednik

Ali Mugerle, Majda Černjavič

Sekretar

David Tasič

Lektor

Tomo Korošec

Avtor:

Tone Grizold

Tisk

Univerzitetna tiskarna v Ljubljani

Revijo sofinancirata Republiški komite za kulturo v republiki in
Sekretariat za znanost in tehnologijo

Naslov uredništva

Beethovnova 9/I, Ljubljana, **uradne ure** so v sredo med 11.00 in 13.00
in četrtek med 12.00 in 14.00,
tel.: (061) 210-332.

Cena te številke je 120,00 din

Po mnenju RS za prosveto in kulturo št. 471-1/74 z dne 14.3.1974 je
revija oproščena temeljnega davka na promet proizvodov.

Nenaročenih rokopisov ne vračamo! Rokopis pošljite v dveh izvodih
s kratkim povzetkom v domačem in tujem jeziku ter osnovnimi podatki
o avtorju.

